

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Tereza Blšťáková

OCHRANA KULTURNÍCH STATKŮ V PŘÍPADĚ OKUPACE

Diplomová práce

doc. JUDr. PhDr. Veronika Bílková, Ph.D., E.MA

Katedra mezinárodního práva

18. června 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 18. 6. 2015

.....

Tereza Blšťáková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala paní doc. JUDr. PhDr. Veronice Bílkové, Ph.D., E.MA, za cenné podněty, připomínky a čas strávený při vedení mé diplomové práce.

Obsah

Úvod	1
1. Ideové základy a přístupy k ochraně kulturních statků	3
2. Stručný exkurz do historie ochrany kulturních statků za ozbrojeného konfliktu	6
3. Právní zakotvení ochrany kulturních statků	11
3.1 Kulturní statek a kulturní dědictví	12
3.2 Haagská úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu a její protokoly	14
3.3 Další mezinárodní instrumenty upravující ochranu kulturních statků (nejen za) ozbrojeného konfliktu.....	20
3.4 Úmluva o opatřeních k zákazu a zamezení nedovoleného dovozu, vývozu a převodu vlastnictví kulturních statků	21
3.5 Klasické humanitární právo - Haagské a Ženevské úmluvy a ochrana kulturních statků.....	24
4. Právní základy okupace	26
4.1 Zakotvení v systému mezinárodního humanitárního práva.....	26
4.2 Filozofické základy práva okupace	27
4.3 Právo okupace v rámci humanitárního práva	31
5. Ochrana kulturních statků za okupace	36
5.1 Právní rámec ochrany kulturních statků za okupace	36
5.2 Příklad iráckého minaretu v městě Samarra.....	43
6. Odpovědnost v oblasti ochrany kulturních statků za ozbrojeného konfliktu	48
6.1 Klasické humanitární právo	48
6.2 Haagská úmluva na ochranu kulturních statků z roku 1954	51
6.3 Druhý protokol k Haagské úmluvě z roku 1999	52
7. Jurisdikce	56
7.1 Mezinárodní trestní právo.....	56
7.2 Mezinárodní trestní soud	57
Závěr	62
Použitá literatura	67
Abstrakt	72
Abstract	74
Klíčová slova	76
Key Words	76

Úvod

Kulturní dědictví tvoří nedílnou součást každého národa, dokresluje identitu jedince i lidstva jako celku. Díky své specifické povaze představuje zdroj nenahraditelné hodnoty pro historii, poznání i utváření sounáležitosti ke komunitě, ať již v národním či celosvětovém měřítku. Kulturní statky mají pro společnost, její podobu, existenci a trvání nezastupitelný význam a jako takové musí být chráněny. Rizika, kterým kulturní objekty čelí, jsou různého druhu: hrozí jim jednak zkáza způsobená plynutím času, nedostatečnou péčí o jejich zachování, krádeže, vandalství či nelegální obchod v rámci mezinárodního černého trhu s uměním nebo nahodilé přírodní katastrofy a události nezávislé na lidské vůli. K takovým nebezpečím pro kulturní statky dochází běžně za doby míru. Na druhé straně představují kulturní památky zranitelné objekty za doby válečného stavu, ozbrojeného konfliktu či za stavu okupace. Přestože je za takového stavu primární ochrana lidských životů, obzvláště osob nezapojených do bojů, je důležité poskytnout přiměřenou ochranu i kulturním statkům. Právě ochranou kulturních statků za ozbrojeného stavu, konkrétně za okupace se budu ve své práci zabývat.

S tématem ochrany kulturních statků za ozbrojeného konfliktu jsem se poprvé setkala během svého studijního pobytu na University of Kent v rámci programu Erasmus. Toto téma bylo jedním z okruhů předmětu Art Law a zaujalo mě díky své aktuálnosti v dnešním světě. Kulturní památky připomínají v moderním světě historii a kořeny společnosti, přesto je jejich status často podřadný strategickým vojenským zájmům. Rozhodla jsem se proto zabývat se nástroji pro ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu včetně stavu okupace. Zaměřit se jen na ozbrojený konflikt by znamenalo riziko přílišné obecnosti, proto jsem zvolila téma týkající se ochrany kulturních statků za období okupace. Mým cílem je popsat existující mechanismy ochrany, identifikovat jejich přednosti a nedostatky a zaměřit se na jejich aktuální používání a dodržování. Vedle klasických smluvních nástrojů pro ochranu kulturních statků bych se chtěla věnovat i novým přístupům, jako je přesah ochrany lidských práv do tohoto oboru.

Výzkumná otázka, kterou si pokládám pro zpracování tématu, je nejprve shrnutí relevantních systémů pro ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu a zaměření se na ta ustanovení, která se týkají okupace. Zamýšlím srovnat úpravu pro stav za doby míru, ozbrojeného konfliktu a okupace. Pomocí historického exkurzu bych chtěla vysvětlit podobu právního systému pro ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu, která zde existuje

dnes. Je též důležité zaměřit se na samotný koncept kulturního statku a porovnat jej s odlišným pojmem kulturního dědictví. Dále se budu snažit postihnout základní filozofické přístupy k ochraně kulturních statků a odpovědět na otázku zda převažuje kulturní nacionalismus či internacionalismus v různých právních systémech ochrany. V rámci ochrany za okupace rozeberu specifické požadavky na okupující mocnost, její povinnosti a závazky vůči kulturním statkům a jejich ochraně i zabezpečení. Na závěr se zaměřím na jurisdikci a odpovědnost za porušení ochrany.

Pro zpracování tématu ochrany kulturních statků za okupace jsem zvolila pozitivistickou metodu pro zhodnocení účinné právní úpravy obsažené v mezinárodních smlouvách i mezinárodním obyčejovém právu. Zaměřím se zejména na Haagskou úmluvu o ochraně kulturních statků za ozbrojeného konfliktu z roku 1954 a její dva protokoly, významné pro můj výzkum však jsou i prameny klasického humanitárního práva (Haagské a Ženevské úmluvy) a úmluvy UNESCO o ochraně kulturního dědictví použitelné spíše pro doby míru. Důležitým východiskem bude zejména První protokol k Haagské úmluvě z roku 1954, který je specificky cílen právě na okupaci. Tímto tématem se česká literatura příliš nezabývá, přestože dva světoví odborníci na tuto problematiku jsou právě Češi (Jiří Toman a Jan Hladík). Vycházela jsem proto zejména ze zahraničních článků a knih; důležitým zdrojem pro mou práci byl také komentář k Haagské úmluvě o ochraně kulturních statků za ozbrojeného konfliktu od Jiřího Tomana. Dále budu pracovat s rezolucemi a stanovisky UNESCO a OSN. Pro praktickou ilustraci využívání ustanovení daných úmluv použiji i vojenské manuály, které jsou dostupné na internetu.

Struktura mé práce je následující: první kapitola vymezí ideové základy a přístupy k ochraně kulturních statků včetně konceptu kulturního nacionalismu a internacionalismu. Ve druhé kapitole následuje stručný exkurz do historie ochrany kulturních statků za ozbrojeného konfliktu. Třetí kapitola se zaměřuje na právní zakotvení ochrany kulturních statků, její podkapitoly se zabývají válečnými a mírovými smluvními mechanismy a mezinárodním obyčejovým právem. Ve čtvrté kapitole je vymezen právní základ okupace v rámci mezinárodního humanitárního práva včetně filozofických základů. Pátá kapitola pojednává o ochraně kulturních statků za okupace, principy jsou následně popsány na případu zničení iráckého minaretu ve městě Samarra. Závěrečné kapitoly se zaměřují na odpovědnost za porušení ochrany a jurisdikci zejména roli Mezinárodního trestního soudu.

Tato diplomová práce vychází ze stavu právní úpravy ke dni 18. června 2015.

1. Ideové základy a přístupy k ochraně kulturních statků

Kulturní dědictví tvoří důležitou součást lidské historie a významný pilíř kulturní identity komunity, skupiny i jednotlivců. Všeobecná deklarace lidských práv mu přikládá význam v článku 27, kde stanoví, že „Každý má právo svobodně se účastnit kulturního života společnosti a užívat plodů umění“¹. Jeho úmyslné i náhodné zničení má dalekosáhlé důsledky nejen pro lidskou důstojnost, ale i pro pocit sounáležitosti a uvědomění si vlastní historie skrze kulturní památky jakožto odkazy z minulosti.² Americký profesor a právník John Merryman popsal dva různé přístupy k pojetí kulturních statků, jejich vlastnictví a způsobu ochrany v moderní době. Kulturní statky můžeme nahlížet jako komponenty lidské kultury a společné historie, nikoliv jednotlivého národa, ale lidstva jako celku, nezáleží tedy ani na místě jejich původu či současného výskytu, ani na vlastnických právech, která vyplývají z jurisdikce konkrétních států.³ Tento přístup Merryman nazývá *kulturním internacionalismem* a na jeho ideových základech je napsána Haagská úmluva o ochraně kulturních statků za ozbrojeného konfliktu z roku 1954. Ta ve své preambuli vychází z přesvědčení, „že poškození kulturních statků, ať již patří kterémukoli národu, představuje poškození kulturního dědictví všeho lidstva, jelikož každý národ přispívá svým dílem ke světové kultuře.“⁴ Druhým způsobem, jak lze popsat problematiku kulturních statků, je kulturní nacionalismus, který staví kulturní statky do role prvků tvořících národní kulturní dědictví a historii. Toto opačné pojetí dělí lidstvo mezi jednotlivé státy a národy, a až těm přiznává speciální zájem o ochranu kulturních statků a to nejen na území těchto států, ale po celém světě podle principu jediného oprávněného vlastnictví země původu. Využívá k tomu nástroje exportní kontroly, zadržení na území původu a požadavku repatriace.⁵ Z principu kulturního nacionalismu vychází Úmluva UNESCO o opatřeních k zákazu a zamezení nedovoleného dovozu, vývozu a převodu vlastnictví kulturních statků z roku 1970.

V moderním světě, který je rozdělen na jednotlivé státy a národy, spolupracující (či snažící se o spolupráci) a vzájemně se ovlivňující v rámci mezinárodního společenství, jsou státy hlavními aktéry, a důraz na kulturní nacionalismus je tedy pochopitelný. Avšak podoba

¹ OSN Všeobecná deklarace lidských práv. Paříž, 10. prosinec 1948, čl. 27.

² UNESCO *Declaration Concerning the Intentional Destruction of Cultural Heritage*. Paříž, 17. říjen 2003, preambule.

³ MERRYMAN John Henry. *Two Ways of Thinking About Cultural Property*. American Society of International Law. 1986, roč. 4, č. 80, s. 831-853, s. 831.

⁴ Úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu. Haag, 14. květen 1954, preambule.

⁵ MERRYMAN John Henry. *Two Ways of Thinking About Cultural Property*. American Society of International Law. 1986, roč. 4, č. 80, s. 831-853, s. 832.

dnešního mezinárodního společenství prochází změnami a stejně tak i klíčová role států jakožto jeho hlavních subjektů. Důraz na kulturní dědictví lidstva jakožto jeho základní lidské právo je spojen s vzrůstajícím vlivem fenoménu lidských práv jednotlivce nezávisle na jeho národnosti či příslušnosti k určitému státu v mezinárodním právu veřejném.⁶ Proto hodnoty zastávané kulturním internacionalismem – „zachování, integrita a přístupnost“⁷ pro lidstvo jako celek, nesou větší váhu než přesvědčení kulturního nacionalismu o důležitosti zachování vlastnických práv jednotlivému národu, které neslouží zájmu lidstva a jeho společné historii, ale obchodním zájmům konkrétního státu.⁸ Ideovým východiskem a základem ochrany kulturních statků je tedy kulturní internacionalismus, avšak při jeho realizaci prostřednictvím mezinárodních úmluv vždy záleží na aplikaci a transformaci do národního zákonodárství. Proto právě státy nesou v konečné fázi hlavní odpovědnost za přípravu legálních předpisů v době míru a dodržování nástrojů ochrany kulturních statků za ozbrojeného konfliktu.⁹

Není sporu o tom, že kulturní statky čelí mnoha rizikům v době míru a na jejich ochranu a zachování je potřeba vynaložit mnohé prostředky a zajistit efektivní mezinárodní spolupráci. Jednotlivé státy tak činí prostřednictvím vlastního zákonodárství o ochranné památkové péči¹⁰, provádějícími zákony pro ochranu vývozu a navrácení nezákonně vyvezených statků¹¹ a v rámci Evropské unie též společnými směrnicemi a nařízeními¹². V nadnárodním měřítku hrají důležitou roli mezinárodní organizace, především ty s širokou členskou základnou států. Mezi nejvýznamnější patří UNESCO - Organizace spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu, mezinárodní vládní organizace. Posláním UNESCO je „*přispívat k vzájemnému porozumění a sbližování mezi národy na základě mezinárodního rozvíjení výchovné, vzdělávací, vědecké a ostatní kulturní činnosti*“¹³ a tím přispívat k udržení všeobecného míru mezi státy. UNESCO též hraje významnou roli ve svém působení na jednotlivé státy při přijímání dalších instrumentů pro ochranu kulturních statků, a to jak v době míru, tak v případě válečného stavu. Mezi další významné aktéry patří ICOMOS – Nevládní rada UNESCO pro památky a sídla, ICOM – Mezinárodní rada muzeí a mnohé další nevládní organizace zaměřené na muzea, památky,

⁶ MERRYMAN John Henry. *Two Ways of Thinking About Cultural Property*. American Society of International Law. 1986, roč. 4, č. 80, s. 831-853, s.852.

⁷ Ibid.

⁸ Ibid.

⁹ VAN DER AUWERA, Sigrid. *UNESCO and the protection of cultural property during armed conflict*. International Journal of Cultural Policy. 2013, roč. 19, č.1, s. 1-19, s. 8.

¹⁰ V České Republice z. č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči.

¹¹ V České Republice z. č. 101/2001 Sb., o navrácení nezákonně vymezených kulturních statků a z. č. 71/1994 Sb., o prodeji a vývozu předmětů kulturní hodnoty.

¹² Např. Nařízení Rady ES č. 3911/92 EHS o vývozu kulturních statků.

¹³ Zakládací listina UNESCO, 16 listopad 1945, čl. 1.

restaurování či archeologické výzkumy. Má práce se však zaměřuje na ochranu kulturních statků nikoliv v době míru nýbrž za stavu ozbrojeného konfliktu, konkrétně za okupace.

Za stavu ozbrojeného konfliktu ustupují zájmy kulturní či společenské zájmům strategickým a vojenským, ochrana kulturních statků tak není většinou prvořadým cílem. Tento přístup se naplno ukázal během druhé světové války, která se odehrávala v důležitých historických centrech evropské kultury, a mnohé z nich byly nenávratně zničeny. Generál Eisenhower ve svém proslovu ke spojeneckým silám z roku 1943 uvedl, že „*pokud si máme vybrat mezi zničením slavné budovy a obětováním vlastních mužů, pak mají životy našich mužů mnohonásobně vyšší význam a budova musí podlehnout.*“¹⁴ Dále se odvolával na princip vojenské nezbytnosti, kterému musí jiné zájmy (ochrana kulturních statků) ustoupit, uznal však, že tento princip bývá ve složitějších případech často zneužíván a z vojenské „nezbytnosti“ se stává spíše vojenská či subjektivní „příležitost“.¹⁵ Oproti tomu anglický politik a diplomat Harold Nicolson zastává opačný názor, tedy že kulturní statky významné umělecké a historické hodnoty spadají do zvláštní kategorie, která musí být uchráněna za každou cenu, i kdyby toto zachování mělo znamenat obětování lidského života. Vychází z principu, že „*nenahraditelné je důležitější než nahraditelné a ztráta i toho nejcennějšího lidského života je nepoměrně méně závažná, než ztráta něčeho, co nemůže být za žádných okolností znovu stvořeno.*“¹⁶ Tyto dva přístupy představují názorové protipóly a snahou o jejich kompromis – tedy lidsky přijatelné řešení, se ideově řídí mezinárodně právní nástroje k ochraně kulturních statků za ozbrojeného konfliktu.

¹⁴MERRYMAN John Henry. *Two Ways of Thinking About Cultural Property*. American Society of International Law. 1986, roč. 4, č. 80, s. 831-853, s. 838. Vlastní překlad autorky.

¹⁵ Ibid. V originálním textu je použit pojem „military necessity“ a „military convenience“.

¹⁶ Ibid. Vlastní překlad autorky.

2. Stručný exkurz do historie ochrany kulturních statků za ozbrojeného konfliktu

Každá válka či ozbrojený konflikt už ze své podstaty znamená ničení, zkázu a ztráty na lidských životech, majetku nebo kulturním dědictví. Již od dob prvních konfliktů v historii lidstva války doprovázelo rozsáhlé ničení majetku a sídel nepřítele, kulturní i náboženské statky nevyjímaje – ba naopak, mnohdy byly samotným cílem, a to z důvodu historického a symbolického významu, který představovaly pro nepřátelskou stranu. Antický řecký filosof a historik Polybius situaci popsal slovy: „*Zákony a práva války dovolují vítězi strhnout a zničit pevnosti, sídla i města, zahubit obyvatele, poničit lodě, zásoby a další podobné statky patřící nepříteli s cílem podrýt jeho sílu jako poraženého a zároveň tím zvýšit vlastní sílu a převahu jakožto vítěze.*“¹⁷ Již od nepaměti využívají lidé své kořeny a společnou minulost, aby vyjádřili své místo, status a příslušnost v přítomnosti. Proto se strany konfliktu často snaží zasáhnout nepřítele prostřednictvím útoku na připomínku jeho historie a ničením jeho kulturních nebo náboženských památek, které reflektují jeho národní identitu, společnou duši společenství a historii jeho komunity.¹⁸

Snahy zamezit negativním důsledkům pro civilní život obyvatel včetně ochrany kulturních statků vyplývaly vždy ze samého kontextu válek a konfliktů a jejich neblahých následků. Po celá staletí umožňovala obyčejová pravidla konfliktů vítězi zkonfiskovat či zničit veškerý majetek poraženého, ať šlo o majetek veřejný či soukromý. Existovalo zde nepsané právo na kořist, plenění a získání válečné trofeje. V historii se objevilo jen málo případů, kdy by toto právo bylo vítězi upíráno. Jednalo se o některé pokusy církve či jednotlivých států, které se však míjely účinkem, jakmile došlo k propuknutí skutečného konfliktu, a znovu se vracely až po ukončení konfliktu při mírových jednáních a smlouvách.¹⁹ Reálná ochrana kulturních statků za ozbrojeného konfliktu se vyvíjela v relativně krátkém období posledních dvou století, jehož vrcholem a všeobecným uznáním důležitosti ochrany se stala Haagská úmluva z roku 1954. Tato úmluva představuje „*moderní, globální a filozofický závazek, že pro dobro a blaho*

¹⁷ POULOS Anti Heleni. *The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: An Historic Analysis*. Journal of International Law. 2000, roč. 28, č. 1, s. 1-44, s. 6. Vlastní překlad autorky.

¹⁸ VAN DER AUWERA, Sigrid. *UNESCO and the protection of cultural property during armed conflict*. International Journal of Cultural Policy. 2013, roč. 19, č.1, s. 1-19, s.

¹⁹ BOS Adriaan. *The Importance of the 1899, 1907 and 1999 Hague Conferences for the Legal Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*. Museum International. 2005, roč. 57, č. 4, s. 32-40, s. 33.

všeho lidstva, musí kulturní statky přestat sloužit jako nástroj, objekt, zbraň či oběť války.“²⁰ Úmluva je naplněním historických snah vyjmout kulturní sféru z ohniska válečného konfliktu a zachovat kulturní statky jako představitele společné historie lidstva pro budoucí generace.

Jedním z historicky prvních pokusů kodifikovat a regulovat chování za ozbrojeného konfliktu a zároveň zařadit ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu byl Lieberův kodex z roku 1863. Nejednalo se zatím o mezinárodní smlouvu, nýbrž o vnitrostátní instrukce pro velitele amerických vojsk na bitevním poli pro tehdejší i budoucí konflikty. Přestože nešlo o předpis zavazující více států, jednalo se o důležitou inspiraci pro další vývoj v této oblasti.²¹ Lieberův kodex stanovil, že: „a) pouze veřejný majetek může podléhat legálnímu zabavení, a b) kulturní statky se pro tento případ nepovažují za veřejný majetek.“²² Lieberův kodex se považuje za předchůdce mezinárodního humanitárního práva, který poprvé oficiálně vymezil důležitost vyčlenění kulturních statků z veřejného majetku, a tedy cíle útoku nepřátelské strany. Z prostředí amerického kontinentu pochází ještě jedna důležitá úmluva na ochranu kulturních statků za válečného stavu – Roerichův pakt z roku 1935, který též vyčleňuje kulturní statky mimo sféru konfliktu, a vyzývá k jejich respektu a ochraně. Nemá však tak velký vliv, jelikož jej ratifikovalo jen několik států amerického kontinentu.²³

Pozornosti se kulturním statkům dostalo i v rámci haagského práva v souvislosti s kodifikací mezinárodního humanitárního práva. V rámci Haagských úmluv z roku 1907, přijatých na druhé světové mírové konferenci, bylo jakékoliv úmyslné zničení či zabavení objektů historické povahy uměleckým či vědeckým dílům zakázáno a mělo podléhat sankcím.²⁴ Haagská úmluva IV z roku 1907 o zákonech a obyčejích války pozemní v článku 27 zavazuje státy k ušetření mimo jiné náboženských budov či monumentů kulturního a historického významu, dále zakazuje úmyslné ničení kulturních památek, pokud jsou státu známy, a v článku 56 zakazuje jakékoliv akce ohrožující kulturní statky s výjimkou případu vojenské nezbytnosti.²⁵ Zkušenosti z první světové války však ukázaly mnohé nedostatky v oblastech

²⁰POULOS Anti Heleni. *The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: An Historic Analysis*. Journal of International Law. 2000, roč. 28, č. 1, s. 1-44, s. 3.

²¹MERRYMAN John Henry. *Two Ways of Thinking About Cultural Property*. American Society of International Law. 1986, roč. 4, č. 80, s. 831-853, s. 834.

²²POULOS Anti Heleni. *The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: An Historic Analysis*. Journal of International Law. 2000, roč. 28, č. 1, s. 1-44, s. 14.

²³ Ibid. Roerichův pakt má dnes 11 signatářů a 10 smluvních stran, dostupné na www.icrc.org/ihl.

²⁴BOS Adriaan. *The Importance of the 1899, 1907 and 1999 Hague Conferences for the Legal Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*. Museum International. 2005, roč. 57, č. 4, s. 32-40.

²⁵ Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. Haag, 18 říjen 1907.

obecné ochrany a pravidel vedení válečného konfliktu, včetně ochrany kulturních statků, které poskytovaly Haagské úmluvy.²⁶

Během druhé světové války úroveň nerespektování všech dosavadních kodifikovaných i obyčejových pravidel vedení válečného konfliktu ještě stoupla a úroveň nacistického rabování překročila míru známou ze všech předešlých evropských konfliktů. Nacističtí velitelé zabavovali a konfiskovali obrovské množství uměleckých artefaktů, čímž způsobili nenapravitelnou újmu kulturnímu dědictví mnoha národů.²⁷ Mezi odsouzenými za činy spojené se zničením a poškozováním kulturních statků, rabováním, úmyslným zlikvidováním, (mezi dalšími body obžaloby), byl například Herman Goering, Wilhelm Keitel a Karl Herman Frank. Významným se stalo odsouzení Alfreda Rosenberga, který byl zodpovědný za vypracování plánu k efektivní masové likvidaci kulturního dědictví v rámci speciální jednotky, který byl pečlivě zdokumentován, což usnadnilo Rosenbergovo odsouzení.²⁸

Norimberský tribunál shrnul podklady pro svá rozhodnutí: „*zákony války nelze hledat pouze ve smlouvách, ale i v obyčejích a praxi států, které postupně nabývají univerzálního uznání, a z obecných principů - vazba spravedlnosti aplikovanými soudci a vojenskými soudy. Právo není statické, nýbrž je to průběžně se vyvíjející nástroj, odrážející potřeby měnícího se světa.*“²⁹ Ani haagské právo, ani Roerichův pakt nezabránilo rozsáhlému a systematickému ničení a rabování kulturních památek během druhé světové války, bylo tedy potřeba přijít s novým, široce akceptovaným institutem, který by podobnému selhání do budoucna zabránil.

Obecný charakter konfliktů, které následovaly po Vestfálském míru v roce 1648, byl střet mezi dvěma (či více) suverénními státy. Proto také veškeré instrumenty z dvacátého století, které měly konfliktům předcházet či regulovat jejich průběh, byly zaměřeny právě na chování jednotlivých států, a jiným subjektům mezinárodního práva či konfliktům vnitrostátní povahy se věnovaly jen okrajově.³⁰ Moderní konflikty již dávno neznamenají střet dvou států jakožto center moci, a proto se nové instrumenty musí tomuto trendu přizpůsobit. V době, kdy byla v listopadu roku 1945 založena organizace UNESCO, se svět stále ještě vzpamatoval z druhé světové války. V zakládací listině se kladl velký důraz na roli UNESCO jako ochránce kulturních hodnot lidstva, který musí zajistit „*zachování světového dědictví v podobě knih,*

²⁶POULOS Anti Heleni. The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: An Historic Analysis. Journal of International Law. 2000, roč. 28, č. 1, s. 1-44, s. 19.

²⁷ Ibid., s. 21.

²⁸ Ibid.

²⁹ POULOS Anti Heleni. The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: An Historic Analysis. Journal of International Law. 2000, roč. 28, č. 1, s. 1-44, s. 39.

³⁰VAN DER AUWERA, Sigrid. UNESCO and the protection of cultural property during armed conflict. International Journal of Cultural Policy. 2013, roč. 19, č.1, s. 1-19, s. 15.

*uměleckých děl, historických památek a vědeckých děl, a doporučovat zúčastněným národům přistoupení k důležitým mezinárodním úmluvám“.*³¹ V roce 1954 zorganizovalo UNESCO spolu s nizozemskou vládou diplomatickou konferenci za účelem přijetí Úmluvy pro ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu, která měla překonat nedostatečnost Haagských úmluv z let 1899 a 1907, demonstrovanou jejich selháním během první a druhé světové války.³² Nově schválená Úmluva byla státy pozitivně přijata zejména proto, že neobsahovala retroaktivní ustanovení. Úmluvu z roku 1954 doplnil První protokol z roku 1954, upravující ochranu za okupace, poprvé tak ochrana kulturních statků získala zvláštní ochranný status i pro období okupace. Dosud se postupovalo podle úpravy pro ozbrojený konflikt. Druhý protokol z roku 1999 detailněji upravuje procesní záležitosti, definice, nový režim speciální ochrany, kontrolní mechanismy, individuální kriminální odpovědnost a institut vojenské nezbytnosti. Druhým moderním zakotvením ochrany kulturních statků za ozbrojeného konfliktu je zahrnutí jejich úmyslného ničení mezi válečné zločiny ve smyslu článku 8 Statutu mezinárodního trestního soudu.³³

Navzdory snahám uchránit kulturní statky před nežádoucími vlivy ozbrojených konfliktů a navzdory snahám zvýšit povědomí o důležitosti kulturních statků armádních specialistů i široké veřejnosti v rámci apelu na společné kulturní dědictví lidstva, se dvacáté století vyznačuje nárůstem úmyslného ničení kulturních památek v rámci konfliktu (konflikt mezi státy bývalé Jugoslávie, Kypr, Irák).³⁴ Tento fenomén má souvislost s vývojem podoby konfliktu a způsobu vedení války, která se už zřídka odehrává mezi státy. Stále početnější vnitrostátní konflikty se vyznačují jiným psychologickým spíše než kořistnickým či dobovatelským rázem - často jde o konflikt zahrnující různé národní identity v rámci jednoho státního útvaru, kdy právě kulturní památky představují symbolickou identitu druhé strany konfliktu, a jejich zničení se stává mocným nástrojem pro oslabení psychické síly a zničení symbolu nepřítele.³⁵ Dalším novým trendem je zvýšené zapojení všech států mezinárodního společenství v rámci Organizace spojených národů do akcí na zabezpečení celosvětového míru v podobě intervencí či mírových operací.

Snaha o ochranu kulturních statků se projevila i v oblasti mezinárodního obchodu s žádanými kulturními artefakty, jejichž původ je mnohdy nejasný či neprokázaný a může být

³¹ UNESCO zakládací listina, New York, listopad 1945.

³² VAN DER AUWERA, Sigrid. *UNESCO and the protection of cultural property during armed conflict*. International Journal of Cultural Policy. 2013, roč. 19, č.1, s. 1-19, s. 15.

³³ Statut Mezinárodního trestního soudu, Řím, 17. červenec 1998.

³⁴ VAN DER AUWERA, Sigrid. *UNESCO and the protection of cultural property during armed conflict*. International Journal of Cultural Policy. 2013, roč. 19, č.1, s. 1-19, s. 1.

³⁵ Ibid.

důsledkem kořisti během konfliktu či zabavení z okupovaného území. V roce 1970 v Paříži přijalo UNESCO Úmluvu o opatřeních k zákazu a zamezení nedovoleného dovozu, vývozu a převodu vlastnictví kulturních statků, zaměřující se na postih rozšířeného nezákonného obchodu a pašování kradených či jinak nelegálně získaných uměleckých děl. Úmluva přímo neodkazuje na Haagskou úmluvu z roku 1954 ani na její protokol, který se stejným tématem zabývá, ačkoliv pašování uměleckých děl už po staletí provází ozbrojené konflikty, nepokoje a okupaci. Úmluva obsahuje vlastní úpravu a odlišnou detailnější definici pojmu kulturní statek, do budoucna by tedy bylo žádoucí oba instrumenty přiblížit a pro válečné i mírové období přijmout jednotnou definici tohoto klíčového pojmu.³⁶

Odlišný charakter, význam i využití kulturních statků předurčuje jejich specifický režim ochrany: „*Ochrana kulturních statků za ozbrojeného konfliktu je odlišná od krádeže, poničení či vandalismu jiných hmotných statků, protože obětí jsou sami lidé, společnost, náboženství i samotný stát a jeho jedinečné kulturní dědictví. Na rozdíl od válečného materiálu, peněžitého bohatství či jiných produktů, nemají kulturní statky žádný životní cyklus. Kulturní statky mají pouze jedinou formu existence a na rozdíl od ostatních forem materiálních věcí, mají potenciál existovat, dokud trvá lidský život. Pro tyto důvody je také jejich zničení nenávratné.*“³⁷

Mezinárodní společenství se snaží tento specifický charakter a význam reflektovat v instrumentech reagujících na cílené útoky na kulturní statky a jejich ničení, právě tento charakter však činí kulturní statky ideálním cílem, jehož zničením lze zasáhnout samotnou duši nepřátelského národa či skupiny. Proto se i přes zakotvení v mezinárodních smlouvách podobné útoky znovu objevují buď jako přímý cíl, či jako případ, kdy kulturní památky ustupují vojenské nezbytnosti.

³⁶ BOYLAN Patrick J. Review of the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. 1. vydání, London, City University, 1993, s. 45.

³⁷ POULOS Anti Heleni. The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: An Historic Analysis. Journal of International Law. 2000, roč. 28, č. 1, s. 1-44, s. 44.

3. Právní zakotvení ochrany kulturních statků

Kulturní statky spadají pod ochranu dvou odlišných režimů v rámci mezinárodního práva – první zajišťuje jejich ochranu před zničením za ozbrojeného konfliktu a ten druhý v době míru, především před nezákonným obchodováním na černém trhu a nepovoleným exportem, a upravuje podmínky navrácení a restituce do zemí původu.³⁸ Mezinárodní úmluvy, které zajišťují ochranu kulturních statků, bychom mohli schematicky vymezit jako:

A. Válečné úmluvy

1. Úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu z roku 1954
2. Protokol k Haagské úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu z roku 1954
3. Druhý protokol k Haagské úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu z roku 1999

B. Mírové úmluvy

1. Úmluva o opatření k zákazu a zamezení nedovoleného dovozu, vývozu a převodu vlastnictví kulturních statků z roku 1970
2. Úmluva o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví z roku 1972
3. Úmluva UNIDROIT o ukradených nebo nezákonně vyvezených kulturních statcích

Je potřeba zmínit, že ani jeden z režimů není bezvýhradně úspěšný v rámci ochrany, kterou poskytuje - právní rámec je sice vymezen, avšak reálné dodržování státy není zdaleka samozřejmé. Problém s režimem tzv. Válečných smluv je ten, že některé státy či strany konfliktu si stanovují zničení kulturních památek nepřítele jako přímý cíl, jako tomu bylo například v konfliktu v bývalé Jugoslávii, kde polovojenské skupiny útočily na kulturní statky ve snaze demoralizovat lokální skupiny obyvatel a jejich hodnoty.³⁹ Oproti tomu dodržování tzv. Mírových smluv je méně problematické a kontroverzní, jedná se totiž o ochranu kulturních

³⁸ LIAN Xi. A Contemporary Observation on International Protection of Cultural Property. *Contemporary Readings in Law and Social Justice*. 2012, roč. 4, č. 2, s. 855-865, s. 855.

³⁹ LIAN X., op.cit s. 861.

statků náležejících zainteresovanému státu a obvykle se nacházejících na jeho území – zejména Úmluva o ochraně světového a kulturního dědictví v tomto ohledu nevyvolává debaty a je všeobecně přijímána. Zbývající úmluvy o nezákonném vývozu vzbuzují větší debatu na mezinárodním poli, především proto, že motivy a priority zúčastněných států se liší – stojí proti sobě dvě rozdílné skupiny, tržně orientované bohaté státy se zájmem na volném obchodu s uměleckými předměty a kulturně bohaté, avšak obvykle chudší státy se zájmem udržet si národní kulturní dědictví na svém území a omezit jeho volné obchodování.⁴⁰ Opět se zde nabízí paralela s úvodním filosofickým rozdělením přístupu na kulturní nacionalismus a internacionalismus.

3.1 Kulturní statek a kulturní dědictví

Pojem kulturních statků je ve zmíněných úmluvách vymezován nejednotně a dosud neexistuje všeobecný konsenzus nad jeho významem. Pojem kulturních statků neměl přijatou legální definici do přijetí Haagské úmluvy v roce 1954, předcházející úmluvy definici omezily na vyjmenování konkrétních statků a míst, kterým specificky poskytovaly ochranu *ad hoc*.⁴¹ Úmluva z roku 1954 se už ve svém názvu a z něho vyplývajícího účelu zaměřuje na dva základní koncepty, které posléze rozvádí při aplikaci i interpretaci, jde o koncept „kulturního statku“ a koncept „ochrany“. V souvislosti s prvním konceptem je v úmluvě použito jednoduché vymezení rozvedené následně výčtem možných příkladů.⁴²

„Za kulturní statky se pro účely této Úmluvy považují nezávisle na jejich původu nebo vlastníkovi:

a) statky movité i nemovité, které mají velikou důležitost pro kulturní dědictví národů, jako památky architektonické, umělecké nebo historické, a to náboženské i světské; archeologická naleziště, stavební celky, které samy o sobě jsou historicky nebo umělecky zajímavé; umělecká díla, rukopisy, knihy nebo jiné předměty významu uměleckého, historického nebo archeologického; jakož i vědecké sbírky a důležité sbírky knih, archiválií nebo reprodukcí statků výše uvedených;

⁴⁰ Ibid., s. 862.

⁴¹ POULOS Anti Heleni. The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: An Historic Analysis. Journal of International Law. 2000, roč. 28, č. 1, s. 1-44, s. 3.

⁴² BOYLAN Patrick J. Review of the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. 1. vydání, London, City University, 1993, s. 50.

b) budovy, jichž hlavním a skutečným určením jest uchování a vystavování movitých kulturních statků vymezených v bodě a), jako musea, veliké knihovny, archivy, jakož i kryty určené za ozbrojeného konfliktu pro úschovu movitých kulturních statků vymezených v bodě a);

c) střediska zahrnující značný počet kulturních statků, jež jsou vymezeny v bodech a) a b), řečená "střediska kulturních památek".⁴³

Haagská úmluva používá ve svém hlavním textu a definicích pojem „kulturních statků“ avšak v preambuli zmiňuje i pojem „kulturní dědictví“: „poškození kulturních statků, ať již patří kterémukoli národu, představuje poškození kulturního dědictví všeho lidstva“⁴⁴. Ze znění preambule by se dalo dovodit, že pojem kulturní dědictví představuje širší a nadřazený koncept, který zahrnuje mimo jiné kulturní statky. Pojem kulturního dědictví je méně konkrétní a je používán jak v literatuře, tak v mírových smlouvách UNESCO, představuje širší kategorii a dokáže se více přizpůsobit požadavkům různých států světa a jejich rozdílným přístupům ke kultuře. Institut kulturních statků je více pojímán jako západní legální kategorie, je užší jak ve vymezení, tak v následné aplikaci⁴⁵ a je představován zejména Haagskou úmluvou z roku 1954, která poskytuje obsáhlý režim ochrany kulturních statků za ozbrojeného konfliktu nehledě na jeho povahu a zahrnuje jak movité, tak nemovité statky.

Oproti tomu Úmluva UNESCO na ochranu kulturního a světového dědictví z roku 1972 a Úmluva o ochraně nemotného kulturního dědictví z roku 2003 zahrnují do sféry ochrany i nemotné statky duchovní povahy jako například místní obyčejové ceremonie či rituály a poznání, které ze své podstaty unikají materiálnímu vymezení Haagské úmluvy. „Jádro legální definice „kulturního dědictví“ spočívá v obsahu pojmu „dědictví“, a zdůrazňuje význam kulturního přesvědčení, hodnot a praktik jakožto cenného zdroje pro poznání lidstva. Oproti tomu pojem „kulturní statek“ může naznačovat soustředění na ekonomickou hodnotu více než na důležitější kulturní aspekt.“⁴⁶ Kulturní dědictví je tedy potřeba brát jako nadřazenou kategorii teoretického duchovního rozměru, která v sobě zahrnuje mimo jiné i materiální vyjádření kultury v podobě kulturních statků a plodů lidské kreativity.

Ve snaze definovat pojem „kulturní statek“ je možné rozdělit jej na dva aspekty – prvním je aspekt majetkový, který vychází ze skutečnosti, že se jedná o hmotný objekt, který může být vlastněn, ovládán či kontrolován, a jehož hodnota může být vyjádřena v penězích.

⁴³ Úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu. Haag, 14. května 1954, čl. 1.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ SHENG Gao. International Protection of Cultural Property: Some Preliminary Issues and the Role of International Conventions. *Singapore Year Book of International Law and Contributors*. 2008, roč. 12, s. 57-79, s.58.

⁴⁶ Ibid. Vlastní překlad autorky.

Druhým aspektem je aspekt kulturní, který vychází ze specifické nevyčísitelné kulturní hodnoty a důležitosti objektu pro lidstvo či jednotlivý národ. Pokud se oba aspekty spojí v jednom objektu, představuje pak specifickou kategorii kulturního statku se všemi svými zvláštnostmi a nároky na ochranu.⁴⁷ Haagská úmluva z roku 1954 kulturní statek charakterizuje jako movitý či nemovitý objekt vysokého významu pro kulturní dědictví lidstva. Úmluva UNESCO z roku 1970 přidává ještě náboženské či sekulární důvody takového významu a ponechává prostor i jednotlivým státům, aby vyjádřily specifickou důležitost například pro archeologii, historii, vědu nebo literaturu a umění, která reflektuje identitu jejich národa.⁴⁸ V současné době se zdá téměř nemožné nalézt shodu na všeobecně přijatelné definici pojmu „kulturních statků“ či „kulturní dědictví“. Problém nejednotné definice ze smluvních instrumentů navíc doplňuje fakt, že tento institut nevychází z práva, nýbrž z neprávních disciplín jako je historie, umění, archeologie či etnografie, a nemůže tedy ze své podstaty dosáhnout jednoznačného významu právního pojmu.⁴⁹

3.2 Haagská úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu a její protokoly

Ochrana kulturních statků za ozbrojeného konfliktu je historicky založena na dvou úvahách – starší z nich uvádí, že ozbrojený konflikt by měl postihovat pouze vojenské cíle, nikoliv cíle civilní (např. Haagské úmluvy z roku 1907). Pozdější úvaha vychází z mezinárodního humanitárního práva a považuje za povinnost kulturní objekty nejen vyjmout z okruhu možných vojenských cílů, ale preventivně je chránit a zachovat pro budoucí generace, jelikož představují kulturní dědictví lidstva (např. Haagská úmluva z roku 1954).⁵⁰ Ozbrojený konflikt či válka bezprostředně souvisí s ničením, konkrétně kulturním statkům hrozí dva specifické druhy ohrožení – úmyslné ničení a cílené útoky a náhodná škoda jako kolaterální důsledek útoku či následného plnění.⁵¹ Posláním Haagské úmluvy z roku 1954 je předcházet

⁴⁷ Mastalir Roger. A Proposal for Protecting the „Cultural“ and „Property“ Aspects of Cultural Property under International Law. *Fordham International Law Journal*. 1992, roč. 16, s. 1033-1093.

⁴⁸ SHENG Gao. International Protection of Cultural Property: Some Preliminary Issues and the Role of International Conventions. *Singapore Year Book of International Law and Contributors*. 2008, roč. 12, s. 57-79, s. 58.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ RÜDIGER Wolfrum. Cultural Property, Protection in Armed Conflict. *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Dostupné na [Oxford Public International Law \(http://opil.ouplaw.com\)](http://opil.ouplaw.com). Přístup dne 8. 3. 2015.

⁵¹ TECHERA Erika J. Protection of Cultural Heritage in Times of Armed Conflict: The International Legal Framework Revisited. *Macquarie Journal of International and Comparative Environmental Law*. 2007, roč. 4, s. 1-20, s. 16.

takovým útokům, cílit na preventivní opatření a zmírňovat a napravovat jejich důsledky, pokud předchozí opatření selžou.

Inspirací pro Haagskou úmluvu bylo všeobecné odsouzení zvěrstev a kulturně-etnické agrese za druhé světové války, nedostatečné prostředky dosavadní ochrany a snaha zabránit tomu, aby se podobná situace kdy v budoucnosti mohla opakovat. Jedním z důvodů poměrně hojného přijetí byla absence retroaktivních ustanovení, která by zvláště v období následujícím po druhé světové válce vzbuzovala nelibost a vedla k odmítnutí mnoha států mezinárodního společenství, které byly do války zapojeny. Ke dnešnímu dni byla Úmluva ratifikována 126 státy⁵², avšak v mezinárodním společenství jsou její základní principy považovány za součást obyčejového práva. Zvláštností je, že mezi smluvními stranami jsou velice málo zastoupeny státy Latinské Ameriky, pravděpodobně proto, že jsou již vázány Roerichovým paktem a považují ho za dostatečný, a o další mezinárodní instrument upravující stejnou oblast nejeví zvýšený zájem.⁵³ Další významné státy, které k Úmluvě zpočátku nepřistoupily, ačkoliv se aktivně podílely na jejím vzniku a znění, jsou Spojené státy Americké (ratifikace až v roce 2009) a Spojené království Velké Británie a Severního Irska (stále není smluvní stranou). Obě velmoci uznávají principy Haagské úmluvy za obyčejové právo a součást humanitárního práva a aktivně je zprostředkovávají při vzdělávání vojenských činitelů. Zároveň berou v potaz, že většina jejich spojenců (v rámci Organizace spojených národů či Varšavského paktu) Úmluvu ratifikovali a postupují podle jejích ustanovení.⁵⁴

Hlavní zásady Haagské úmluvy jsou vytyčeny v preambuli, jedná se zejména o přesvědčení, že kulturní statky jednotlivých států tvoří v souhrnu kulturní dědictví celého lidstva a proto je třeba je chránit v zájmu všech (velmi zřetelný princip kulturního internacionalismu). Smluvní strany zde vyslovují znepokojení nad vzrůstajícím množstvím konfliktů a následků pro kulturní památky a zdůrazňují nutnost mezinárodní spolupráce a ochrany v návaznosti na principy z humanitárního práva a předcházející Haagské úmluvy z roku 1907.⁵⁵

Článek 2 vymezuje ochranu kulturních statků: „*Pro účely této Úmluvy zahrnuje ochrana kulturních statků zabezpečení a šetření těchto statků*“⁵⁶. „Zabezpečení“ vyjadřuje pozitivní povinnost smluvních stran činit aktivní opatření k zabezpečení ochrany, především

⁵² <http://www.unesco.org/eri/la/convention.asp?KO=13637&language=E>, přístup dne 13.3.2015.

⁵³ BOYLAN Patrick J. *Review of the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*. 1. vydání, London, City University, 1993, s. 101.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ TOMAN, Jiří. *The Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*. 1. vydání, Aldershot, Dartmouth Publishing Company Limited společně s UNESCO, 1996, s. 56.

⁵⁶ Úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu. Haag, 14. květen 1954, čl. 2.

v době míru. Oproti tomu pojem „šetření“ či v originálním znění „respekt“ implikuje spíše negativní povinnost států zdržet se jakékoliv činnosti na vlastním i cizím území, která by kulturní statky ohrožovala a zakazuje dále specifikované druhy jednání a činů.⁵⁷ Oba koncepty jsou dále rozvedeny a detailně popsány ve člancích 3 (zabezpečení), 4 (šetření kulturních statků) a dále i ve článku 5, který reguluje chování smluvních stran za okupace, které však podrobněji rozvedu až v další samostatné kapitole spolu s Prvním protokolem upravujícím okupaci. Základním předpokladem, ze kterého tyto úvodní články vycházejí, je povinnost smluvních stran respektovat důležitost kulturních statků tím, že zamezí riziku, které jim hrozí během ozbrojených konfliktů, nevystavovat je útoku a nezřizovat v jejich okolí strategické či vojenské zařízení. Toto zabezpečení musí probíhat na vlastním území i mimo jeho hranice a v článku 4 se v prvním odstavci vysloveně přikazuje zdržení se všech nepřátelských činů proti kulturním statkům nepřátelského národa.⁵⁸ Jedině důsledná a včasná implementace nástrojů zabezpečení a šetření je *condicio sine qua non* pro úspěšnou ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu. Úspěšná implementace musí být provedena ve spolupráci se všemi klíčovými aktéry ochrany – zejména armádními činiteli, orgány veřejného pořádku i odborníky na kulturní dědictví.⁵⁹

Článek 4 upravuje také nejkontroverznější institut ochrany kulturních statků za ozbrojeného konfliktu, jímž je koncept „vojenské nezbytnosti“: „(2) *Od závazků vymezených v odstavci (1) tohoto článku se lze odchýlit jen tehdy, když vojenská nezbytnost takovou odchylku naléhavě vyžaduje.*“⁶⁰ Princip vojenské nezbytnosti prostupuje celým humanitárním právem, a zabývá se otázkou, kdy má vojenská nezbytnost přednost a ospravedlňuje zničení či útok na civilní objekty, včetně kulturních statků. Jde o výjimku z práv a povinností zakotvených ve výše uvedených úmluvách a mělo by k ní být přistupováno pouze v nejkrajnějších případech. Problematické je, že chybí definice vojenské nezbytnosti a jakékoliv snahy o ní narážejí na nepředvídatelnost vojenských konfliktů a nutnost rozhodnout až na místě v momentu útoku podle aktuální situace. Jedná se vlastně o snahu nalézt přiměřený kompromis mezi vojenskými cíli a zachováním určité míry lidskosti a respektu vůči kultuře, koncept, který je velmi těžko uchopitelný a je složité jej zprostředkovat vojenským velitelům a naučit je interpretovat a

⁵⁷ TOMAN, Jiří. *The Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*. 1. vydání, Aldershot, Dartmouth Publishing Company Limited společně s UNESCO, 1996, s. 57.

⁵⁸ Úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu. Haag, 14. květen 1954, čl. 4.

⁵⁹ HLADÍK Jan. *The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its 1999 Second Protocol – Comparison between Provisions Related to Safeguarding of and Respect for Cultural Property under General*. Chicago, 2006: *Protecting Cultural Heritage: International Law after the War in Iraq*.

⁶⁰ Úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu. Haag, 14. květen 1954, čl. 4.

aplikovat ho během válečné situace. Vojenská filosofie a přístup vyjádřený heslem „Zachovávat důvěru v moudrost a správnost rozhodnutí generála“ musela být nahrazena objektivními, jednoznačnými kritérii upravujícími chování vojáků.⁶¹ Během příprav znění Haagské úmluvy docházelo k mnoha střetům mezi „realisty“, kteří obhajovali institut vojenské nezbytnosti, aby byla úmluva vojensky přijatelná, a „idealisty“, kteří jej považovali za barbarský a snažili se jej zakázat či alespoň významně omezit.⁶² Výsledkem bylo zařazení obecného institutu vojenské nezbytnosti v článku 4 a přísnějšího limitování u článku 8, který poskytuje speciální ochranu. Institut vojenské nezbytnosti se pro svou přílišnou obecnost stal předmětem rozsáhlé kritiky a jeho použití zůstává sporné. Jeho podrobné rozebrání by však vyžadovalo samostatnou kapitolu, jelikož však není hlavním tématem mé práce, ponechám zmínku o něm pouze takto stručnou.

*„Ochrana kulturních statků může být dosažena pouze, pokud spolu civilní a armádní orgány úzce spolupracují. Ochrana začíná již v době míru, avšak kvalita a efektivnost ochranných snah je testována až za ozbrojeného konfliktu.“*⁶³ Je proto potřeba, aby státy nepodcenily mírové přípravy, především osvětu civilní a armádní veřejnosti (čl. 7⁶⁴). Právě dostatek kvalitních informací a podkladů pak může hrát klíčovou roli při plánování vojenských operací. Armádní velitel má povinnost zabezpečit a ochránit kulturní statky ve své sféře působnosti, avšak bez znalosti přesné lokace objektu nemůže těmto povinnostem efektivně dostát. Je proto třeba už v době míru připravovat speciální mapy s vyznačenými objekty, průběžně aktualizovat inventáře a takovéto podklady činit dostupnými a srozumitelnými.⁶⁵ Stejně tak i v období okupace je Úmluvami kladen velký důraz na spolupráci s místními orgány a na zachování respektu ke kulturnímu dědictví na území okupovaného státu. Okupační mocnost se tak dostává do složité situace, kdy vedle snahy řídit cizí zemi, musí zabezpečovat její kulturní statky a to nejen před útoky vlastních a nepřátelských jednotek, ale i před hrozícím rizikem od místního obyvatelstva, jako například rabování či snaha vyvážet kulturní statky za

⁶¹ HENCKAERTS Jean-Marie. New rules for the protection of cultural property in armed conflict. *International Review of the Red Cross*. 1999, roč. 81, s. 593-620, s. 599.

⁶² TOMAN J., op.cit, s. 77.

⁶³ MICEWSKI Edwin, SLADEK Gerhard. Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: A Challenge in Peace Support Operations. 1. vydání, Vídeň, Austrian Military Printing Press, 2002, s. 11. Vlastní překlad autorky.

⁶⁴ *Vysoké smluvní strany se zavazují, že již v době míru pojmu do řádů a pokynů pro své vojsko ustanovení, která by zabezpečila zachování této Úmluvy, a že budou již v době míru vštěpovat příslušníkům svých ozbrojených sil úctu ke kultuře a kulturním statkům všech národů.* Úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu. Haag, 14. květen 1954, čl. 7.

⁶⁵ MICEWSKI Edwin, SLADEK Gerhard. Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: A Challenge in Peace Support Operations. 1. vydání, Vídeň, Austrian Military Printing Press, 2002, s. 11.

hranice v rámci nelegálního obchodu či před dalšími subjekty využívajícími chaosu v okupované zemi.

Další články podrobněji popisují jednotlivé aspekty ochrany kulturních statků za ozbrojeného konfliktu jako například použití speciálního ochranného znaku pro jejich označení a rozlišení (čl. 6), osvětu o principech a člancích Úmluvy pro armádní činitele (čl. 7), podmínky převozu kulturních statků a procesní záležitosti a aplikovatelnost. Jedním z bodů kritiky Haagské úmluvy je absence osobní trestní odpovědnosti a obecně chybějící mechanismus pro dohled nad dodržováním a sankcionování porušení Úmluvy.⁶⁶ Znění Úmluvy tak zůstalo spíše v rovině zakotvení ideových přístupů a konsenzu nad významem kulturního dědictví, reálná a efektivní ochrana však zůstala předmětem všeobecného znepokojení, zvláště v devadesátých letech po událostech z konfliktu mezi státy bývalé Jugoslávie.⁶⁷

Proto na mezinárodním poli docházelo k narůstající kritice, která vedla k volání po přijetí nového dodatkového protokolu k Haagské úmluvě z roku 1954. Finální přípravná jednání probíhala v roce 1998 ve Vídni pod záštitou rakouské vlády a bylo zde identifikováno pět hlavních nedostatků původní Úmluvy, na něž se měl Protokol zaměřit a jež měl napravit. Jednalo se o 1. vojenskou nezbytnost, 2. přípravná opatření, 3. systém zvláštní ochrany, 4. osobní trestní odpovědnost a 5. efektivnější procesní zakotvení.⁶⁸ Druhý protokol z roku 1999 ve svém přijatém znění skutečně reflektuje kritiku původní Úmluvy a upřesňuje znění nejasných obecných pojmů a požadavků – například přípravná opatření, nový režim zvýšené ochrany, definuje závažná porušení Úmluvy a vyzývá státy k zajištění jurisdikce (včetně trestního stíhání, vydávání a vzájemné právní pomoci) a přijetí odpovídající trestní sankce – tímto zlepšuje vynucovací mechanismus pro dodržování povinností plynoucích z Úmluvy. Procesní aspekty řeší zřízením Výboru na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu, který má za úkol podporovat dodržování Úmluvy a dohlížet na správnou implementaci (čl. 24). Druhý protokol mezi své ustanovení dále zahrnuje pojmy, které reflektují vývoj humanitárního práva od padesátých let, obsažené například v Dodatkovém protokolu k Ženevským Úmluvám z roku 1970 a rozšiřuje svou působnost i na ozbrojený konflikt domácí vnitrostátní povahy.⁶⁹ Druhý protokol byl přijat ve formě Dodatkového protokolu, který rozvíjí a upřesňuje principy

⁶⁶GERSTENBLITH Patty. Protecting Cultural Heritage in Armed Conflict: Looking back, Looking Forward. 2008, roč. 7, s. 677-708, s. 687.

⁶⁷HENCKAERTS Jean-Marie. New rules for the protection of cultural property in armed conflict. *International Review of the Red Cross*. 1999, roč. 81, s. 593-620, s. 618.

⁶⁸ HENCKAERTS, J.M., op.cit s. 595.

⁶⁹ HENCKAERTS Jean-Marie. New rules for the protection of cultural property in armed conflict. *International Review of the Red Cross*. 1999, roč. 81, s. 593-620, s. 619.

z hlavní Úmluvy. Aby se stát mohl stát smluvní stranou, musí proto nejprve ratifikovat Úmluvu z roku 1954.

Obě úmluvy chránící kulturní statky za ozbrojeného konfliktu stále působí vedle sebe, spíše než jako jeden celek, ke Druhému protokolu totiž státy mezinárodního společenství zaujaly spíše rezervovaný postoj, zejména kvůli příliš konkrétním a náročným požadavkům. Druhý protokol vstoupil v účinnost až v roce 2004 a proto není příliš relevantní při posuzování mnohých významných moderních konfliktů, jako například Druhé války v Perském zálivu v roce 2003. Nicméně pozornost významných aktérů mezinárodního společenství jako například Spojeného království Velké Británie a Severního Irska, které se druhému protokolu dostalo během jeho projednávání, naznačuje jeho budoucí význam, který by mohl v příštích letech ještě vzrůst.⁷⁰ Dosud k Druhému protokolu přistoupilo pouze 68 států⁷¹, což ukazuje největší problém nové úpravy – splnila požadavky na přísnější podmínky ochrany, sankce a konkrétní povinnosti, ale právě z těchto důvodů vyšší závaznosti se státy zdráhají k ní přistoupit. Bez podpory suverénních států mezinárodní komunity nemůže být sebelepší prostředek ochrany úspěšný na mezinárodní mezistátní úrovni. Mezi státy neexistuje žádný, který by otevřeně zastával záměrnou nevráživost vůči ideálům a minimálním standardům Úmluvy či Protokolu, proto lze nedostatek podpory, kterého se jim dostalo vysvětlit spíše neznalostí či zanedbáním a upřednostňováním jiných priorit než je ochrana kulturních statků.⁷²

Pokud by se k Haagské úmluvě a jejímu Protokolu připojilo více států, apel na její dodržování by získal širší celosvětový rozměr a režim ochrany by se stal efektivnějším. Státy však přistupují k mezinárodním úmluvám hlavně tehdy, pokud je to v jejich nejlepším zájmu a očekávají od svého přístupu *quid pro quo*, tedy výhody plynoucí z jejich závazku.⁷³ Haagská úmluva a její Protokoly jsou v požadavcích na smluvní státy značně náročné, obzvláště Druhý protokol, který ukládá řadu konkrétních povinností a systematickou procesní spolupráci s výborem a ostatními smluvními stranami. Problém ještě více prohlubuje různá motivace států k přistoupení, charakter jejich chování na mezinárodním poli a odlišný přístup k válečnému konfliktu a regulaci chování během něj. Hlavní vojenské mocnosti, jako jsou USA, Čína a Rusko, dopředu kalkulují s možností, že v budoucnosti může dojít k jejich vojenské intervenci v jiném státě a proto nemají zájem své vojenské plány omezovat podmínkami z Úmluvy a vázat

⁷⁰ GERSTENBLITH Patty. Protecting Cultural Heritage in Armed Conflict: Looking back, Looking Forward. 2008, roč. 7, s. 677-708, s. 691.

⁷¹ <http://www.unesco.org/eri/la/convention.asp?KO=15207&language=E> přístup dne 15. 3. 2015.

⁷² MICEWSKI Edwin, SLADEK Gerhard. Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: A Challenge in Peace Support Operations. 1. vydání, Vídeň, Austrian Military Printing Press, 2002, s. 129.

⁷³ LIAN Xi. A Contemporary Observation on International Protection of Cultural Property. Contemporary Readings in Law and Social Justice. 2012, roč. 4, č. 2, s. 855-865, s. 862.

se tak k ochranným opatřením, na kterých nemají z vojenského hlediska zájem. Oproti tomu menší, avšak archeologicky významné a bohaté státy se hojně stávají smluvními stranami Úmluvy i jejího Protokolu, avšak reálně neočekávají, že by se kdy mohly zapojit do ozbrojeného konfliktu, proto pro ně ochranná opatření z Úmluvy neznamenají žádná svazující omezení pro jejich plány. Důsledkem této situace je fakt, že pro vojenské mocnosti je přínos z přistoupení k Úmluvě velice nízký, a proto má Haagská úmluva z roku 1954 pouze slabý kompromisní a nedostatečně konkrétní jazyk vyhovující těmto stranám a konkrétnější Druhý protokol se mezi státy nesetkal s všeobecným přijetím.⁷⁴

To vše reflektuje hlavní příčinu – vlády jednotlivých států nepovažují za nutné zavazovat se ke spolupráci v této oblasti, nechtějí vynakládat vysoké finanční zdroje na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu a mají jiné priority než respektovat cizí kulturní dědictví často znepráteleného státu.⁷⁵ „Ničení kulturních statků za ozbrojeného konfliktu může být minimalizováno či úplně zabráněno pouze pokud se změní lidské chování. Právní rámec směřující k této změně je k dispozici. Nyní musí být pouze přijat a uplatňován.“⁷⁶ Legální ochrana vyplývající z Úmluvy a zejména z jejího Druhého protokolu poskytuje dostatečnou, moderní a efektivní ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu. Není proto nutné ani žádoucí volat po změnách a nových úmluvách, je potřeba nejprve apelovat na státy mezinárodního společenství, aby přistoupily ke stávající právní úpravě a zvyšovaly povědomí o jejich obsahu a respekt k němu.

3.3 Další mezinárodní instrumenty upravující ochranu kulturních statků (nejen za) ozbrojeného konfliktu

Sekretariát UNESCO vykonává dohled nad implementací a dodržováním Haagské úmluvy z roku 1954 a jejích protokolů, které představují jediné smluvní instrumenty, zaměřené výhradně na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu.⁷⁷ Neznamená to však, že ochrana vyplývající z Haagských úmluv je výlučná, pro státy které se nestaly smluvními stranami, vyplývají povinnosti chránit kulturní statky za ozbrojeného konfliktu i z jiných pramenů práva, zejména z obyčejového práva v podobě Mezinárodního humanitárního práva.

⁷⁴ LIAN Xi. A Contemporary Observation on International Protection of Cultural Property. Contemporary Readings in Law and Social Justice. 2012, roč. 4, č. 2, s. 855-865, s. 863.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ MICEWSKI Edwin, SLADEK Gerhard. Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: A Challenge in Peace Support Operations. 1. vydání, Vídeň, Austrian Military Printing Press, 2002, s. 8.

⁷⁷ MICEWSKI Edwin, SLADEK Gerhard. Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: A Challenge in Peace Support Operations. 1. vydání, Vídeň, Austrian Military Printing Press, 2002, s. 15.

Vedle ochrany za probíhajícího ozbrojeného konfliktu je nutné také řešit rizika, která kulturním statkům hrozí po jeho skončení či v důsledku konfliktu, zejména nebezpečí spojená s nezákonným obchodem.

V souvislosti se změnami a vývojem vedení válečných konfliktů a technologickými inovacemi zbraní, především díky možnosti přesného zaměřování a sledování území v reálném čase, pokleslo riziko náhodného neúmyslného zničení kulturních památek, pokud je ale jejich zničení cílem (jako tomu bylo u Balkánských válek), nové technologie jej naopak usnadňují. Moderní technologie sice umožňují lépe ochránit kulturní statky před hrozícím útokem, avšak na druhou stranu se objevuje nové riziko – růst mezinárodního obchodu s uměleckými předměty a zvýšený zájem o ně, který přitahuje movité zájemce a nelegální obchodníky, zloděje a překupníky, kteří nabízí poptávané zboží na černém trhu. Proto se výzvy mezinárodního společenství a UNESCO v moderní době častěji týkají problému nezákonného obchodování s kulturními artefakty na černém trhu, jelikož představuje snad ještě vyšší a aktuálnější riziko pro kulturní statky než hrozba jejich zničení během ozbrojeného konfliktu.⁷⁸ Souvislost s ozbrojeným konfliktem či okupací je zřejmá, doprovázející chaos a oslabená funkce veřejných orgánů v zemi zmítané ozbrojeným konfliktem či absence kontrolních a dozorčích složek na okupovaném území usnadňuje plnění a nelegální vyvážení kulturních artefaktů pro účely nezákonného obchodu s uměním.

3.4 Úmluva o opatřeních k zákazu a zamezení nedovoleného dovozu, vývozu a převodu vlastnictví kulturních statků

V roce 1970 byla na Valném shromáždění UNESCO v Paříži přijata Úmluva o opatřeních k zákazu a zamezení nedovoleného dovozu, vývozu a převodu vlastnictví kulturních statků, která se zaměřila na postavení rozšířeného nelegálního obchodu pašovaných či ukradených děl a kulturních statků mimo zákon. Je s podivem, že Úmluva neobsahuje žádný přímý odkaz na Haagskou úmluvu z roku 1954 a její Protokoly, ačkoliv je všeobecně uznáváno, že riziko ztráty kulturního dědictví prostřednictvím pašování či krádeže vysoce narůstá právě v období trvání ozbrojeného konfliktu či jiného nepokoje ať už mezinárodního či vnitrostátního.⁷⁹ Jedinou zmínkou o souvislosti nelegálního vývozu s ozbrojeným konfliktem či okupací je čl. 11, který uvádí, že „vývoz a převod vlastnictví kulturních statků, k němuž došlo

⁷⁸ GERSTENBLITH Patty. Protecting Cultural Heritage in Armed Conflict: Looking back, Looking Forward. 2008, roč. 7, s. 677-708, s. 708.

⁷⁹BOYLAN Patrick J. Review of the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. 1. vydání, London, City University, 1993, s. 45.

pod nátlakem přímo nebo nepřímo v důsledku okupace země cizí mocí, je považován za nezákonný.⁸⁰ Úmluva z roku 1970 cílí na širší problém hrozící kulturním statkům, neomezený na situaci ozbrojeného konfliktu či míru. Navzdory všeobecně přijímaného uznání nenahraditelných hodnot kulturních statků a existenci četných národních i mezinárodních měřítek pro jejich ochranu problém nelegálního vývozu a pašování roste v souvislosti se zvýšenou poptávkou po těchto statcích na černém trhu.⁸¹

Úmluva UNESCO z roku 1970 se snaží reflektovat po dlouhá léta probíhající krádeže a pašování jak na mezinárodní tak na vnitrostátní úrovni. Proto přijala o mnoho detailnější a konkrétnější definici pojmu „kulturní statek“ než Haagská úmluva z roku 1954. Za kulturní statky označuje ty „statky, které byly kterýmkoli státem z důvodů náboženských nebo světských označeny za významné pro archeologii, prehistorii, historii, literaturu, umění nebo vědu a které patří do [vyjmenovaných] kategorií“.⁸² V dlouhodobějším horizontu je zcela jistě nezbytné, aby UNESCO přijalo univerzální definici, která by pojetí „kulturních statků“ sjednotila pro případ ozbrojeného konfliktu i pro období míru.⁸³ Úmluva UNESCO z roku 1970 zavazuje smluvní strany k zákazu dovážení kulturních statků ukradených z muzeí, archivů či jinak nezákonně odebraných ze země původu. Důraz je kladen na mezinárodní spolupráci, země, jejichž kulturní dědictví je ohroženo, mohou požádat o zavedení opatření včetně omezení vývozu a dovozu.⁸⁴ S Úmluvou souvisí i pozdější modernější Úmluva UNIDROIT z roku 1995 o ukradených nebo nezákonně vyvezených statcích, jejíž hlavní snahou je harmonizovat právní úpravu jednotlivých zemí, týkající se nároků na navrácení ukradeného či nezákonně vyvezeného kulturního statku. Kromě nároků států umožňuje i zapojení jedince s jeho nárokem a přidává soukromoprávní rozměr do této otázky z oboru mezinárodního práva veřejného. Úmluva dále vyjasňuje některé pojmy a zdůrazňuje důležitost povinností alespoň omezeně respektovat cizí exportní zákony (tedy vnitrostátní právní úpravy cizího státu). Úmluva UNIDROIT z roku 1995 je teoreticky doplňující k Úmluvě UNESCO z roku 1970, avšak v praktické rovině se k ní připojilo jen málo států a její význam není tak značný.⁸⁵

⁸⁰ Úmluva o opatřeních k zákazu a zamezení nedovoleného dovozu, vývozu a převodu vlastnictví kulturních statků. Paříž, 14. listopad 1970, čl. 11.

⁸¹ FORBES Stephanie. Securing the Future of Our Past: Current Efforts to Protect Cultural Property. The Transnational Lawyer. 1996, roč. 9, s. 235-271, s. 236.

⁸² Úmluva o opatřeních k zákazu a zamezení nedovoleného dovozu, vývozu a převodu vlastnictví kulturních statků. Paříž, 14. listopadu 1970, čl. 1.

⁸³ BOYLAN Patrick J. Review of the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. 1. vydání, London, City University, 1993, s. 45.

⁸⁴ LIAN Xi. A Contemporary Observation on International Protection of Cultural Property. Contemporary Readings in Law and Social Justice. 2012, roč. 4, č. 2, s. 855-865, s. 856.

⁸⁵ LIAN Xi. A Contemporary Observation on International Protection of Cultural Property. Contemporary Readings in Law and Social Justice. 2012, roč. 4, č. 2, s. 855-865, s. 860.

Je nutné pochopit, že charakter zemí a jejich motivy se v této oblasti liší a představují dva odlišné póly – zdrojové země, jako je Mexiko, Egypt či Řecko, kulturně bohaté, které důrazně oponují vývozu kulturních objektů a vyzývají k povinnému vrácení nelegálně vyvezených kulturních artefaktů. Na druhé straně stojí významné státy zaměřené na mezinárodní obchod, jako Německo, Japonsko či USA, které mají dostatečné finanční prostředky pro akvizici poptávaných vysoce ceněných kulturních artefaktů. Snahou těchto hráčů v mezinárodním obchodu s uměním je otevření mezinárodního obchodu a odstranění bariér v podobě zákazu vývozu a zrušení nucené repatriační politiky navrácení identifikovaných artefaktů zpět do země původu. Dalším dualismem a rozporem mezi dvěma protichůdnými zájmy je nutnost identifikovat kdo má převažující zájem na legálním titulu k artefaktu: zda je to původní oprávněný vlastník či země původu nebo nový držitel, který titul nabyl v dobré víře (bona fide) v nevědomosti o nelegálním původu artefaktu.⁸⁶ Znovu zde vyvstává původní filosofické dělení přístupu na kulturní nacionalismus a internacionalismus, který do jisté míry vysvětluje rozdílné přístupy a metody různých úmluv. Haagská úmluva z roku 1954 klade primární důraz na globální přístup a zájem lidstva jako celku, proto je povinností každého jednotlivce nezávisle na jeho zemi původu předcházet nenávratným ztrátám na kulturním dědictví a bránit ničení kulturních památek.

Oproti tomu Úmluva UNESCO z roku 1970 klade primární důraz na jednotlivé státy a jejich oprávněnou kontrolu nad vlastním kulturním dědictvím, jeho odebráním z jurisdikce země původu a restituce jako nápravného prostředku.⁸⁷ Článek 2 uvádí, že „*Členské státy této úmluvy uznávají, že nedovolený vývoz, dovoz a převod vlastnictví kulturních statků je jednou z hlavních příčin ochuzování kulturního dědictví zemí původu těchto statků a že mezinárodní spolupráce představuje jeden z nejúčinnějších prostředků k ochraně kulturních statků každé země proti všem nebezpečím s tím spojeným.*“⁸⁸ Je zde tedy jasně patrný převažující zájem ochrany kulturního dědictví země původu a přijetí prostředků zamezující jejímu ochuzování. Kulturní statky jsou tedy pro účely Úmluvy výlučně vlastněny jednotlivými státy, které na ně mají výhradní právo nehledě na jejich současné umístění.

Význam při ochraně kulturních statků, především v době míru, ale okrajově i za případu ozbrojeného konfliktu, má i Úmluva UNESCO z roku 1972 o ochraně světového a kulturního dědictví v podobě monumentů a staveb, ale i přírodních památek a rostlinných či živočišných

⁸⁶FORBES Stephanie. Securing the Future of Our Past: Current Efforts to Protect Cultural Property. The Transnational Lawyer. 1996, roč. 9, s. 235-271, s. 237.

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ Úmluva o opatřeních k zákazu a zamezení nedovoleného dovozu, vývozu a převodu vlastnictví kulturních statků. Paříž, 14. listopadu 1970, čl. 2.

druhů. Tato Úmluva se ve světě neseťkává s žádným významnějším odporem států a je všeobecně přijímána, zejména proto, že se nestaví do cesty politickým cílům států, které se automaticky starají o vlastní kulturní dědictví na svém území.⁸⁹ Úmluva sice nemá žádnou zjevnou souvislost s Haagskou úmluvou z roku 1954, mohla by však posloužit jako ideový zdroj poznání chráněných kulturních statků, a seznam světového dědictví UNESCO, který s ní souvisí, by mohl být využíván pro jejich označení. V souvislosti s osvětou veřejnosti a zejména armádních činitelů před plánovanými operacemi by unifikovaný seznam chráněných kulturních statků mohl přispět k většímu pochopení a efektivně takové statky uchránit před plánovaným či náhodným útokem.

3.5 Klasické humanitární právo - Haagské a Ženevské úmluvy a ochrana kulturních statků

Ochrana kulturních statků má v humanitárním právu relativně dlouhou tradici, první pokusy regulovat ji se datují do doby přijímání Haagských regulací upravujících práva a obyčejně vedení války v roce 1907, které se dnes považují za základ mezinárodního humanitárního obyčejového práva, které se aplikuje za ozbrojeného konfliktu bez ohledu na to, zda jsou strany konfliktu smluvními stranami jakýchkoliv úmluv.⁹⁰ Článek 27 Řádu války pozemní obsahuje ustanovení, které se dnes považuje za předchůdce Haagské úmluvy z roku 1954: „*při obléhání a bombardování musí být přijata veškerá nezbytná opatření, aby byly ušetřeny budovy určené k náboženským účelům, umění, vědě nebo charitativním účelům, historické památky, nemocnice a místa, kde jsou shromažďováni nemocní a ranění, za předpokladu, že tato místa nejsou používána pro vojenské účely.*“⁹¹ Humanitární právo tedy poskytovalo určitou minimální ochranu kulturním statkům v době ozbrojeného konfliktu, ale během druhé světové války, kdy docházelo k rozsáhlému porušování těchto pravidel systematickým ničením a rabováním, se ukázalo, že jde o ochranu nedostatečnou a spíše teoretickou. Ženevské úmluvy z roku 1949, které tvoří *soubor norem společně dohodnutých států s cílem maximálně humanizovat válku a zmírnit její následky, dokud nebude možné válku vyloučit*⁹², se však k ochraně kulturních statků za ozbrojeného konfliktu specificky nevyjadřují,

⁸⁹ LIAN Xi. A Contemporary Observation on International Protection of Cultural Property. *Contemporary Readings in Law and Social Justice*. 2012, roč. 4, č. 2, s. 855-865, s. 857.

⁹⁰ MICEWSKI Edwin, SLADEK Gerhard. Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: A Challenge in Peace Support Operations. 1. vydání, Vídeň, Austrian Military Printing Press, 2002, s. 9.

⁹¹ Ibid.

⁹² JUKL Marek. Ženevské úmluvy a dodatkové protokoly (stručný přehled). Praha, 2005, dostupné na <http://www.cervenkykriz.eu/cz/mhp/konvence.htm>. Přístup dne 16. 3. 2015.

ačkoliv události předchozích let ukázaly, že jejich ochrana existujícími mezinárodněprávními instrumenty je nedostatečná. Proto státy v roce 1954 přistoupily k samostatné souhrnné úpravě v rámci Haagské úmluvy.⁹³

Důležitou roli pro ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu v rámci humanitárního práva sehrávají Dodatkové protokoly I a II z roku 1977 k Ženevským úmluvám z roku 1949, které byly přijaty po Vietnamské válce. Protokol I se uplatňuje během mezinárodního ozbrojeného konfliktu a Protokol II během konfliktu vnitrostátní povahy. Kulturní statky se pro účely protokolů považují za objekty civilní povahy a jako takové nesmějí být použity k vojenskému účelu či být úmyslně napadeny.⁹⁴ Nicméně tato ustanovení neposkytují kulturním statkům vyšší stupeň ochrany než obyčejným objektům civilní povahy, navzdory jejich větší významnosti pro národ i lidstvo jako celek. Ženevské úmluvy však reagují i na situaci, že mnoho států mezinárodního společenství nepřistoupilo k Haagské úmluvě o ochraně kulturních statků za ozbrojeného konfliktu z roku 1954 a minimálními standarty z článků 51 (Protokol I.) a 16 (Protokol II.) byly navrženy, aby poskytly zvýšenou ochranu kulturním statkům ohroženým bojem.⁹⁵

V roce 1993 přijalo UNESCO na 27. schůzi Valného shromáždění rezoluci, která mezi dalšími body zmiňuje, že základní principy ochrany a zachovávání kulturních statků během ozbrojeného konfliktu by měly být považovány za součást mezinárodního obyčejového práva. V rezoluci Rady bezpečnosti OSN číslo 808 (UN S/25704) je stanoveno, že mezi prameny obyčejového humanitárního práva se řadí mimo jiné i Haagské regulace z roku 1907 upravené později Ženevskými úmluvami, které obsahují zmínky o ochraně kulturních statků. Jejich ochrana tedy spadá pod rámec ochrany z mezinárodního obyčejového humanitárního práva, a proto ji musí respektovat i státy, které nepřijaly Haagskou úmluvu z roku 1954, a za nedodržování ochrany kulturních statků během ozbrojeného konfliktu mohou být trestně odpovědné na základě humanitárního práva.⁹⁶

⁹³MICEWSKI Edwin, SLADEK Gerhard. Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: A Challenge in Peace Support Operations. 1. vydání, Vídeň, Austrian Military Printing Press, 2002.

⁹⁴TECHERA Erika J. Protection of Cultural Heritage in Times of Armed Conflict: The International Legal Framework Revisited. Macquarie Journal of International and Comparative Environmental Law. 2007, roč. 4, s. 1-20, s. 10.

⁹⁵Ibid.

⁹⁶UNESCO: Report on the Implementation of the 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its Two 1954 and 199 Protocols. Report on the activities from 1995 to 2004. CLT-2005/WS/6.

4. Právní základy okupace

Dosud jsem se ve své práci zabývala ochranou kulturních statků za ozbrojeného konfliktu obecně. V následující kapitole se zaměřím na vymezení stavu okupace, abych poté mohla demonstrovat užší pojetí ochrany kulturních statků za specifické situace mezinárodního ozbrojeného konfliktu, a to právě stavu okupace. Společný článek 3 Ženevských úmluv z roku 1949 chápe konflikt jako: „*všechny případy vyhlášené války nebo jakéhokoli jiného ozbrojeného konfliktu vzniklého mezi dvěma nebo více Vysokými smluvními stranami, i když válečný stav není uznáván jednou z nich.*“⁹⁷ Judikatura poskytuje definici konfliktu z případu Tadic, kdy je vymezen jako „*uchýlení se k ozbrojené síle mezi státy, nebo děletrvajících ozbrojené násilí mezi vládní autoritou a organizovanými ozbrojenými skupinami či mezi takovými skupinami uvnitř jednoho státu.*“⁹⁸ Podstata konfliktu může být též obecně definována jako „*společenský stav vznikající když dva nebo více aktérů sleduje vzájemně se vylučující či vzájemně nekompatibilní cíle.*“⁹⁹ Ženevské úmluvy o ochraně obětí ozbrojených konfliktů proto podřazují pod jeho význam nejen ozbrojený válečný konflikt či vnitrostátní konflikt, ale též okupaci, a to jak uznanou, tak existující pouze jako faktický stav.¹⁰⁰ Státy mezinárodního společenství a smluvní strany Haagské úmluvy z roku 1954 však považovaly za nutné přijmout samostatnou úpravu pro každý z těchto typů konfliktů, zejména z důvodů chybějícího politického konsenzu na úpravě sporného tématu, kterým okupace bezesporu je.

4.1 Zakotvení v systému mezinárodního humanitárního práva

Válečné právo je upraveno mezinárodním humanitárním právem, odvětvím mezinárodního práva veřejného regulujícím vztahy států a nestátních aktérů v průběhu ozbrojeného konfliktu¹⁰¹, které v sobě zahrnuje jak mezinárodní úmluvy, tak obyčejová pravidla. Moderní pravidla pro vedení konfliktu a postavení obětí jsou zakotvena především v Haagských úmluvách z roku 1907, Ženevských úmluvách z roku 1949 s jejich Dodatkovými

⁹⁷ Ženevské úmluvy o ochraně obětí ozbrojených konfliktů. Ženeva, 12. srpna 1949, společný článek 3.

⁹⁸ Mezinárodní vojenský soud pro bývalou Jugoslávii. Prokurátor proti Dusko Tadićovi. 15. července 1999. IT-94-1-A.

⁹⁹ EVANS, Graham, NEWNHAM Jeffrey. *Penguin Dictionary of International Relations*. 1. vydání, Londýn, Penguin. 1998, s. 41.

¹⁰⁰ Ženevské úmluvy o ochraně obětí ozbrojených konfliktů. Ženeva, 12. srpna 1949, společný článek 2.

¹⁰¹ ONDŘEJ Jan, ŠTURMA Pavel, BÍLKOVÁ Veronika, JÍLEK Dalibor a kol. *Mezinárodní humanitární právo*. Praha, C.H.Beck, 2010, předmluva.

protokoly I a II z roku 1977 a rovněž dalšími úmluvami upravujícími specifické případy, jako je například ochrana kulturních statků či použití konvenčních zbraní.¹⁰² Cílem mezinárodního společenství je ideálně soužití států a jejich koexistence bez konfliktů a vzájemných střetů, avšak válečný konflikt či ozbrojený střet je realitou, která mezinárodní společenství provází od začátku jeho existence. Cílem humanitárního práva je upravit způsob vedení boje, ochránit oběti a osoby stojící mimo válečný konflikt, jakými jsou civilisté, chránit jejich majetek, a poskytnout určitý standard pro ozbrojené konflikty.

S regulací válečného stavu souvisí několik teoretických konceptů. *Ius ad bellum*, které upravuje morálně obhajitelné podmínky a historicky uznaná kritéria pro použití síly a vyhlášení války, mezi něž se řadí spravedlivý důvod, oprávněnost a přiměřenost, a pojímá se jako poslední možnost. Druhou kategorií je *ius in bello*, které tvoří mezinárodní humanitární právo a které se specificky zaměřuje na vlastní průběh konfliktu včetně morálního hlediska chování účastníků boje, a zdůrazňuje zejména princip nediskriminace.¹⁰³ Pokud jde o právo za stavu okupace, to je obsaženo v obou kategoriích a upraveno jak Haagskými, tak Ženevskými úmluvami. Mnozí odborníci, například Luis Iasiello¹⁰⁴, kromě *ius ad bellum* a *ius in bello* zavádí ještě třetí kategorii, *ius post bellum*, která se zabývá regulací chování stran konfliktu po odeznění vlastních bojů a přikročení k další fázi, kterou může být obnova postiženého území, či právě stav okupace.¹⁰⁵

4.2 Filozofické základy práva okupace

Právní úprava okupace reaguje na faktický, pro poraženou stranu zpravidla nežádoucí stav, který nastane jako důsledek či přímý cíl ozbrojeného konfliktu. Neexistuje jednotná podoba okupace, podle specifických okolností může mít různý charakter, okolnosti vzniku i průběh trvání. Americký politolog Michael Walzer pravil, že „někdy se ukáže, že samotné okupování je složitější než vedení boje“.¹⁰⁶ Ne vždy se musí nutně jednat o zamýšlený následek, a proto se okupace stává jakousi dodatečnou položkou ve válečném plánu pro okupanty i

¹⁰² MULINEN, Frédéric. *Příručka mezinárodního humanitárního práva pro ozbrojené síly*. 1. vydání, Praha, Magnet-Press s.p. 1991.

¹⁰³IASIELLO Luis. Jus Post Bellum – The Moral Responsibility of Victors in War. *Naval War College Review*. 2004, roč. 57, č. 3, s. 37.

¹⁰⁴ Americký kontraadmirál, římskokatolický kněz a teoretik válečného práva, tento koncept použil ve svém článku *Ius post bellum – Morální odpovědnost vítěze války*.

¹⁰⁵IASIELLO Luis. Jus Post Bellum – The Moral Responsibility of Victors in War. *Naval War College Review*. 2004, roč. 57, č. 3, s. 37.

¹⁰⁶PARSONS Breven C. Moving the Law of Occupation into the Twenty-first Century. *Naval Law Review*. 2009, roč. 57, s. 1-48.

válečné strategie, nezamýšlenou dohrou, kdy je nutné uplatňovat určitá pravidla a dodržovat etické normy, které ji upravují a které jsou mnohdy zavrhovány jako nepraktické a neodpovídající době.¹⁰⁷

Okupace obvykle začíná obsazením dosud svobodného území vojsky cizí mocnosti, může však nastat i situace, kdy vojska již v zemi pobývají a odmítnou se stáhnout, nebo že do země přijdou „na pozvání“ představitelů loutkové vlády.¹⁰⁸ Okupace končí buď porážkou okupujícího vojska, nebo jeho stažením z okupovaného území, existují však i jiné způsoby jako například smluvní řešení, které legalizuje pobyt vojsk na území (situace v Německu po roce 1955) nebo zakotví vzájemnou výměnu území mezi dvěma státy (Řecko a Turecko po druhé světové válce).¹⁰⁹ Jakmile okupující mocnost přestane vykonávat moc a ustanovenou kontrolu nad okupovaným územím, ať již z důvodu stažení se z území či vyhnání, okupace končí. V moderních konfliktech je však časté, že je stav okupace ukončen politickými vyjednáváními a formálním předáním moci, stav okupace tedy může skončit, zatímco okupační síly jsou stále přítomny na okupovaném území.¹¹⁰ Okupace je historicky starý institut válečného práva. Již v historických konfliktech v antických dobách se ozývaly hlasy předních filozofů volající po zamezení rabování a bezdůvodném ničení obsazených území, nelze je však považovat za názory reprezentující většinové mínění, spíše naopak, tvořily menšinu a právo kořistit bylo spjato s postavením vítěze konfliktu.¹¹¹ I zakladatel mezinárodního práva Hugo Grotius zastával názor, že ve válečném konfliktu je povoleno zabít nepřítele, zničit jeho majetek a rabovat dobyté území bez výjimky posvátných sídel či statků.¹¹²

V období osvícenství se k pravidlům vedení konfliktu vyjadřovali mnozí tehdejší myslitelé včetně Emera de Vattela, Jeana-Jacquesa Rousseaua a Georga von Martense. Válku charakterizovali jako vztah mezi státy, nikoliv mezi jednotlivci, požadovali proto rozlišování osob zapojených do boje (kombatantů) a nezapojených (nekombatantů), kteří měli být co nejvíce chráněni před negativními důsledky takových konfliktů. V tehdejší době ještě nebyl vnímán rozdíl mezi koncepty dobytí a okupace; filozofické základy pro stav okupace však lze

¹⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁸ ONDŘEJ Jan, Šturma Pavel, BÍLKOVÁ Veronika, JÍLEK Dalibor a kol. Mezinárodní humanitární právo. Praha, C.H.Beck, 2010, s. 176.

¹⁰⁹ ONDŘEJ Jan, Šturma Pavel, BÍLKOVÁ Veronika, JÍLEK Dalibor a kol. Mezinárodní humanitární právo. Praha, C.H.Beck, 2010, s. 177.

¹¹⁰ JOHNSON John. Protecting Cultural Property Under New Management: The Obligation to Protect Cultural Property during Military Occupation. Military Law Review. 2006, č. 191, s. 141.

¹¹¹ JOHNSON John. Protecting Cultural Property Under New Management: The Obligation to Protect Cultural Property during Military Occupation. Military Law Review. 2006, č. 191, s. 116.

¹¹² Ibid.

vysledovat již v učení osvícenských filozofů.¹¹³ Převažoval zejména požadavek na vládnutí uplatňující přístup *laissez-faire*, který upřednostňoval vládu, která by do životů občanů zasahovala co nejméně a pouze v nezbytných případech. Stejně tak v teorii okupačního práva by měl okupující stát co nejméně zasahovat do života okupovaných, včetně jejich zákonů a veřejného pořádku.¹¹⁴

Haagské právo upravuje chování okupanta požadavkem na zachování *statusu quo* okupovaného území a staví jej před úkol uchovat suverénní práva poražené vlády, dokud nebudou vyjednány podmínky předání moci zpět do jejích rukou.¹¹⁵ Okupující mocnost zastává v zásadě roli poručníka či správce suverenity pro vyhnanou vládu. Devatenácté století s sebou v tomto ohledu přineslo změnu smýšlení o podstatě okupačního práva v souvislosti s významnými geopolitickými a ústavními změnami, ke kterým docházelo napříč západní Evropou. Revoluční snahy byly zaměřeny na svržení absolutních monarchií a k prosazování zájmů utlačovaných poddaných či místních skupin obyvatel – jejich snahou bylo osvobození od tyranie absolutní monarchie a zajištění blahobytu občanů.¹¹⁶ Okupující mocnost již neuchovávala suverenitu pro původní vyhnanou vládu, naopak se stala správcem suverenity do doby, než bude ustavena nová vláda z řad obyvatel okupovaného území a vyjednány podmínky jejího předání.

Model vojenské okupace, v němž vítězná mocnost spravuje okupované území poražené strany po určité provizorní časové období, než nastane předání moci nástupnické vládě, je funkčním a zákonným nástrojem diplomacie a utváření státu, jednostranná anexe území je však od roku 1945 přísně zakázána¹¹⁷. Dokud bude vojenské řešení akceptováno jako dovolené mezinárodní chování, bude zachován i institut okupace (který je uznáván již po staletí normami obyčejového práva i mezinárodními úmluvami), je proto výhodnější jej upravit a regulovat jeho podmínky normami mezinárodního práva, než jej zakázat jako nelegální. Na faktickém stavu toto zakotvení nic nezmění a legální základ poskytne alespoň minimální standardy pro zachování práv obyvatel okupovaného území.¹¹⁸ Okupace může navíc v některých případech

¹¹³ PARSONS Breven C. Moving the Law of Occupation into the Twenty-first Century. *Naval Law Review*. 2009, roč. 57, s. 8.

¹¹⁴ PARSONS Breven C. Moving the Law of Occupation into the Twenty-first Century. *Naval Law Review*. 2009, roč. 57, s. 9.

¹¹⁵ Úmluva o zákonech a obyčejích pozemní války. Haag, 18. říjen 1907, čl. 43.

¹¹⁶ ARAI-TAKAHASHI Yutaka. Preoccupied with Occupation: Critical Examinations of the Historical Development of the Law of Occupation. *International Review of the Red Cross*. 2012, roč. 94, č. 885, s. 54.

¹¹⁷ ONDŘEJ Jan, ŠTURMA Pavel, BÍLKOVÁ Veronika, JÍLEK Dalibor a kol. Mezinárodní humanitární právo. Praha, C.H.Beck, 2010, s. 177.

¹¹⁸ RIVKIN David, BARTRAM Darin. Military Occupation: Legally Ensuring a Lasting Peace. *The Washington Quarterly*. 2003, roč. 26, č. 3, s. 87.

vést k ustavení a zajištění nezbytných strukturálních ekonomických změn a zavedení demokratických reforem, které mohou přispět k upevnění vnitřní stability a mít vliv na celé mezinárodní společenství a jeho stabilitu jakožto prevence dalšího konfliktu. Normy upravující právo okupace mají spolu s úpravou podmínek vedení války za cíl zavést zodpovědnější přístup k použití síly a vyvážit a limitovat jeho používání.¹¹⁹

V moderní době se k původním přístupům k právu okupace přidává nový fenomén, který prostupuje všemi oblastmi lidského života i mezinárodního společenství – jedná se o koncept základních lidských práv, která nabývají na významu a postupně zasahují téměř do všech oblastí práva. Mezinárodní soudy ve své judikatuře rozšiřují jejich územní působnost prostřednictvím zkoumání, zda stát vykonává svou pravomoc na cizím území prostřednictvím svého agenta (např. vojenská jednotka) a efektivní kontroly nad jedincem, který pak spadá do jurisdikce státu a ten mu musí zajistit ochranu základních lidských práv.¹²⁰ Stejný princip platí rovněž, pokud stát vykonává efektivní a reálnou kontrolu nad ovládaným územím mimo svou vlastní původní jurisdikci; i v tomto případě musí pod hrozbou mezinárodní odpovědnosti zajistit ochranu všech relevantních práv vyplývajících z Úmluvy.¹²¹ Vzhledem k přístupu a reálnému dodržování pravidel pro stav okupace plynoucích z mezinárodního humanitárního práva se ochrana prostřednictvím lidskoprávních ustanovení mezinárodního práva jeví jako potenciální vhodná alternativa či doplněk pro stanovení podmínek okupačního práva. Pokud se navíc některá lidská práva stanou prameny obyčejového práva, bude jejich aplikace nezbytná i v případě okupace či ozbrojeného konfliktu.¹²²

V posledním století na právo za stavu okupace působily zejména dva faktory, které ovlivnily jeho efektivitu a praktické využití. Prvním je prostý fakt, že okupanti dlouhodobě ignorují právo aplikovatelné za stavu okupace, a to z historického hlediska i dle případů z minulého století – počínaje německou okupací Belgie během první světové války až po americko-britskou okupaci Iráku od roku 2003.¹²³ „*Jakmile státy neuplatňují pravidla mezinárodního práva, je jejich status uvržen v pochybnosti, a v případě pravidel okupace může praxe vyhýbání se jejich aplikaci postupně vést až ke ztrátě jejich závaznosti.*“¹²⁴ Druhým

¹¹⁹ Ibid.

¹²⁰ Např. Evropský soud pro lidská práva tento princip přiznává v článku 1 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv.

¹²¹ LUBELL Noam. Human Rights Obligations in Military Occupation. *International Review of the Red Cross*. 2012, roč. 96, č. 885, s. 320.

¹²² PARSONS Breven C. Moving the Law of Occupation into the Twenty-first Century. *Naval Law Review*. 2009, roč. 57, s. 1-48.

¹²³ PARSONS Breven C. Moving the Law of Occupation into the Twenty-first Century. *Naval Law Review*. 2009, roč. 57, s. 2.

¹²⁴ Ibid.

faktorem je změna filozofického přístupu k právu okupace a převrácení konceptu nositele suverenity z absolutního monarchy na národ a obecný lid spolu s aplikací lidských práv na nově vzniklé situace za ozbrojeného konfliktu i okupace. Mezinárodní právo od 20. století uznává princip, podle něhož suverenita národa (tedy svrchovanost státní moci uvnitř i navenek při uskutečňování vnitřní i zahraniční politiky¹²⁵) vyplývá z moci jeho lidu a nenáleží již bezvýhradně vládnoucí vrstvě. Právo na sebeurčení je nově chápáno jako základní lidské právo, a proto zásadně mění požadavky na správu okupovaného území a poskytuje ospravedlnění transformativním snahám, které jdou proti původnímu konceptu práva okupace, který změny ústavního uspořádání vylučuje.¹²⁶ Jako případ změny přístupu slouží okupace Iráku Spojenými státy a Velkou Británií, které se se souhlasem Organizace spojených národů odchýlily od striktního použití práva okupace, zejména od jeho konzervativního principu, který zakazuje zavádět podstatné a trvalé změny vládního systému, ekonomických a sociálních institutů okupovaného území, s cílem umožnit Iráčanům právo na sebeurčení a zavedení demokratického režimu.¹²⁷

4.3 Právo okupace v rámci humanitárního práva

Prameny okupačního práva je možné stanovit zaprvé jako prameny mezinárodního práva včetně mezinárodních smluv, obyčejového práva (stanovené na zásadě minimálních záruk civilizované společnosti), rezolucí Rady bezpečnosti OSN pro konkrétní případy okupace a zadruhé relevantního vnitrostátního práva (jak práva okupující mocnosti, upravující zásady vojenských operací a zapojení do konfliktů, tak práva okupovaného státu, jelikož jeho vnitrostátní právo nepozbývá účinnosti).¹²⁸ Východiskem pro pojetí práva okupace je rámec daný Haagskými úmluvami o zákonech a obyčejích pozemní války z roku 1907, IV. Ženevskou úmlouvou z roku 1949 a Dodatkovými protokoly z roku 1977, který souhrnně upravuje na jedné straně práva a povinnosti vojenských sil (včetně okupantů) a na druhé straně práva chráněných osob, včetně civilistů, kteří se nacházejí na okupovaném území.¹²⁹ IV. Ženevská úmluva z roku 1949 přinesla významné změny pro okupační právo; zavedla minimální standard základních

¹²⁵ MILLER David & kol. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno, Proglas/Jota, 1995, s. 513.

¹²⁶ PARSONS Breven C. Moving the Law of Occupation into the Twenty-first Century. *Naval Law Review*. 2009, roč. 57, s. 2.

¹²⁷ PARSONS Breven C. Moving the Law of Occupation into the Twenty-first Century. *Naval Law Review*. 2009, roč. 57, s. 2.

¹²⁸ CLARKE Ben. Military occupation and the Rule of Law: The Legal Obligations of Occupying Forces in Iraq. *International Trade and Business Law Review*. 2006, roč. 10, s. 134.

¹²⁹ CLARKE Ben. Military occupation and the Rule of Law: The Legal Obligations of Occupying Forces in Iraq. *International Trade and Business Law Review*. 2006, roč. 10, s. 138.

práv pro obyvatele okupované země, namísto ochrany vlády položila důraz na ochranu obyvatel, změnila pojetí ze správy suverenity a moci pro vládu na správu moci pro místní obyvatele a rozšířila aplikaci okupačního práva na všechny případy, úplné i částečné okupace i na případy kdy se neseťká s žádným ozbrojeným odporem.¹³⁰ Dodatkový protokol I k Ženevským úmluvám z roku 1977 měl za úkol přizpůsobit humanitární právo podmínkám měnícího se mezinárodního práva s důrazem na princip práva na sebeurčení národa a zároveň proměněným podob ozbrojených konfliktů. I přesto však Protokol nedokázal uspokojivě vyřešit problémy okupačního práva – neposkytuje efektivní mechanismus k nezávislému prosazování okupačního práva a případná porušení zůstávají záležitostmi okupující mocnosti.

Mechanismus aplikace okupačního práva, je spuštěn, jakmile dojde k naplnění znaků obsažených ve článku 42, který stanoví, že: „*Území je považováno za okupované, když se nachází v moci ozbrojených sil okupační mocnosti.*“¹³¹ Jakmile je tento faktický stav naplněn, dochází automaticky k nutnosti použití celého systému okupačního práva včetně mezinárodních smluv a obyčejového práva. Status okupace se týká pouze takového území, na kterém okupant skutečně vykonává svou moc.¹³² „*Bez výkonu efektivní kontroly nad obsazeným územím by okupant těžko mohl plnit závazky, které mu mezinárodní humanitární právo v této souvislosti ukládá.*“¹³³ Právě skutečné a efektivní vykonávání moci rozlišuje okupaci (která je charakteristická výkonem veřejné moci) od invaze (která je chápána spíše jako vojenská operace)¹³⁴. Přeměna z jedné fáze do druhé je postupná a záleží na posouzení faktické situace; okupace se vyznačuje pevnou kontrolou daného území s úmyslem tento stav po určitou dobu uchovat.¹³⁵ Efektivní kontrola je pro vymezení vojenské okupace chápána jako *conditio sine qua non*, avšak její konkrétní posouzení může být problematické. Je proto nutné stanovit, kdy okupující stát objektivně vykonává efektivní kontrolu nad územím, pomocí různých faktorů, jakými jsou například velikost území, počet obyvatel a další faktory.¹³⁶

Vedoucí úlohu má konzervativní princip, který zakazuje provádět na okupovaném území zásadní změny právního uspořádání a má své kořeny již v Bruselské deklaraci z roku

¹³⁰ PARSONS Breven C. Moving the Law of Occupation into the Twenty-first Century. *Naval Law Review*. 2009, roč. 57, s. 11.

¹³¹ Úmluva o zákonech a obyčejích pozemní války. Haag, 18. říjen 1907, čl. 42.

¹³² PARSONS Breven C. Moving the Law of Occupation into the Twenty-first Century. *Naval Law Review*. 2009, roč. 57, s. 6.

¹³³ ONDŘEJ Jan, ŠTURMA Pavel, BÍLKOVÁ Veronika, JÍLEK Dalibor a kol. Mezinárodní humanitární právo. Praha, C.H.Beck, 2010, s. 177.

¹³⁴ US Tribunal of Nuremberg. Von List case. *Law Reports of Trial of War Criminals*. 1949, roč. 8, s. 59.

¹³⁵ PARSONS Breven C. Moving the Law of Occupation into the Twenty-first Century. *Naval Law Review*. 2009, roč. 57, s. 6.

¹³⁶ DINSTEIN Yoram Dinstein. *The International Law of Belligerent Occupation*. Cambridge University Press, Cambridge, 2009, s. 42.

1874, která stanoví, že suverénní autorita vlády okupovaného území byla pouze pozastavena a přešla do rukou okupujícího, který však musí využít svou moc na obnovu a zajištění veřejného pořádku a bezpečnosti. Druhým hlavním principem je ochrana místních obyvatel, do jejichž dosavadního života by mělo být zasahováno co nejméně.¹³⁷ Okupant musí dodržovat zákony a správní uspořádání, které v zemi platily v době míru, a smí je změnit či pozastavit jejich účinnost pouze pokud je to nezbytně nutné.¹³⁸ Konzervativní princip je potenciálně redukovaný principem nezbytnosti jako výjimkou z něho. Tento princip je zakotven v článku 43 Haagských úmluv (a potvrzen i IV. Ženevskou úmluvou a ochraně civilních osob za války ve článku 64), který stanoví, že: „*Jestliže moc legitimního státu přešla do rukou okupační mocnosti, přijme tato veškerá opatření v jejich silách, aby byl co nejdříve obnoven a zajištěn veřejný pořádek a bezpečnost, za současného respektování platných zákonů z dob před okupací, pokud jí v tom nebylo absolutně zabráněno a pokud splňují všeobecně uznávané standardy.*“¹³⁹ Ustanovení o nutnosti zachování *statusu quo* okupovaného území reflektují filozofická východiska, která okupující mocnosti přiznávají pouze status dočasného opatrovníka či správce území časově limitovaného koncem okupace.¹⁴⁰ Tuto zásadu zakotvila i rezoluce Rady bezpečnosti OSN 1483, která přiznává Iráku územní integritu a suverenitu a zdůrazňuje právo Iráčanů na sebeurčení spolu s právem na kontrolu vlastních zdrojů.¹⁴¹ Princip nezbytnosti bývá v současné době (např. USA v Iráku po roce 2003) používán jako výjimka z konzervativní zásady, pokud se okupující mocnost snaží prosazovat svou legislativní moc k naplnění politických cílů a ospravedlnění zásahů do uspořádání okupované společnosti ve snaze zavést demokratické hodnoty a zvýšit ochranu lidských práv v zemi.¹⁴² Klíčovou zásadou však zůstává princip zachování *statusu quo* a ochrany místních obyvatel, provedení transformačních snah se jim musí přizpůsobit, což je v praxi problematické.¹⁴³

Jakmile se okupační právo začne aplikovat, poskytují úmluvy obsáhlý výčet závazků a podmínek pro správu okupovaného území; okupující mocnost musí zajistit dostatečné

¹³⁷ ONDŘEJ Jan, ŠTURMA Pavel, BÍLKOVÁ Veronika, JÍLEK Dalibor a kol. Mezinárodní humanitární právo. Praha, C.H.Beck, 2010, s. 177.

¹³⁸ ARAI-TAKAHASHI Yutaka. Preoccupied with Occupation: Critical Examinations of the Historical Development of the Law of Occupation. *International Review of the Red Cross*. 2012, roč. 94, č. 885, s. 59.

¹³⁹ Úmluva o zákonech a obyčejích pozemní války. Haag, 18. říjen 1907, čl. 43.

¹⁴⁰ ARAI-TAKAHASHI Yutaka. Preoccupied with Occupation: Critical Examinations of the Historical Development of the Law of Occupation. *International Review of the Red Cross*. 2012, roč. 94, č. 885, s. 56.

¹⁴¹ CLARKE Ben. Military occupation and the Rule of Law: The Legal Obligations of Occupying Forces in Iraq. *International Trade and Business Law Review*. 2006, roč. 10, s. 135.

¹⁴² ARAI-TAKAHASHI Yutaka. Preoccupied with Occupation: Critical Examinations of the Historical Development of the Law of Occupation. *International Review of the Red Cross*. 2012, roč. 94, č. 885, s. 56.

¹⁴³ ONDŘEJ Jan, ŠTURMA Pavel, BÍLKOVÁ Veronika, JÍLEK Dalibor a kol. Mezinárodní humanitární právo. Praha, C.H.Beck, 2010, s. 177.

materiální podmínky obyvatelům, jako jsou potraviny a léky, musí zabránit svévolnému uplatňování práva, zejména nuceným deportacím či zadržením. Obyvatelé nesmí být žádným způsobem zbaveni svých práv v důsledku změn, které vyplynuly z okupace.¹⁴⁴ Účinnost vnitrostátního práva působícího na okupovaném území nesmí být pozastavena, výjimkou jsou situace, kdy okupující mocnost může uvážit pozastavení či zrušení těchto práv v nezbytných případech. Takové případy popisuje například Ben Clarke, australský mezinárodní právník, jako situace pokud ustanovení: „1) porušuje základní lidská práva, 2) je neslučitelné s efektivním uplatňováním spravedlnosti, 3) je v rozporu se zachováním právního stavu a veřejného pořádku nebo 4) je překážkou k aplikování Ženevských úmluv jako takových“.¹⁴⁵ Většina vnitrostátního práva pod tato kritéria nespadá, a proto by se jejich možnost zrušení či pozastavení jejich účinnosti neměla teoreticky dotýkat. Okupující mocnost nezískává imunitu vůči vnitrostátním právům okupovaného státu a technicky je vázána místními zákony; realita okupačního práva je však jiná a okupující mocnosti si obvykle takovou imunitu přiznávají a porušování zákonů řeší podle vlastního uvážení a vlastních pravidel.¹⁴⁶

Okupující mocnost musí respektovat soukromý i veřejný majetek, což vyplývá z několika ustanovení mezinárodního humanitárního práva o povinnostech okupujícího: článek 23 Haagské úmluvy o zákonech a obyčejích pozemní války zakazuje ničení a zabavování nepřátelského majetku s výjimkou požadavku vojenské nezbytnosti, články 28 a 47 zakazují plenění, článek 46 konfiskaci soukromého majetku. Podle článku 55 se okupující považuje pouze za správce oprávněného k poživacímu právu k veřejným statkům, musí je však zajistit a spravovat takovým způsobem, aby byly zachovány a jejich podstata nebyla narušena. Článek 56 klade důraz na to, aby k náboženským, charitativním, vzdělávacím, vědeckým a uměleckým institucím bylo přistupováno jako k soukromým statkům, a jejich zabavení, zničení či úmyslné poškození bylo zakázáno a podrobeno trestnímu stíhání podle zákona.¹⁴⁷ Článek 55 přiznává okupujícímu státu právo na využívání přírodních i jiných zdrojů, jakými mohou být veřejné budovy, lesy a zemědělské pozemky či průmyslové zařízení okupovaného státu, omezuje však jejich využití na běžné užívání, které nesmí vést k vyčerpání takových zdrojů.¹⁴⁸

¹⁴⁴ MULINEN, Frédéric. *Příručka mezinárodního humanitárního práva pro ozbrojené síly*. 1. vydání, Praha, Magnet-Press s.p. 1991, s. 167.

¹⁴⁵ CLARKE Ben. Military occupation and the Rule of Law: The Legal Obligations of Occupying Forces in Iraq. *International Trade and Business Law Review*. 2006, roč. 10, s. 144.

¹⁴⁶ Ibid.

¹⁴⁷ JOHNSON John. Protecting Cultural Property Under New Management: The Obligation to Protect Cultural Property during Military Occupation. *Military Law Review*. 2006, č. 191, s. 143.

¹⁴⁸ RIVKIN David, BARTRAM Darin. Military Occupation: Legally Ensuring a Lasting Peace. *The Washington Quarterly*. 2003, roč. 26, č. 3, s. 99.

Ženevské úmluvy i jejich Dodatkové protokoly bezesporu přispěly k vymezení práva okupace, avšak jejich praktické dodržování a reálný dopad není tak směrodatný, jak si jejich tvůrci představovali. Navzdory širší aplikaci na různé situace okupující mocnosti záměrně upouštějí od aplikování pravidel vyplývajících z kodifikovaného okupačního práva. Právě z tohoto důvodu se ochrana civilistů realizuje i pomocí institutu lidských práv, avšak jejich použití má omezený dopad a stále se postupně formuje rozsah jejich aplikovatelnosti.¹⁴⁹ Navíc zde neexistuje jednotná instituce pro kontrolu dodržování lidských práv, jejich podoba má spíše lokální charakter (jako např. Evropský soud pro lidská práva nebo Interamerický soud pro lidská práva). Současný status okupačního práva zůstává nejasný, jelikož použití tradičních forem a pramenů nereflektuje současnou situaci. Moderní právo okupace se jeví jako hybridní forma složená částečně z tradičních pramenů mezinárodního humanitárního práva a rámce upraveného schválenými metodami a přístupy z rezolucí Rady bezpečnosti OSN. Praxe států se aplikaci tradičního okupačního práva dlouhodobě vyhýbá, navíc stále častěji přistupují motivy směřující k demokratické transformaci politického a ústavněprávního systému okupované země. Tyto transformační cíle by však měly být podrobeny dohledu OSN a k jejich použití by mělo docházet jen v krajním nezbytném případě (klíčové prvky dohledu a kontextu).¹⁵⁰ Jednotlivé státy používají vlastní pravidla, kterými se při vojenských operacích řídí a která v sobě kombinují pravidla mezinárodního humanitárního práva – příkladem mohou být Příručky americké armády, které popisují různé situace a poskytují popis vhodného postupu, možné scénáře i zjednodušená pravidla převzatá z mezinárodních úmluv.¹⁵¹

Situaci okupačního práva lze shrnout jako neodpovídající realitě vojenských akcí, během nichž ke stavu okupace dochází (viz. například situace v Iráku od roku 2003, či sporná otázka okupace palestinských území). Hlavní požadavky kladené na okupující síly jsou zabezpečení bezpečnosti a obnova veřejného pořádku, avšak chybí zde nadstátní nezávislý orgán vynucující dodržování pravidel okupace. Žádoucí reformou okupačního práva by bylo zavedení takového mechanismu. Reforma by rovněž měla vést k posílení spolupráce při uplatňování práva, jakož i zvýšené ochraně práv civilistů s důrazem na jejich lidská práva.¹⁵²

¹⁴⁹PARSONS Breven C. Moving the Law of Occupation into the Twenty-first Century. *Naval Law Review*. 2009, roč. 57, s. 12.

¹⁵⁰ *Ibid.*

¹⁵¹ Military handbooks for active and retired US military personnels. Dostupné na <http://militaryhandbooks.com/>. Přístup dne 31. 5. 2015.

¹⁵² CLARKE Ben. Military occupation and the Rule of Law: The Legal Obligations of Occupying Forces in Iraq. *International Trade and Business Law Review*. 2006, roč. 10, s. 176.

5. Ochrana kulturních statků za okupace

5.1 Právní rámec ochrany kulturních statků za okupace

Dosud jsem se věnovala ochraně kulturních statků za ozbrojeného konfliktu a vymezení stavu okupace; v následující kapitole se budu věnovat propojení těchto dvou fenoménů - tedy ochraně kulturních statků za okupace. Nejprve se budu věnovat zakotvení ochrany v mezinárodním humanitárním právu obecně, a poté specificky úpravě v Haagské úmluvě z roku 1954 a jejích dvou protokolech. Závěrem kapitoly budu získané poznatky demonstrovat na případu minaretu z města Samarra v Iráku z roku 2003.

Všeobecný konsenzus nad nutností poskytnout ochranu kulturním statkům během různých situací, ke kterým v mezinárodním humanitárním právu dochází, lze pozorovat v úvodních pasážích vojenských manuálů. Manuál americké armády například stanoví, že: *„Kulturní dědictví uchované z minulosti je jedinečné a nenahraditelné a zodpovědnost za jeho zachování leží na současné generaci. Význam a hodnota archeologických nálezů spočívá v jejich fyzickém stavu, umístění a kontextu. Pokud z něj budou vyjmuty, mohou být sice krásné, ale jejich původní význam bude ztracen a ztráta informace, kterou v sobě nesou, bude trvalá.“*¹⁵³ Státy se v podobných formálních prohlášeních zavazují k respektování kulturních statků a dědictví, ale realita je často odlišná a k poškozování kulturních statků během konfliktu dochází neustále. Neochotu států podřídit se režimu upravujícímu ochranu kulturních statků za okupace lze spatřit zejména v odlišném počtu smluvních stran – k Haagské úmluvě z roku 1954 přistoupilo 126 států, zatímco k jejímu Prvnímu protokolu upravujícímu okupaci 103 států.¹⁵⁴

Jak jsem již zmínila v předchozích kapitolách, ochrana kulturních statků je pokryta dvěma odlišnými mezinárodněprávními režimy: jeden je zaměřen na zabránění cílených útoků a ničení kulturních statků v průběhu ozbrojeného konfliktu, zatímco cílem druhého je zabránit nelegálnímu obchodu za období míru. První režim je přímo aplikovatelný a výslovně cílený na dobu konfliktu, avšak i druhý režim může mít dalekosáhlé důsledky vzhledem k povinnostem

¹⁵³ Civil affairs - arts, monuments and archives guide. GTA 41-01-002, Headquarters, Department of the Army. US únor 2007.

¹⁵⁴ Portál UNESCO, dostupné na <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/armed-conflict-and-heritage/the-states-parties/#P1>. Přístup dne 29.5.2015.

okupující mocnosti.¹⁵⁵ Právo ozbrojeného konfliktu zůstává platné a účinné i po dobu okupace i přesto, že aktivní boje a zapojení vojenské síly odezněly a nepokračuje se v nich. Proto je použití tzv. mírových smluv o ochraně kulturních statků, upravující vývoz či obchod s nimi, sporné a primárně se použijí ustanovení humanitárního práva a ustanovení o kulturních statcích za ozbrojeného konfliktu. Není však pozastaveno úplně, jelikož okupující mocnost má zodpovědnost za obnovení veřejného pořádku a všeobecnou povinnost respektovat vnitrostátní zákony okupovaného území, včetně ochrany určitých památek, kterou stanoví vnitrostátní právo a zákaz jejich vývozu. Proto se jeví jako vhodné přihlídnout i k mezinárodním úmluvám uzavřeným primárně pro dobu míru.¹⁵⁶ Rámec pro ochranu kulturních statků za okupace je složen z několika prvků – tvoří ho mezinárodní úmluvy, mezinárodní obyčejové právo, regionální úmluvy, dvoustranné smlouvy, vnitrostátní právo, ale roli hrají i etické standardy muzeí či potenciálních nabyvatelů chráněných statků.¹⁵⁷

Podle Ženevských úmluv musí okupující mocnost zajistit veřejný pořádek a zabránit plení a rabování. Systém humanitárního práva také požaduje ochranu kulturních statků před zničením, krádeží a využitím pro vojenské účely, v rámci podřazení takových statků pod kategorii soukromého majetku. Haagská úmluva o ochraně kulturních statků za ozbrojeného konfliktu z roku 1954 tyto požadavky dále specifikuje a požaduje, aby okupující stát přijal všechna nezbytná opatření, aby zabezpečil a uchoval kulturní statky okupované země. Státy „okupující úplně nebo částečně území jiné vysoké smluvní strany, mají v mezích možností podporovat úsilí příslušných vnitrostátních úřadů okupovaného území směřující k zabezpečení a uchování jeho kulturních statků“.¹⁵⁸ Okupující mocnost musí přikročit k úkonům vyžadujícím okamžitý zásah pro uchování či záchranu ohrožených kulturních statků, pokud vnitrostátní orgány nemohou samy účinně zasáhnout. Haagská úmluva z roku 1954 také ukládá vládě, kterou odbojové hnutí považuje za svou zákonnou vládu, povinnost informovat okupující stát o důležitých podkladech pro ochranu kulturních statků a ukládá jí povinnost šetřit podstatu Úmluvy.¹⁵⁹

¹⁵⁵ JOHNSON John. Protecting Cultural Property Under New Management: The Obligation to Protect Cultural Property during Military Occupation. *Military Law Review*. 2006, č. 191, s. 114.

¹⁵⁶ JOHNSON John. Protecting Cultural Property Under New Management: The Obligation to Protect Cultural Property during Military Occupation. *Military Law Review*. 2006, č. 191, s. 130.

¹⁵⁷ Ibid.

¹⁵⁸ Úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu. Haag, 14. května 1954, čl. 5.

¹⁵⁹ Global Policy Forum. War and Occupation in Iraq - Chapter 2 - Destruction of Cultural Heritage. Dostupné na <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/168-general/37146-war-and-occupation-in-iraq-chapter-2-english.html>. Přístup dne 25.5.2015.

Hlavním obecným cílem Haagské úmluvy z roku 1954 je zavázat smluvní strany k respektování kulturních statků ostatních smluvních stran v době ozbrojeného konfliktu. Stavů okupace se specificky týká článek 5 Úmluvy, který ukládá smluvní straně povinnost podporovat místní orgány okupovaného území v zabezpečování kulturních památek a chránit je před zničením v důsledku vojenských operací. Vzhledem k širokému počtu smluvních stran a relativně obecnému vymezení tato povinnost šetřit podstatu kulturních statků na okupovaném území nabývá postupně závaznosti i pro nesmluvní strany v podobě mezinárodního obyčejového práva.¹⁶⁰ Článek 18 Úmluvy ve vymezení její působnosti také stanoví, že: „*Úmluva se bude provádět také ve všech případech úplné nebo částečné okupace území některé vysoké smluvní strany, i když tato okupace nenarazí na žádný vojenský odpor.*“¹⁶¹ Všechna ustanovení o nutnosti ochrany kulturních statků proto zůstávají v platnosti i po ukončení bojů, pokud nastane stav okupace. Základy ochrany zůstávají pro oba režimy (aktivní vojenský konflikt i okupaci) shodné, východiska ochrany a způsoby jejího provádění se nemění. První protokol pouze doplňuje specifická ustanovení a požadavky na okupující mocnost, pokud dojde k okupaci.

První protokol k Haagské úmluvě z roku 1954 ukládá smluvním stranám povinnosti, které musí dodržovat za stavu okupace a to i za předpokladu, že okupovaná strana k Protokolu nepřistoupila.¹⁶² Protokol nemá žádná zvláštní ustanovení o působnosti, a proto se subsidiárně použije úprava z Haagské úmluvy z roku 1954 ve smyslu článku 18.¹⁶³ V několika stručných ustanoveních první části vymezuje protokol základní zásady ochrany kulturních statků za okupace. První ustanovení je zaměřeno na zákaz vývozu kulturních statků (Protokol odkazuje na vymezení pojmu kulturního statku z článku 1 Haagské úmluvy z roku 1954, zahrnuje tedy movité i nemovité statky, nehledě na jejich původ či vlastnictví¹⁶⁴) z obsazeného území. Přesné provedení zákazu vývozu Protokol nestanoví a ponechává jeho úpravu na diskreci smluvních stran. Zrcadlová povinnost k zákazu vývozu připadá každé smluvní straně, když článek 2 stanoví, že z úřední moci či na žádost dotčené strany se „*každá z Vysokých smluvních stran zavazuje, že vezme pod ochranu kulturní statky dovezené na její území a pocházející přímo nebo*

¹⁶⁰HAUNTON Marion. *Peacekeeping, Occupation and Cultural Property*. University of British Columbia Law Review. 1995, s. 225.

¹⁶¹ Úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu. Haag, 14. května 1954, čl.18 odst. 1.

¹⁶² HAUNTON Marion. *Peacekeeping, Occupation and Cultural Property*. University of British Columbia Law Review. 1995, s. 225.

¹⁶³ HAUNTON Marion. *Peacekeeping, Occupation and Cultural Property*. University of British Columbia Law Review. 1995, s. 226.

¹⁶⁴ TOMAN, Jiří. *The Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*. 1. vydání, Aldershot, Dartmouth Publishing Company Limited společně s UNESCO, 1996, s. 344.

*nepřímo z kteréhokoli obsazeného území“.*¹⁶⁵ Dále Protokol požaduje, aby smluvní strany po skončení nepřátelství odevzdaly u nich uložené (a to i legálně), či nedovoleně vyvezené kulturní statky zpět okupovanému státu. Status kulturních statků je v článku 3 ještě více upevněn: „*Tyto statky nemohou být nikdy zadrženy z titulu válečných škod“.*¹⁶⁶ Pokud okupující stát povinnost zabránit vývozu z obsazeného území poruší, musí vedle povinnosti je vrátit poskytnout odškodnění oprávněným držitelům těchto kulturních statků.¹⁶⁷ Povinnosti, které první protokol zakotvuje, jsou oproti Haagské úmluvě náročnější a více zatěžující pro povinný stát, jejich specifitější vymezení a nižší počet přistoupivších států k Prvnímu protokolu znamená, že nemohou být považovány za prameny obyčejového práva.¹⁶⁸

Druhý protokol z roku 1999 k Haagské úmluvě přidává ke stávající úpravě další povinnosti pro smluvní strany za stavu okupace; zdůrazňuje nutnost zakázat a zamezit „*(a) jakýkoli nezákonný vývoz a jiné přemísťování kulturních statků či převod vlastnických práv k nim; (b) jakékoli archeologické vykopávky s výjimkou případů, kdy jsou nezbytně nutné pro zabezpečení, zdokumentování či uchování kulturních statků, (c) jakékoli pozměňování kulturních statků či změnu jejich využití s úmyslem zatajit či zničit kulturní, historické nebo vědecké důkazy“.*¹⁶⁹ Pokud je jakýkoliv úkon zasahující do podstaty kulturních statků nutný, je nezbytná součinnost s vnitrostátními orgány¹⁷⁰. Druhý protokol z roku 1999 byl odbornou veřejností¹⁷¹ a zejména obhájci ochrany kulturních statků nadšeně přijat jako vítané zlepšení Haagské úmluvy z roku 1954. Počet smluvních stran, které k němu přistoupily, je však velmi nízký, proto není dopad Druhého protokolu na úpravu povinností ochrany kulturních statků ve většině případů okupace tak významný, pouze pokud by byl okupant signatářem.¹⁷² Haagské

¹⁶⁵ Protokol k Haagské úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu. Haag 14. května 1954, čl. 2.

¹⁶⁶ Protokol k Haagské úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu. Haag 14. května 1954, čl. 3.

¹⁶⁷ Protokol k Haagské úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu. Haag 14. května 1954, čl. 4.

¹⁶⁸ HAUNTON Marion. Peacekeeping, Occupation and Cultural Property. *University of British Columbia Law Review*. 1995, s. 225.

¹⁶⁹ Druhý protokol k Haagské úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu. Haag 26. března 1999, čl. 9.

¹⁷⁰ Druhý protokol k Haagské úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu. Haag 26. března 1999, čl. 9.

¹⁷¹ Např. TECHERA Erika J. Protection of Cultural Heritage in Times of Armed Conflict: The International Legal Framework Revisited.

HLADÍK Jan. The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its 1999 Second Protocol – Comparison between Provisions Related to Safeguarding of and Respect for Cultural Property under General.

¹⁷² JOHNSON John. Protecting Cultural Property Under New Management: The Obligation to Protect Cultural Property during Military Occupation. *Military Law Review*. 2006, č. 191, s. 132.

úmluvy z roku 1907 i Haagská úmluva z roku 1954 v sobě zakotvují pravidla uznaná již jako normy obyčejového humanitárního práva, což se však o obou protokolech upravujících ochranu kulturních statků říci nedá. Jejich ustanovení jsou příliš specifická, mezi státy mezinárodního společenství dosud nenastal konsenzus nad jejich všeobecnou závazností, a ani praxe nenasvědčuje změně ve vnímání povinností plynoucích z protokolů.¹⁷³

Výše jsem popsala změny v přístupu k okupačnímu právu i jeho moderní podobu, a vliv nových pramenů, jmenovitě rezolucí Rady bezpečnosti OSN. I ty se snaží vyplňovat mezery v okupačním právu a přiblížit jeho podobu faktické situaci. Jako příklad může posloužit Rezoluce Rady bezpečnosti OSN číslo 1483, která okupačním mocnostem a jejich vojenským silám ukládá povinnosti se zřetelem na respekt ke kulturním statkům Iráku. Její preambule zdůrazňuje nutnost respektovat archeologické, historické, kulturní a náboženské dědictví Iráku a vyzývá k nepřetržité ochraně památek, muzeí, knihoven a pamětihodností. Článek 7 ukládá přímé povinnosti: „*Všechny členské státy přijmou vhodné kroky k zajištění bezpečného navrácení iráckých kulturních památek a ostatních významných statků archeologické, historické, kulturní, vědecké a náboženské povahy, které byly nelegálně přemístěny z Iráckého národního muzea, Národní knihovny a dalších institucí, iráckým orgánům.*“¹⁷⁴ Rezoluce dále zakazuje obchodovat či vyvážet objekty, u kterých existuje důvodné podezření, že byly odebrány nelegálně, a ukládá přijmout taková opatření, které by tomuto obchodu zabránily – jedná se zejména o kontroly na hranicích, prohlídky vozidel i obydlí.¹⁷⁵

Další mezinárodní instrumenty přispívající na ochranu kulturních statků, kterým jsem se věnovala v prvních kapitolách, se také částečně dotýkají stavu okupace. Úmluva UNESCO z roku 1970 o opatřeních k zákazu a zamezení nedovoleného dovozu, vývozu a převodu vlastnictví kulturních statků v článku 11 stanoví, že: „*Vývoz a převod vlastnictví kulturních statků, k němuž došlo pod nátlakem přímo nebo nepřímo v důsledku okupace země cizí mocí, je považován za nezákonný.*“¹⁷⁶ Poněkud obecněji stanoví povinnosti v článku 13, který po smluvních stranách požaduje, aby v souladu s vlastními zákony zabránily všemi dostupnými prostředky „*takovým převodům vlastnictví kulturních statků, jež směřují k usnadnění*

¹⁷³ CLARKE Ben. Military occupation and the Rule of Law: The Legal Obligations of Occupying Forces in Iraq. *International Trade and Business Law Review*. 2006, roč. 10, s. 140.

¹⁷⁴ Rezoluce Rady bezpečnosti OSN S/RES/1483 (2003). 22. květen 2003, čl. 7.

¹⁷⁵ CLARKE Ben. Military occupation and the Rule of Law: The Legal Obligations of Occupying Forces in Iraq. *International Trade and Business Law Review*. 2006, roč. 10, s. 160.

¹⁷⁶ Úmluva o opatřeních k zákazu a zamezení nedovoleného dovozu, vývozu a převodu vlastnictví kulturních statků. Paříž, 14. listopadu 1970, čl. 11.

*nedovoleného dovozu a vývozu těchto statků.*¹⁷⁷ Požaduje spolupráci institucí dotčených stran pro usnadnění vyhledání a navrácení nedovoleně vyvezených statků a přiznává státům právo označit některé kulturní statky jako nezczitelné, které nesmí být vyvezeny, a toto označení by mělo působit k usnadnění jejich navrácení při porušení tohoto zákazu.¹⁷⁸ Úmluva má širokou základnu smluvních stran, její ustanovení proto významně přispívají k dokreslení právního rámce okupačního práva.¹⁷⁹

Druhou důležitou úmluvou, týkající se kulturních statků je bezesporu Úmluva na ochranu světového dědictví z roku 1972, mezinárodní smlouva, která je státy velice hojně přijata a ratifikována¹⁸⁰. Na rozdíl od předchozích úmluv je však její použití na stav ozbrojeného konfliktu či okupace velmi limitováno. Je pojmána jako mírová úmluva a chrání nejen kulturní statky, ale kulturní dědictví lidstva jako takové. Navíc nezahrnuje žádné sankce, pokud by státy své povinnosti porušily. Alespoň dva její aspekty však mohou být relevantní pro ochranu kulturních statků za doby okupace. Je to článek 4, který stanoví, že „každý smluvní stát uznává, že v první řadě je jeho povinností zabezpečit označení, ochranu, zachování, prezentování a předávání budoucím generacím kulturního a přírodního dědictví nacházejícího se na jeho území“.¹⁸¹ Nastává zde situace, kdy každý stát primárně přijímá svou vlastní zodpovědnost nad ochranou kulturního a přírodního dědictví.

Státy navzájem uznávají primární povinnost každé smluvní strany zabezpečit své vlastní kulturní dědictví. Článek 6 dokresluje tuto povinnost vůči jiným státům, tím, že ukládá, že stát nepodnikne žádná svévolná opatření, jež by mohla přímo či nepřímo poškodit kulturní a přírodní dědictví nacházející se na území druhých smluvních států.¹⁸² Toto ustanovení má potenciální vliv na chování smluvních stran za ozbrojeného konfliktu či okupace na území některé smluvní strany, jelikož téměř všechny státy světa přistoupily k Úmluvě z roku 1972.¹⁸³ Ani jedna z úmluv UNESCO (z roku 1970 a 1972) přímo neodkazuje na žádné ustanovení Haagské úmluvy z roku 1954, jejich cíle se však doplňují a proto je logické vidět mezi nimi určitou paralelu. Oba chrání kulturní statky, Haagské úmluvy za velmi specifické situace ozbrojeného konfliktu, zatímco úmluvy UNESCO za běžného mírové stavu avšak význam, cíl

¹⁷⁷ Úmluva o opatřeních k zákazu a zamezení nedovoleného dovozu, vývozu a převodu vlastnictví kulturních statků. Paříž, 14. listopadu 1970, čl. 13.

¹⁷⁸ Ibid.

¹⁷⁹ 127 smluvních stran. <http://www.unesco.org/eri/la/convention.asp?KO=13039&language=E>. Přístup dne 1. 6. 2015.

¹⁸⁰ 191 smluvních stran. <http://whc.unesco.org/en/statesparties/>. Přístup dne 1. 6. 2015.

¹⁸¹ Úmluva o ochraně světového a kulturního dědictví UNESCO. Paříž, 16. listopadu 1972, čl. 4.

¹⁸² Úmluva o ochraně světového a kulturního dědictví UNESCO. Paříž, 16. listopadu 1972, čl. 6 odst. 3.

¹⁸³ JOHNSON John. Protecting Cultural Property Under New Management: The Obligation to Protect Cultural Property during Military Occupation. *Military Law Review*. 2006, č. 191, s. 137.

a faktický dopad ustanovení úmluv obou kategorií se často prolínají. Bylo by vhodné do budoucna sjednotit definice pojmů, které úmluvy používají.¹⁸⁴ Okupant má navíc povinnost zachovat veřejný pořádek na okupovaném území – musí tedy střežit dodržování zákonů, které se mohou dotýkat i ochrany kulturních statků.

Státy se často uchylují k vydávání vlastních vojenských manuálů a příruček, které kombinují závazky z mezinárodních smluv a vnitrostátní pravidla pro žádoucí průběh vojenské operace a mohou být názornou ukázkou, jak jsou okupační právo a ochrana kulturních památek pojímány v praxi. V příručce americké armády pro vnitřní civilní záležitosti týkající se umění, památek a archivů¹⁸⁵ je postup pro okupaci pro americké vojenské činitele rozčleněn do různých fází okupace. Počíná fází plánování, která začíná před samotnou operací a jejímž cílem je získat co nejvíce informací o daném území, rozmístění zdrojů a objektů, které je nutno ochránit před následky bojů, včetně kulturních statků, a na jejich základě umožnit zvolení vhodných postupů a vojenských materiálů. Druhým krokem je identifikace zdrojů kulturního dědictví v podobě památek, muzeí, archivů, náboženských staveb a dalších institucí či sbírek, jež by mohly být ohroženy, a nalezení osob zodpovědných za jejich ochranu a zabezpečování v době míru.¹⁸⁶ Identifikace zodpovědného orgánu či osoby je klíčová pro další spolupráci, jejich zapojení je nutné zajistit, jakmile to bude technicky možné, jelikož od nich budou pocházet klíčové informace o povaze kulturních statků, jejich lokaci a nutných krocích k jejich zachování. Neméně důležitá je spolupráce s technickými poradci pro zhodnocení situace a možných východisek.

Okupující mocnost by neměla podcenit průběžné a podrobné zhotovování dokumentace hodnotící možnosti dopadu na dané území, zachycení stavu chráněných objektů a pořízení inventářů včetně fotografické dokumentace. Příručka dále apeluje na přijetí okamžitého řešení pro ochranu a uchování přímo ohroženého kulturního statku bez předchozích porad či odborných vyjádření. Posledním bodem zajištění zabezpečení je umístění kulturního statku pod ochranný status (poskytující zabezpečení areálu, kde se nachází, umožňující i jeho izolaci či zapečetění), který bude zřejmý vojenským i civilním osobám, a následné rozšíření informace o tomto statusu.¹⁸⁷ Příručka dále poskytuje možné scénáře, názorné příklady a kontrolní seznamy

¹⁸⁴BOYLAN Patrick J. *Review of the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*. 1. vydání, London, City University, 1993, s. 45.

¹⁸⁵Civil affairs - arts, monuments and archives guide. GTA 41-01-002, Headquarters, Department of the Army. US únor 2007.

¹⁸⁶Civil affairs - arts, monuments and archives guide. GTA 41-01-002, Headquarters, Department of the Army. US únor 2007.

¹⁸⁷ Civil affairs - arts, monuments and archives guide. GTA 41-01-002, Headquarters, Department of the Army. US únor 2007.

(e), které umožní v praxi rozeznat situaci, kdy je nutné postupovat podle ustanovení Haagské úmluvy z roku 1954.

I přes veškeré snahy pokrýt ochranu kulturních statků za okupace normami humanitárního práva, mezinárodními smlouvami i obyčejovým právem, rezolucemi Rady bezpečnosti OSN či vojenskými příručkami jednotlivých států, nedaří se poskytnout adekvátní a efektivní ochranu. Veškerá ustanovení mohou být sebelépe pojatá, avšak dokud nebudou dodržována v praxi a nebudou mezinárodním společenstvím vynucována jako závazná, zůstanou pouze v podobě dobře myšlených proklamací. Problémem je i rozličný zájem různých skupin, které mají zájem o kulturní statky – například dochází ke střetům mezi vojenskými experty, civilními specialisty a neziskovými organizacemi; problémem jsou rovněž dvojí vojenské role – role dobyvatele a ničitele proti roli ochránce a uchovatele; dále je tu rozdíl mezi technickými označeními a kulturními koncepty západních a východních kultur či neporozumění a střet křesťanských a islámských hodnot.¹⁸⁸ Odborníkům na kulturní památky a jejich organizacím chybí finanční prostředky na to, aby zaručili efektivnější ochranu v terénu a zvýšili všeobecné povědomí laické veřejnosti i armádních činitelů o nutnosti ochrany kulturních statků. Neexistuje žádná jednotná organizační struktura, která by poskytla dostatečné zázemí, jurisdikci, odborná posouzení a zároveň představovala vysokou sféru vlivu na aktéry ozbrojených konfliktů či okupace. Sjednocení ochranných mechanismů by mělo vliv na efektivnější ochranu už při plánování vojenských operací, do kterých by byly implementovány požadavky ochrany kulturních statků.¹⁸⁹ Ochranné mechanismy, které jsou v současné době k dispozici, by samy o sobě mohly být dostatečné, pokud by je státy více respektovaly, přiznaly jim větší autoritu nad řešením sporů a v průběhu vojenské operace braly v potaz jejich doporučení, stanovené zásady a pravidla.

5.2 Případ iráckého minaretu v městě Samarra

Na závěr zkoumání stavu ochrany kulturních statků za okupace jsem se rozhodla věnovat se případu z okupace Iráku v roce 2005, na kterém bych ráda názorně demonstrovala principy okupačního práva a ochrany kulturních statků a jejich reálné aplikování a dodržování. Ochrana kulturních statků by měla sloužit jako východisko pro stabilizační a mírové operace na území okupovaného státu – okupující mocnost by se měla soustředit na místní obyvatele a

¹⁸⁸ KILA Joris, HERNDON Christopher. Military Involvement in Cultural Property Protection – An overview. *Joint Force Quarterly*. 2014, roč. 74, č. 3, s. 118.

¹⁸⁹ *Ibid.*

jejich kulturní dědictví, které symbolizuje jejich kolektivní vědomí a sounáležitost a představuje pojítka s jejich historickými kořeny. Z nedávné minulosti existuje několik nechvalně proslulých případů, kdy byla ochrana kulturních statků odsunuta do pozadí, a jejich zničení mělo neblahé důsledky pro celý postižený národ i lidstvo samotné – patří mezi ně například zničení ortodoxního kláštera v Kosovu, rabování v Iráckém národním muzeu a poničení 800 let starého minaretu v městě Samarra v Iráku.¹⁹⁰ Všechny tyto památky měly být chráněny na základě mezinárodního práva i z hlediska pravidel vojenských operací a jejich ochrana by bývala přispěla k poklidnějšímu znovuobnovení a vybudování řídicích struktur země. Neposkytnutí této ochrany jasně ukázalo, jaké priority zastávají mocnosti při vedení vojenských operací a jak stávající rámec humanitárního práva neobstojí, když jej státy odmítají dodržovat.

Již před zahájením invaze do Iráku v roce 2003 byli příslušní vojenští velitelé kontaktováni odborníky i profesionálními organizacemi (Americký archeologický institut, Modrý štít, Rada muzeí) a varováni před nebezpečím, které hrozí osm tisíc let staré kolébce civilizace ve starověké Mezopotámii a jejímu kulturnímu dědictví, obsahujícímu některé z nejvýznamnějších světových památek a kulturních pokladů.¹⁹¹ Experti varovali americké i britské vojenské představitele před zranitelností muzeí vůči rabování, pokud by vypukl válečný stav, a zdůrazňovali vysokou prioritu zabezpečení kulturních památek a institucí v případě okupace. Prioritou amerických vojenských sil však bylo zajistit budovy ropného ministerstva či klíčových industriálních sítí; Národní muzeum bylo zabezpečeno až tři dny poté, co v něm vypuklo rabování a plnění.¹⁹² Problém, k němuž v Iráku docházelo, byl velký rozsah rabování a jeho téměř profesionální organizace. Plenitelé pracovali nepřetržitě, aby naplnili poptávku černého trhu s uměleckým zbožím, a existují dokonce spekulace, že vyhledávali určité památky na zakázku mezinárodních obchodníků s uměním.¹⁹³

Ve městě Samarra došlo ke strategickému umístění jednotky odstřelovačů na 800 let starý minaret. Jednalo se o taktické rozhodnutí, jelikož z jeho vrcholu bylo možné obsáhnout široké okolí, zejména přístupovou cestu k městu, která byla častým cílem útoků. Umístění bylo

¹⁹⁰JACKSON Dick. Cultural Property Protection in Stability Operations. *The Army Lawyer*. 2008, s. 47.

¹⁹¹ Global Policy Forum. War and Occupation in Iraq - Chapter 2 - Destruction of Cultural Heritage. Dostupné na <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/168-general/37146-war-and-occupation-in-iraq-chapter-2-english.html>. Přístup dne 25.5.2015.

¹⁹² JOHNSON John. Protecting Cultural Property Under New Management: The Obligation to Protect Cultural Property during Military Occupation. *Military Law Review*. 2006, č. 191, s. 113.

¹⁹³ Global Policy Forum. War and Occupation in Iraq - Chapter 2 - Destruction of Cultural Heritage. Dostupné na <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/168-general/37146-war-and-occupation-in-iraq-chapter-2-english.html>. Přístup dne 25.5.2015.

obhajováno i zájmem na ochraně místní populace před teroristickými útoky, jelikož tento dohled měl zvýšit bezpečnost ve městě. Důsledkem byly cílené útoky místních obyvatel na minaret, který sloužil jako základna odstřelovačů. Američtí vojáci se bránili tvrzením, že oni minaret neponičili, neboť to nebyli oni, kdo na minaret útočil, ale právě obyvatelé města. Haagská úmluva z roku 1954 výslovně zakazuje použití kulturní památky pro vojenské účely, zakazuje dokonce jakékoliv operace v jejím okolí, které by ji mohly ohrozit. Výjimkou je institut vojenské nezbytnosti, který si okupující mocnosti vyložily ve smyslu, který jim umožnil minaret využít pro vojenské účely – ochrana vojenské základny a místních obyvatel převážila nad zájmem ochrany kulturního statku. Tento výklad demonstruje, jak je často Haagská úmluva z roku 1954 vykládána při vojenských operacích. Pod institut vojenské nezbytnosti je snadné teoreticky podřadit různé zájmy, takže výsledné zničení kulturní památky bude okolností, k níž došlo po právu, ač může být neetická.¹⁹⁴ Právě tomuto důsledku měly Haagské úmluvy z let 1907 i 1954 zamezit, a pokud by státy kladly větší důraz na jejich dodržování, bylo by možné zabránit podobným tragickým následkům v nadcházejících konfliktech.¹⁹⁵

Otázky, které je potřeba vyřešit pro posouzení této situace jsou dvě: jaký byl charakter operace v Iráku z hlediska mezinárodního humanitárního práva a jakým právem se bude řídit. Právní rámec, kterým se operace řídila, byla hybridní úprava složená z pověření Rady bezpečnosti OSN a práva okupace. Zpočátku se státy pojmu okupace vyhýbaly. Sama OSN stav označila jako stav okupace až v rezoluci 1483 v květnu 2003, kterou stanovila povinnosti okupujících mocností a vyzvala je k respektování Haagských a Ženevských úmluv s výjimkou z okupačního práva, kterou bylo povolení transformace politického systému a uspořádání země.¹⁹⁶ Tím rezoluce překročila dosud uznávaný obsah a rozsah okupačního práva. Též byla porušena tradiční zásada okupačního práva zachování statusu quo okupovaného území, což OSN na požadavek velmocí (USA a Velké Británie) schválila jako reakci na měnící se podobu okupace a její moderní aspekty¹⁹⁷ (např. cíl prosazování demokracie). Někteří kritici tvrdí, že povolení k transformativní okupaci bylo příliš široké a poskytlo prostor pro uskutečnění mnoha drastických reforem systému země, které nebyly nezbytně nutné.¹⁹⁸

¹⁹⁴ JACKSON Dick. Cultural Property Protection in Stability Operations. *The Army Lawyer*. 2008, s. 50.

¹⁹⁵ JOHNSON John. Protecting Cultural Property Under New Management: The Obligation to Protect Cultural Property during Military Occupation. *Military Law Review*. 2006, č. 191, s. 151.

¹⁹⁶ PARSONS Breven C. Moving the Law of Occupation into the Twenty-first Century. *Naval Law Review*. 2009, roč. 57, s. 36.

¹⁹⁷ Nestalo se tak poprvé, Rada bezpečnosti vytyčila zásady nad rámec klasického humanitárního práva i v případě Kosova či Východního Timoru.

¹⁹⁸ Např. Gregory Fox ve článku *The Occupation of Iraq*. *Georgetown Journal of International Law*. 2005, roč. 36, s. 296.

Právní rámec ochrany kulturních statků za období okupace Iráku byl složitý, jelikož Spojené státy americké sice přistoupily k Haagské úmluvě z roku 1954, avšak v té době stále nebyla ratifikována, proto její ustanovení nebyla dosud plně účinná a závazná a Spojené strany nebyly považovány za stranu smlouvy; Velká Británie k Úmluvě v té době nepřistoupila.¹⁹⁹ Pokud se však použije princip vyjádřený v článku 18 Vídeňské úmluvy o smluvním právu, který obsahuje „závazek nemařit předmět a účel smlouvy před jejím vstupem v platnost“²⁰⁰, který je zároveň považován za pramen obyčejového práva, lze z něj vyčíst určitou vázanost, alespoň co se týče smyslu a cíle Haagské úmluvy. Podle Vídeňské úmluvy o smluvním právu se stát, který podepsal mezinárodní úmluvu, ale dosud ji neratifikoval, nesmí chovat v rozporu s jejími ustanoveními a cílem, dokud nedá jasně najevo změnu postoje, totiž že nemá již zájem být úmluvou vázán. Spojené státy žádný takový postoj vůči Úmluvě na ochranu kulturních statků neprojevily, neměly tedy činit nic proti jejímu předmětu a účelu.²⁰¹ Mezinárodní obyčejové humanitární právo také stanoví určité povinnosti pro okupující mocnost, popsané v předchozích kapitolách a jeho dodržování mělo být v této situaci automatické.

Haagská úmluva o zákonech a obyčejích války pozemní obsahuje výslovný zákaz použití náboženských budov či monumentů v průběhu okupace; jejich úmyslné ničení je zakázáno a má být podrobeno soudnímu stíhání.²⁰² Spojené státy americké daly již v průběhu přípravných prací najevo, že mnohá ustanovení Haagské úmluvy o ochraně kulturních statků za ozbrojeného konfliktu včetně Prvního protokolu obsahují obecná pravidla obyčejového práva.²⁰³ Použití výjimky v podobě institutu vojenské nezbytnosti vyvolalo kontroverzní názory – někteří tvrdili, že se nejednalo o nezbytné opatření a že by k ochraně města bylo možné využít i jiné prostředky. Jiní oponovali, že postavení minaretu hrálo klíčovou roli ve vojenském plánování a předurčovalo jej k úloze základny pro odstřelovače (což z minaretu učinilo vojenský cíl) a toto využití bylo legitimní z hlediska cíle a přiměřené co do důsledků.²⁰⁴

Posouzení, zda bylo nutné využít minaret, významný kulturní i náboženský symbol a historickou památku nevyčísitelné hodnoty, jako efektivní základnu odstřelovačů a proměnit jej tak ve vysoce významný vojenský cíl pro nepřátelské odbojové skupiny, a zda takové využití

¹⁹⁹ CORN Geoffrey. „Snipers in the Minaret – What is the Rule?“ The Law of War and the Protection of Cultural Property: A Complex Equation. *The Army Lawyer*. 2005, s. 35.

²⁰⁰ Vídeňská úmluva o smluvním právu. Vídeň, 23. května 1969, čl. 18.

²⁰¹ CORN Geoffrey. „Snipers in the Minaret – What is the Rule?“ The Law of War and the Protection of Cultural Property: A Complex Equation. *The Army Lawyer*. 2005, s. 36.

²⁰² Úmluva o zákonech a obyčejích pozemní války. Haag, 18. října 1907, čl. 56.

²⁰³ CORN Geoffrey. „Snipers in the Minaret – What is the Rule?“ The Law of War and the Protection of Cultural Property: A Complex Equation. *The Army Lawyer*. 2005, s. 40.

²⁰⁴ CORN Geoffrey. „Snipers in the Minaret – What is the Rule?“ The Law of War and the Protection of Cultural Property: A Complex Equation. *The Army Lawyer*. 2005, s. 39.

je vůbec slučitelné s ustanoveními Haagské úmluvy o ochraně kulturních statků za ozbrojeného konfliktu či obyčejovým právem, dosud nebylo odbornou veřejností jednoznačně přijato a nejspíš k takovému posouzení ani nedojde.²⁰⁵ Britský profesor, děkan fakulty Umění a kultury v New Castle, Peter Stone ve své knize o ničení kulturního dědictví během konfliktu v Iráku odsuzuje chování vojenských jednotek a obviňuje Spojené státy z porušení humanitárního práva.²⁰⁶ Oproti tomu např. Geoffrey Corn, americký profesor práv a armádní poradce, pozici amerických jednotek hájí a jejich rozhodnutí o využití minaretu považuje za oprávněné a zcela v souladu s pravidly humanitárního práva. Tyto dva protichůdné názory reflektují rozdělení odborné veřejnosti na zastánce ochrany kulturních statků a na druhé straně obhájce vojenských operací a široce chápané vojenské nezbytnosti. Konsenzus nad touto situací by znamenal překonání rozporných přístupů zúčastněných zainteresovaných stran – vojenských sil a odborné umělecké veřejnosti, navíc by vyžadoval řešení podobných případů přímo v terénu v průběhu vojenské operace, přičemž takové posuzování důsledků vojenských akcí pro ochranu kulturních statků není v současné době prioritou. Případ minaretu nebyl na mezinárodní úrovni řešen (je pravděpodobné, že proběhlo šetření v rámci disciplinárního řízení v rámci armády) a proto neexistuje jednotný autoritativní názor žádné mezinárodní instituce ohledně posouzení využití minaretu pro vojenské účely.

²⁰⁵ Ibid.

²⁰⁶ STONE Peter, BAJJALY Joanne Farchakh. *The Destruction of Cultural Heritage in Iraq (Heritage Matters)*. Boydell Press, 2008, s. 94.

6. Odpovědnost v oblasti ochrany kulturních statků za ozbrojeného konfliktu

6.1 Klasické humanitární právo

Jednou z nejdůležitějších otázek jakékoliv právní úpravy je její dodržování a respektování, kterému napomáhá institut vynutitelnosti a stanovení pravidel odpovědnosti za její porušení. Mezinárodněprávní úprava ochrany kulturních statků za ozbrojeného konfliktu potřebuje pro své efektivní uplatnění systém opatření k naplňování závazků a donucujících prostředků ke svému dodržování. Mezi základní předpoklady mezinárodního práva patří princip „*pacta sunt servanda*“, tedy že státy mají dodržovat smlouvy a závazky z nich, plynoucí jim z mezinárodního práva. Zvláštním rysem mezinárodního humanitárního práva je absolutní zákaz odchýlit se od jeho ustanovení podle společného článku 1 ke všem čtyřem Ženevským úmlouvám²⁰⁷, což jinak bývá v mezinárodním právu obvyklé, pokud druhá strana závažným způsobem své povinnosti poruší.²⁰⁸ Nesmí proto přestat respektovat normy haagského či ženevského práva pokud je druhá strana nedodržuje; může se však v omezeném rozsahu přiklonit k použití represálií. Ustanovení o ochraně kulturních statků, která jsou vymezena ženevským právem, tedy spadají do této kategorie a státy mají povinnost je respektovat, implementovat a postihovat.

Mezinárodní úprava, která postihuje činy proti kulturním statkům během ozbrojeného konfliktu, se rozbíhá do dvou paralelních úprav, které mají odlišné filozofické východisko; jedná se o tradiční přístup humanitárního práva, který je zaměřen na ochranu civilistů a osob neúčastnících se bojů („*civilian approach*“), a druhý, novější přístup, který vychází z kulturní hodnoty, specifčnosti a významu kulturních statků jako takových bez ohledu na jejich spojení s civilisty („*culture value approach*“).²⁰⁹ První přístup je zastoupen normami klasického humanitárního práva, které kladou hlavní důraz na ochranu civilistů, a kulturní statky chrání kvůli jejich spojitosti s osobami neúčastnícími se bojů; zatímco druhý je reprezentován Haagskou úmlouvou z roku 1954 a jejími dvěma protokoly a chrání kulturní statky bez nutnosti výrazné spojitosti s civilisty či místem jejich výskytu.

²⁰⁷ Ženevské úmluvy o ochraně obětí ozbrojených konfliktů. Ženeva, 12. srpna 1949, společný článek 1: „*Vysoké smluvní strany se zavazují, že za všech okolností budou zachovávat tuto úmluvu a zajistí její zachování.*“

²⁰⁸ ONDŘEJ Jan, ŠTURMA Pavel, BÍLKOVÁ Veronika, JÍLEK Dalibor a kol. *Mezinárodní humanitární právo*. Praha, C.H.Beck, 2010, s. 381.

²⁰⁹ FRULLI Micaela. The Criminalization of Offences against Cultural Heritage in Times of Armed Conflict: The Quest for Consistency. *The European Journal of International Law*. 2011, roč. 22, s. 204.

Mezinárodní humanitární právo díky své specifické podobě a zaměření zahrnuje dva typy opatření, pokud dojde k jeho porušení – jedná se na jedné straně o odpovědnost státu a na straně druhé o individuální trestní odpovědnost jednotlivce podle mezinárodního práva.²¹⁰ Pokud stát jako strana konfliktu poruší pravidla mezinárodního práva, vzniká mu povinnost takové jednání ukončit a odčinit újmu tímto jednáním způsobenou; pokud se tak nestane, nastoupí vynucovací prostředky mezinárodního práva (např. na půdě Organizace spojených národů).²¹¹ Tato forma odpovědnosti se však v oblasti ochrany kulturních statků příliš nevyužívá, problémy se řeší spíše diplomatickou a politickou cestou. Častější než mezinárodní odpovědnost států za porušení ochrany kulturních statků je použití spolupráce mezi státy, právní pomoc a spolupráce v rámci navrácení nelegálně vyvezených objektů. Zvláštností mezinárodního humanitárního práva je, že se jeho ustanovení o trestní odpovědnosti dotýkají přímo jednotlivce, pokud spáchá takový čin, který svou závažností přesahuje zájem jednoho státu, tedy zločin podle mezinárodního práva. Válečné zločiny jsou vymezeny smluvním právem (Ženevské úmluvy), mezinárodním obyčejem (formulováno jako Zásady mezinárodního práva uznané v Chartě Norimberského tribunálu) i v Římském statutu Mezinárodního trestního soudu.²¹²

Stejně tak v případě ochrany kulturních statků je klíčovým předpokladem ustanovit mechanismus, který by ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu mohl efektivně vynucovat a stíhat ty, kteří se provinili ničením či ohrožováním kulturních statků. Takový mechanismus slouží jednak jako varování těm, kteří by chráněný status kulturních statků odmítali respektovat, jednak především jako zdůraznění toho, že takové činy jsou považovány za zločiny podle mezinárodního práva a jako takové budou stíhány (příkladem takové instituce může být Mezinárodní trestní soud).²¹³ Základní předpoklady pro odpovědnost za porušování ochrany kulturních statků lze nalézt v klasickém humanitárním právu (Haagské a Ženevské úmluvy), konkrétněji byly později rozvedeny v Haagské úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu z roku 1954 a režim odpovědnosti byl posléze upevněn Druhým protokolem z roku 1999 a Římským statutem Mezinárodního trestního soudu z roku 1998.²¹⁴

²¹⁰ ONDŘEJ Jan, ŠTURMA Pavel, BÍLKOVÁ Veronika, JÍLEK Dalibor a kol. *Mezinárodní humanitární právo*. Praha, C.H.Beck, 2010, s. 407.

²¹¹ *Ibid.*

²¹² *Ibid.*

²¹³ WORKERT Katrin, JUBY Candicem. Protection of Iraqi cultural property since the war 2003: The international legal framework, failures and implications for the future. *International Journal of Contemporary Iraqi Studies*. 2011, roč. 5, s. 141.

²¹⁴ PAULOSE Regina. Cultural Property Protections in International Criminal Law. A Contrario – International Criminal Law. 2013. Dostupné na <http://acontrarioicl.com/2013/08/09/proprietatis-culturalis/>.

Odpovědností za ničení kulturních statků v průběhu ozbrojeného konfliktu se zabývaly i mezinárodní trestní tribunály *ad hoc*, jako například Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii. V roce 2003 vydalo UNESCO Deklaraci týkající se úmyslného ničení kulturního dědictví, která zdůraznila nutnost, aby státy přijaly odpovídající opatření v souladu s mezinárodním právem proti úmyslnému ničení kulturních památek (které tvoří dědictví veškerého lidstva), zejména aby přijaly jurisdikci a zakotvily takové činy jako trestné činy ve svých zákonech a aby posílily mezinárodní spolupráci a stíhaly osoby, které se takových činů dopustí a budou dopadeny na území státu neohledně na jejich národnost.²¹⁵

Oba prameny - mezinárodní obyčejové právo i mezinárodní smluvní právo obsahují výčet válečných zločinů, které v sobě mohou zahrnovat i poškozování kulturních statků za ozbrojeného konfliktu. Mezinárodní obyčejové právo uznává individuální trestní odpovědnost za nezákonné plnění veřejného i soukromého majetku, včetně kulturních statků, ať již v případě aktivního vojenského konfliktu či během okupace.²¹⁶ Mezinárodní smlouvy tuto odpovědnost rozvádějí a přidávají specifikované protiprávní činy, které však již nemusejí být pokryty obyčejovým právem a týkají se tedy pouze smluvních stran daných úmluv.²¹⁷ Ustanovení o odpovědnosti nad nedovolenými činy zůstávají stejná pro použití během stavu ozbrojeného konfliktu či okupace. Právní úprava pro okupaci v sobě nezahrnuje specifická ustanovení pro stíhání zločinů, a proto se subsidiárně použije obecná úprava pro stíhání a souzení porušení humanitárního práva včetně jeho okupačních ustanovení.

Klasické humanitární právo se na odpovědnost za ničení kulturních památek zaměřuje konkrétněji až v Ženevských úmluvách z roku 1949 a zejména jejich Dodatkových protokolech z roku 1977. Druhá část Dodatkového protokolu I. obsahuje v článku 85 ustanovení o stíhání za porušení a vážná porušení Úmluv a tohoto Protokolu a povinnost států zakotvit ve svém právním řádu trestní odpovědnost za taková porušení, stíhat je podle principu univerzální jurisdikce (*aut dedere aut judicare* – buď soudit, nebo vydat jiné smluvní straně).²¹⁸ Problémem klasického humanitárního práva je, že neposkytuje žádnou konkrétní definici kulturních statků, jejich ochrana je poskytována podle již zmíněného civilistického přístupu – chrání tedy objekty spjaté s výskytem civilních osob neúčastnících se bojů, jako jsou nemocnice, školy a kulturní

²¹⁵ O'KEEFE Roger. Protection of Cultural Property under International Criminal Law. *Melbourne Journal of International Law*. 2010, roč. 11, s. 53.

²¹⁶ Customary International Humanitarian Law. Rule 38. Attacks Against Cultural Property. Dostupné na https://www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule38#Fn_41_6 přístup dne 17. 6. 2015.

²¹⁷ O'KEEFE Roger. Protection of Cultural Property under International Criminal Law. *Melbourne Journal of International Law*. 2010, roč. 11, s. 18.

²¹⁸ O'KEEFE Roger. Protection of Cultural Property under International Criminal Law. *Melbourne Journal of International Law*. 2010, roč. 11, s. 27.

památky pouze odvozeně kvůli častému soustředování nekombatantů a snaze chránit jejich životy, nikoliv kvůli definičním znakům vymezujícím jejich kulturní význam.²¹⁹ Tento tradiční humanitární přístup nezohledňuje význam historických budov či uměleckých děl nad jejich materiální dimenzi a nezabývá se kulturním přínosem, který představují pro místní komunitu i lidstvo jako celek.²²⁰ Bez přesného vymezení chráněných statků není snadné vymezit rozsah porušení ochrany kulturních statků ve smyslu humanitárního práva, což je důležité pro ustanovení individuální trestní odpovědnosti.

6.2 Haagská úmluva na ochranu kulturních statků z roku 1954

Cílem Haagské úmluvy na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu bylo zejména reagovat na nedostatky ochrany kulturních statků v obecném humanitárním právu, jelikož Ženevské úmluvy z roku 1949 jejich ochranu neupravují dostatečně a bylo proto vhodné přijmout komplexní úpravu reflektující univerzální kulturní význam chráněných statků.²²¹ Haagská úmluva z roku 1954 poskytuje spíše obecné vymezení odpovědnosti za svá porušení a neklade na smluvní státy tak vysoké nároky jako její Druhý protokol. Ve svých ustanoveních klade provádění úmluvy za úkol ochranným mocnostem pověřených státy (koncept známý již z Ženevských úmluv). Ty postupují ve vzájemné součinnosti, poskytují dobré služby a možnost smířčího řízení v případě konfliktu mezi stranami.²²² V mezích svého programu a možností poskytuje pomoc s dodržováním a respektováním Úmluvy i organizace UNESCO, která může z vlastního podnětu podávat návrhy vysokým smluvním stranám.²²³

Nejvýznamnějším článkem Haagské úmluvy upravujícím odpovědnost je článek 28, který zavádí trestní opatření: „*Vysoké smluvní strany se zavazují, že v rámci svého trestního práva učiní všechna nutná opatření, aby byly bez zřetele na státní občanství stíhány a trestním nebo kázeňským sankcím podrobovány osoby, které porušily tuto Úmluvu nebo k tomu daly příkaz.*“²²⁴ Je důležité uvědomit si, že toto ustanovení zakotvuje pouze povinnost států stíhat tyto zločiny proti kulturním statkům v rámci svého vnitrostátního trestního či dokonce pouze kázeňského řádu (mezi které však podle *travaux préparatoires* patří i vojenské trestní řády),

²¹⁹ FRULLI Micaela. The Criminalization of Offences against Cultural Heritage in Times of Armed Conflict: The Quest for Consistency. *The European Journal of International Law*. 2011, roč. 22, s. 207.

²²⁰ Ibid.

²²¹ FRULLI Micaela. The Criminalization of Offences against Cultural Heritage in Times of Armed Conflict: The Quest for Consistency. *The European Journal of International Law*. 2011, roč. 22, s. 205.

²²² Úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu. Haag, 14. Května 1954, čl. 21-22.

²²³ Úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu. Haag, 14. Května 1954, čl. 23.

²²⁴ Úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu. Haag, 14. Května 1954, čl. 28.

nedává jim charakter válečného zločinu. Smyslem bylo ponechat na uvážení každého státu, jaká trestní opatření přijme v souladu s vlastním vnitrostátním zákonodárstvím. Už během příprav Haagské úmluvy upozornili zástupci UNESCO na nutnost ustanovit vedle mezinárodní odpovědnosti států za její porušení v podobě reparační podle mezinárodní odpovědnosti států, i konkrétní trestní či civilní postihy pro jednotlivce, prostřednictvím nichž k porušování článků Úmluvy dochází.²²⁵ Oproti mezinárodnímu obyčejovému právu, které poskytuje ochranu obecné kategorii historických památek a dílům umělecké povahy, poskytuje Haagská úmluva ustanovením článku 28 ochranu širěji pojaté kategorii kulturních statků včetně statků movitých (Haagská úmluva pokrývá takové kulturní statky, které mají vysoký význam pro kulturní dědictví lidstva).²²⁶ V praxi může být problematické, že chráněných nemovitých statků je zlomek z celkového počtu chráněných objektů, oproti tomu movitých je většina, pokud se počítá každý kus v muzeu, galerii nebo archivu, a ustanovení odpovědnosti za každé takové porušení není prakticky proveditelné.

6.3 Druhý protokol k Haagské úmluvě z roku 1999

Druhý protokol k Haagské úmluvě o ochraně kulturních statků z roku 1999 reagoval na kritiky původní Haagské úmluvy a jeho cílem bylo překonat nedostatky její právní úpravy. Jeho ustanovení jsou proto specifitější, konkrétněji stanovují povinnosti smluvních stran a poskytují též účinnější vynucující mechanismy. Nedostatky původní úmluvy řešil Druhý protokol přesně a důkladně, což však zvýšilo požadavky na státy a stalo se tak důvodem jejich neochoty k přistoupení k Druhému protokolu. Druhý protokol zpřesňuje definici chráněných statků, což by mělo sloužit jako východisko pro možné stíhání za závažná porušení jeho ustanovení.²²⁷ Hlavní důraz klade Druhý protokol stejně jako původní Haagská úmluva na odpovědnost států za ochranu kulturních statků, ukládá jim povinnost upevnit ustanovení vnitrostátního práva a poskytnout dostatečné zákonné zakotvení trestních opatření za porušení ochrany kulturních statků, včetně přijetí univerzální jurisdikce, ustanovení o vydávání a mezinárodní spolupráci.²²⁸ Působnost Druhého protokolu se týká i období okupace, jeho ustanovení jsou tedy plně použitelná i pro chování okupační mocnosti.

²²⁵O'KEEFE Roger. Protection of Cultural Property under International Criminal Law. *Melbourne Journal of International Law*. 2010, roč. 11, s. 21.

²²⁶Ibid.

²²⁷FRULLI Micaela. The Criminalization of Offences against Cultural Heritage in Times of Armed Conflict: The Quest for Consistency. *The European Journal of International Law*. 2011, roč. 22, s. 211.

²²⁸PAULOSE Regina. Cultural Property Protections in International Criminal Law. A Contrario – International Criminal Law. 2013. Dostupné na <http://acontrarioicl.com/2013/08/09/proprietatis-culturalis/>.

Problémem Haagské úmluvy z roku 1954 je příliš všeobecná ustanovení o porušení úmluvy a jejich následcích a chybějící procesní zakotvení stíhání či právní pomoci. Z tohoto důvodu se Druhý protokol snaží trestní aspekty ochrany kulturních statků prohloubit a IV. hlava zavádí ve článku 15 novou kategorii závažných porušení úmluvy, která obsahuje i nové skutkové podstaty a prohlubuje procesní zakotvení a trestní stíhání včetně mezinárodní spolupráce.²²⁹ Porušení obsažená ve článku 15 Druhého protokolu odpovídají svým významem závažným porušením Ženevských úmluv a státům vzniká povinnost buď je soudit, nebo obviněné osoby vydat, neboli *aut dedere aut judicare* (pokud osoby nevydá „*musí bez jakékoliv výjimky a neprodleně postoupit vůči svým příslušným orgánům za účelem trestního stíhání řízením vedeným v souladu s jejím vnitrostátním právem nebo případně s příslušnými pravidly mezinárodního práva*“²³⁰). Státům vzniká povinnost stíhat osoby podezřelé ze spáchání takového zločinu na jejich území, dále své státní příslušníky a pro závažná porušení i kterékoliv osoby, které se mohou zdržovat na jejich území, státy tedy musí vykonávat univerzální jurisdikci.²³¹ Druhý protokol je typickou úmluvou zastávající kulturně orientovaný přístup k ochraně kulturních statků; závažnost porušení stanovuje mimo jiné i podle klasifikace takového kulturního statku podle jeho významu zavedení a nové kategorie zvýšené ochrany.

Článek 15 obsahuje výčet pěti závažných porušení Druhého protokolu, pro všechny z nich je nezbytné úmyslné zavinění a rozpor s Haagskou úmluvou nebo jejím Druhým protokolem. Není zjevné, do jaké míry musí úmyslné zavinění zahrnovat povědomí o tom, že se jedná o kulturní památku chráněnou Haagskou úmluvou nebo zda je objekt umístěn pod režim zvýšené ochrany, či zda postačí obecné povědomí, že objekt představuje kulturní statek v historickém, archeologickém, nebo uměleckém smyslu.²³² Mezi pět skutkových podstat závažného porušení Protokolu patří učinění kulturních statků pod zvýšenou ochranou předmětem útoku, jejich využití na podporu vojenské akce, rozsáhlé zničení nebo присvojení chráněných statků, učinění chráněných kulturních statků předmětem útoku a ukradení, vyplenění či zpronevření kulturních statků chráněných Úmluvou a v poslední řadě i vandalské činy proti nim.²³³ „*Každá strana přijme taková opatření, jež mohou být nezbytná k přijetí právní*

²²⁹ HLADÍK Jan. The Second Protocol to the 1954 Hague Convention and Progress in International Humanitarian Law. *Museum International*. 2003, roč. 55, s. 44.

²³⁰ Druhý protokol k Haagské úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu. Haag 26. března 1999, čl. 17.

²³¹ FRULLI Micaela. The Criminalization of Offences against Cultural Heritage in Times of Armed Conflict: The Quest for Consistency. *The European Journal of International Law*. 2011, roč. 22, s. 211.

²³² O'KEEFE Roger. Protection of Cultural Property under International Criminal Law. *Melbourne Journal of International Law*. 2010, roč. 11, s. 34.

²³³ Druhý protokol k Haagské úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu. Haag 26. března 1999, čl. 15 odst. 1.

úpravy, kterou se trestné činy uvedené v tomto článku stanou trestnými činy podle jejího vnitrostátního práva, a ke stanovení přiměřených trestů za tyto trestné činy. Strany přitom musí postupovat v souladu s obecnými zásadami práva a mezinárodního práva včetně pravidel rozšiřujících individuální trestní odpovědnost na osoby jiné, než ty, které čin přímo spáchaly.“²³⁴ Toto ustanovení reflektuje vývoj mezinárodního práva a snaží se postihnout osoby skutečně zodpovědné za útok proti kulturním památkám, přestože to nemusely být právě ony, kdo útok fakticky provedly.

Vedle závažných porušení Úmluvy a Protokolu ve smyslu článku 15 obsahuje Druhý protokol ještě ustanovení týkající se jiných porušení. Článek 21 ukládá každé smluvní straně povinnost přijmout „*taková legislativní, administrativní či disciplinární opatření, která budou nezbytná pro potlačení následujících činů, pokud jsou páčány úmyslně: (a) jakékoli využití kulturních statků porušující Úmluvu nebo tento Protokol; (b) jakýkoli nezákonný vývoz, jiné přemístění kulturních statků z okupovaného území či převod vlastnických práv k nim v rozporu s Úmluvou nebo tímto Protokolem*“.²³⁵ Pro účely naplnění tohoto článku, který se týká především obecné ochrany kulturních statků, postačí, když státy přijmou pouze disciplinární nebo administrativní opatření. Tento článek také specificky upravuje odpovědnost okupující mocnosti, a upřesňuje tak mezinárodní pravidla vymezená v předchozích kapitolách stanovující povinnosti okupanta. Článek 38 vedle individuální trestní odpovědnosti zdůrazňuje odpovědnost států podle mezinárodního práva za porušení Úmluvy a Druhého protokolu, která zůstává nedotčena, což se týká zejména povinnosti poskytnout odškodnění. Haagská úmluva z roku 1954 a stejně tak její oba protokoly v sobě obsahují ustanovení zakotvující základy pro stanovení individuální trestní odpovědnosti za porušení režimu ochrany kulturních statků za ozbrojeného konfliktu nebo okupace. Žádné z nich však dosud nesloužilo jako samostatný podklad pro trestní stíhání na vnitrostátní či mezinárodní úrovni a je možné, že se tak nestane ani v budoucnu. Profesor mezinárodního práva na Cambridgeské univerzitě a odborník na právo na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu Roger O’Keefe však věří, že je nezbytné tato ustanovení zkoumat a že hrají důležitou roli jednak pro zdůraznění významu ochrany kulturních statků a jednak pro prevenci jejich ničení představenou trestní odpovědností jednotlivce, která by měla působit odrazujícím efektem.²³⁶

²³⁴ Druhý protokol k Haagské úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu. Haag 26. března 1999, čl. 15 odst. 2.

²³⁵ ²³⁵ Druhý protokol k Haagské úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu. Haag 26. března 1999, čl. 21.

²³⁶ O’KEEFE Roger. Protection of Cultural Property under International Criminal Law. *Melbourne Journal of International Law*. 2010, roč. 11, s. 20.

7. Jurisdikce

7.1 Mezinárodní trestní právo

Ničení kulturních statků za ozbrojeného konfliktu může za určitých okolností dosáhnout až charakteru válečného zločinu, pokud existuje příčinná souvislost mezi takovým zničením a probíhajícím konfliktem, která představuje podstatnou okolnost či usnadňující aspekt jeho spáchání.²³⁷ Mezinárodní trestní právo původně tvořily mezinárodní trestní tribunály *ad hoc*, například Mezinárodní vojenský tribunál v Norimberku pro proces s představiteli nacistického Německa nebo Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii. Oba tribunály se zločiny proti kulturním statkům okrajově zabývaly vymezením obecné ochrany takových statků. Nikdy sice nešlo o hlavní bod obžaloby, avšak v některých případech hrálo obvinění z úmyslného ničení a rabování významnou roli (například v již zmíněném případě Alfreda Rosenberga).²³⁸ Tyto tribunály se nezabývaly specificky ochranou kulturních statků za okupace, avšak alespoň v případě Alfreda Rosenberga k mnoha případům ničení a shromažďování kulturních objektů došlo na okupovaném území. Fakt, že k ničení a plnění kulturních památek došlo v kontextu okupace, však neměl na posouzení Norimberského tribunálu významný vliv.²³⁹

Průběh konfliktu v bývalé Jugoslávii byl poznamenán boji mezi etnickými skupinami, a právě útok na kulturní památky představoval významný prostředek jak zaútočit na zranitelné místo nepřítele. Proto Mezinárodní tribunál pro bývalou Jugoslávii ve svém statutu zařadil v článku 3 mezi zločiny porušení obyčejového práva i zločin zabavení, zničení nebo úmyslné poškození budov s náboženským, charitativním a vzdělávacím, uměleckým a vědeckým účelem, a stejně tak zabavení, zničení nebo úmyslné poškození historických památek a uměleckých či vědeckých děl,²⁴⁰ který se stal základem pro několik trestních stíhání. V historii případů Mezinárodního tribunálu pro bývalou Jugoslávii lze nalézt celkem osm případů, kdy hrálo roli obvinění podle článku 3 písmena d, nejznámějším je případ Miodraga Jokiče a Pavle Strugara, který se týkal poničení historického města Dubrovnik, které bylo jasně označeno jako

²³⁷ O'KEEFE Roger. Protection of Cultural Property under International Criminal Law. *Melbourne Journal of International Law*. 2010, roč. 11, s. 4.

²³⁸ O'KEEFE Roger. Protection of Cultural Property under International Criminal Law. *Melbourne Journal of International Law*. 2010, roč. 11, s. 19.

²³⁹ GRAHAM Gael M. Protection and Reversion of Cultural Property: Issues of Definition and Justification. *Journal of International Law*. 1987, roč. 21, s. 766.

²⁴⁰ Statut Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii. New York 25. května 1993, čl. 3 písm. d.

chráněné a nepředstavovalo dovolený vojenský cíl ani z hlediska vojenské nezbytnosti.²⁴¹ Ustanovení mezinárodních tribunálů *ad hoc* bylo důležitou inspirací pro statut nového obecného mezinárodního trestního tribunálu, kterým se stal Mezinárodní trestní soud v roce 2002, kterému se budu věnovat v samostatné části. Důležitou roli pro rozhodování Mezinárodního tribunálu pro bývalou Jugoslávii hrála i Haagská úmluva na ochranu kulturních statků z roku 1954, která poskytla nezbytné definice a zdůraznila důležitost ochrany kulturních statků i během konfliktu. Tribunál zavedl za porušení ochrany kulturních statků trestní odpovědnost jednotlivce a tím podpořil význam ustanovení Haagské úmluvy a zejména jejich nepřímou vynutitelnost i do budoucna.²⁴²

V průběhu prací na návrhu Úmluvy o zabránění a trestání zločinu genocidia byl zvažován i koncept „*kulturní genocidy*“, který by zahrnoval systematické ničení historických a náboženských památek, později sem byly zařazeny i knihovny, muzea, školy a kulturní instituce. Důležitou roli měl hrát úmysl úplně vyhladit kulturu cílené skupiny. Tento návrh byl nakonec Valným shromážděním zamítnut a ve finální verzi úmluvy se neobjevil.²⁴³ Genocida je podle úmluvy pojímána materiálně jako zničení skupiny jako takové, tedy ve fyzickém a biologickém smyslu. Ačkoliv kulturní a náboženská identita tvoří nedílnou součást identity takové skupiny, ničení kulturních památek nedosahuje takové intenzity, aby mohlo naplnit pojem genocida. Navíc ve srovnání s činy, které naplňují pojem genocidy, se ničení kulturních památek nebo kostelů nejeví jako tolik důležitý objekt ochrany. Systematické ničení kulturních památek však může prohloubit znaky pojmu genocida a při jejím souzení je nutné brát jej v potaz. Speciální prostředky na ochranu kulturních statků tak nadále existují vedle zločinu genocidy a mezinárodní vojenské soudy žádný zločin kulturní genocidy neuznávají.

7.2 Mezinárodní trestní soud

Rozhodnutí o založení Mezinárodního trestního soudu bylo přijato v roce 1998 v rámci diplomatické konference v Římě, kde byl přijat Římský statut, mezinárodní smlouva upravující jeho jurisdikci, vymezující zločiny (4 kategorie – válečné zločiny, zločiny proti lidskosti, genocidium a zločin agrese) a procesní pravomoci. Soud je na rozdíl od mezinárodních

²⁴¹MERON Theodor. The Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict within the Case-law of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. *Museum International*. 2005, roč. 57, s. 41-60.

²⁴² MERON Theodor. The Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict within the Case-law of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. *Museum International*. 2005, roč. 57, s. 55.

²⁴³ O'KEEFE Roger. Protection of Cultural Property under International Criminal Law. *Melbourne Journal of International Law*. 2010, roč. 11, s. 36.

tribunálů ad hoc pojmán jako „*stálá instituce, oprávněná vykonávat jurisdikci nad osobami pro nejzávažnější zločiny, kterými je dotčeno mezinárodní společenství jako celek a které jsou vedeny v tomto Statutu*“.²⁴⁴ Na rozdíl od Mezinárodního soudního dvora nevykonává jurisdikci nad státy, ale nad jednotlivci (občany smluvních stran, cizími občany, které se zločinu dopustí na území smluvní strany), a zakládá tak jejich individuální trestní odpovědnost. Soud funguje na principu komplementarity a vykonává svou působnost až tehdy, když národní soudy osobu nestíhají.²⁴⁵

K ochraně kulturních statků se váže několik ustanovení. Již v preambuli je uvedeno, „*že všechny národy k sobě vážou společná pouta, jejich kultury spolu tvoří společné dědictví, [...] a tato křehká mozaika by mohla být kdykoliv rozbita*“.²⁴⁶ Mezinárodní trestní soud byl založen pro stíhání nejzávažnějších zločinů podle mezinárodního práva, ochrana kulturních statků tedy nepředstavuje jeho hlavní agendu, může však hrát doplňující roli a je obsažena v několika ustanoveních. Na ochranu kulturních statků lze odvozeně použít ustanovení o ochraně civilních objektů v článku 8, které za závažné porušení Ženevských úmluv z roku 1949 v odstavci iv. považuje „*rozsáhlé ničení a přivlastňování majetku, které není ospravedlněno vojenskou nutností a které je prováděno protiprávním a svévolným způsobem*“.²⁴⁷ Speciálně kulturních statků se však týká další ustanovení článku 8, které jako závažné porušení zákonů a obyčejů aplikovatelných v mezinárodním ozbrojeném konfliktu vymezuje „*úmyslné vedení útoků proti budovám určeným k náboženským, školským, uměleckým, vědeckým nebo charitativním účelům, historickým památkám, nemocnicím či místům, kde jsou shromažďováni nemocní a ranění, pokud se nejedná o vojenské cíle*“.²⁴⁸ Kulturním statkům se zde dostává ochrany spolu s objekty, kde se nacházejí nemocní a ranění, a nemají tak svou zvláštní kategorii, z čehož jasně vyplývá civilisticky orientovaný přístup Statutu.

Smyslem Římského statutu je stíhat závažné zločiny podle mezinárodního práva a poskytnout široký základ pro mezinárodní trestní odpovědnost jedince. Vymezení skutků je proto spíše obecné a u ochrany kulturních statků je patrné širší vymezení podle civilisticky orientovaného přístupu ve smyslu článku 27 Řádu pozemní války z roku 1907, než tomu je u konkrétnějšího kulturně orientovaného pojetí podle Haagské úmluvy z roku 1954 a jejich

²⁴⁴ Statut mezinárodního trestního soudu. Řím 17. červenec 1998, čl. 1.

²⁴⁵ JUKL Marek. Čím je Mezinárodní trestní soud? Český červený kříž. Dostupné na <http://www.cervenkykriz.eu/cz/mezinarsoud.aspx>.

²⁴⁶ Statut mezinárodního trestního soudu. Řím 17. červenec 1998, preambule.

²⁴⁷ Statut mezinárodního trestního soudu. Řím 17. červenec 1998, čl. 8 odst. 2 písm. a.

²⁴⁸ Statut mezinárodního trestního soudu. Řím 17. červenec 1998, čl. 8 odst. 2 písm. b (ix).

protokolů.²⁴⁹ Římský statut představuje dvojí přístup ke stíhaným zločinům, když je rozlišuje na zločiny spáchané za mezinárodního nebo vnitrostátního ozbrojeného konfliktu; pro účely ochrany kulturních statků však ustanovení zůstávají stejná a v tomto smyslu Římský statut respektuje směr daný Haagskou úmluvou a jejími protokoly (které sice rozlišují povinnosti při mezinárodním a vnitrostátním konfliktu avšak cíl ochrany kulturních statků zůstává stejný).²⁵⁰ Dalším problémem se může stát, že Římský statut opomíjí kategorii movitých kulturních statků, což může například u cílených útoků na muzea představovat zásadní problém; nabízí se zde aplikace ustanovení o zákazu plnění či neoprávněného zabavování majetku.²⁵¹

I v Římském statutu se setkáváme s otázkou vojenské nezbytnosti, která hraje v humanitárním právu včetně ochrany kulturních statků klíčovou roli, jelikož ji státy mohou využít, aby ospravedlnily svůj útok na chráněnou památku. Mezinárodní obyčejové právo uznává, že útok na kulturní památku bude legální, pokud bude památku možno chápat jako dovolený vojenský cíl. To je reflektováno ve článku 8, který v závěru ochranného ustanovení, které vymezuje zakázané cíle, přidává výjimku „*pokud se nejedná o vojenské cíle*“.²⁵² V běžné situaci válečného konfliktu však kulturní památky nebudou obvykle představovat legální vojenský cíl, proto lze říci, že úmyslný útok na takové objekty bude ve většině případů představovat válečný zločin.²⁵³ Římský statut reflektuje stav současného mezinárodního humanitárního práva, a proto se s otázkou vojenské nezbytnosti musel vypořádat, i když se jí v případě kulturních statků nevěnoval příliš podrobně.

Hlavní možnosti jak postupovat při porušení ochrany kulturních statků za ozbrojeného konfliktu jsou dvě: zaprvé postup podle Druhého protokolu k Haagské úmluvě z roku 1999, nebo zadruhé postup podle Římského statutu Mezinárodního trestního soudu. Italská profesorka mezinárodního práva Micaela Frulli vidí problém v tom, že Mezinárodní trestní soud k těmto porušením zaujímá spíše povrchní postoj a nevyuzývá porušení ochrany kulturních statků příliš konkrétně. Oproti tomu Druhý protokol tato porušení postihuje konkrétně a spolu s přesnějšími definicemi nabízí efektivní nástroj pro jejich stíhání. Problémem však je nedostatečný počet smluvních stran a tudíž ne takový dopad na mezinárodní společenství, jaký

²⁴⁹PAULOSE Regina. Cultural Property Protections in International Criminal Law. A Contrario – International Criminal Law. 2013. Dostupné na <http://acontrarioicl.com/2013/08/09/proprietas-culturalis/>.

²⁵⁰FRULLI Micaela. The Criminalization of Offences against Cultural Heritage in Times of Armed Conflict: The Quest for Consistency. *The European Journal of International Law*. 2011, roč. 22, s. 210.

²⁵¹FRULLI Micaela. The Criminalization of Offences against Cultural Heritage in Times of Armed Conflict: The Quest for Consistency. *The European Journal of International Law*. 2011, roč. 22, s. 212.

²⁵²Statut mezinárodního trestního soudu. Řím 17. červenec 1998, čl 8 odst. 2 písm. b (ix).

²⁵³O'KEEFE Roger. Protection of Cultural Property under International Criminal Law. *Melbourne Journal of International Law*. 2010, roč. 11, s. 12.

má úprava z Římského statutu.²⁵⁴ Problematické je, že oba přístupy – civilisticky respektive kulturně orientovaný, existují paralelně vedle sebe, bez významnější snahy o jejich přiblížení či sjednocení. Jednotné definice chráněných statků i případů porušení by byly pro právní úpravu přínosné. „*Jedním z možných vysvětlení je, že oproti masivnímu rozsahu zločinů proti lidským bytostem a zdůraznění nenahraditelné ztráty lidského života, není ochrana určitého druhu majetku per se považována za prioritu.*“²⁵⁵ Proto jsou kulturní statky do Římského statutu zahrnuty pouze okrajově a nemají svou vlastní kategorii či samostatný článek, a proto je zde tak nízký počet smluvních stran ke Druhému protokolu. Ne vždy se však přístup obou instrumentů liší, například oběma z nich postačí jako základ trestního stíhání ohrožení kulturního statku, nemusí tedy dojít k úplnému zničení, což je pro reálnou ochranu pozitivní a důležité.²⁵⁶

Změny Římského statutu a jeho přiblížení kulturně orientovanému přístupu by byly pro ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu jistě žádoucí, avšak v současné době takové změny nejsou možné. Statut je relativně novým instrumentem, který byl přijat konsenzem mezi státy mezinárodního společenství a který se nebude v nejbližší době měnit, jelikož neexistuje dostatečná vůle k takové změně. Pro ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu by proto bylo lepší podpořit ratifikaci Druhého protokolu více státy, které by jej implementovaly do své vnitrostátní legislativy, a postupně z něj vytvořily instrument obecné povahy a závaznosti.²⁵⁷ „*Závěrem je důležité zdůraznit, že je to právě mezinárodní právo samo o sobě, které stanovuje odpovědnost svých aktérů za zločiny proti kulturním statkům. Mezinárodní komunita může vytvořit stovky dalších úmluv na jejich ochranu, ale takové právo bude bezvýznamné bez akceptování světovými velmocemi a účinných vynucovacích mechanismů i během konfliktu samotného.*“²⁵⁸ Mezinárodní trestní soud je navržen tak, aby doplňoval legislativu smluvních stran a stíhal ty nejzávažnější zločiny. Spolu s úpravou z Druhého protokolu by zločiny proti kulturním statkům za ozbrojeného konfliktu měly být spolehlivě stíhány. Obzvláště dnes kdy je kladen stále větší důraz na přesah významu kulturního dědictví

²⁵⁴FRULLI Micaela. The Criminalization of Offences against Cultural Heritage in Times of Armed Conflict: The Quest for Consistency. *The European Journal of International Law*. 2011, roč. 22, s. 203.

²⁵⁵FRULLI Micaela. The Criminalization of Offences against Cultural Heritage in Times of Armed Conflict: The Quest for Consistency. *The European Journal of International Law*. 2011, roč. 22, s. 208. Vlastní překlad autorky.

²⁵⁶FRULLI Micaela. The Criminalization of Offences against Cultural Heritage in Times of Armed Conflict: The Quest for Consistency. *The European Journal of International Law*. 2011, roč. 22, s. 212.

²⁵⁷Ibid.

²⁵⁸PAULOSE Regina. Cultural Property Protections in International Criminal Law. A Contrario – International Criminal Law. 2013. Dostupné na <http://acontrarioicl.com/2013/08/09/proprietatis-culturalis/>.

za hranice jednoho národa, by měly všechny státy mezinárodního společenství přebrat zodpovědnost za jejich ochranu.

Závěr

První teoretické východisko, které jsem ve své práci musela vyřešit, bylo obecně pojetí kulturních statků. Pro účely práva je důležité přesně vymezit, co má být předmětem ochrany, tedy co vlastně takový kulturní statek znamená. To je však dosti problematické, neboť koncept kulturního statku nevychází z žádné právní vědy, jedná se o pojem historický, umělecký nebo dokonce filozofický. Kultura neexistuje jako jednotný a univerzální pojem, její pojetí se liší nejen v rámci mezinárodního společenství, ale i v rámci jednotlivých regionů a dokonce i v rámci jednoho národu nebo uvnitř hranic určitého státu. Proto je značně problematické, aby okupující stát chránil kulturní statky na okupovaném území, když místní pojetí kultury může být diametrálně odlišné od jeho vlastního. Chápání kultury se dále výrazně liší i napříč náboženstvími a je nesmírně složité tyto různé postoje spojit v jednom právním instrumentu. Došla jsem k závěru, že kultura v sobě nezahrnuje pouze hmotné statky, ale i celou škálu nehmotných objektů jakými mohou být například rituály, jazyk nebo tradiční obřady. Tento předpoklad činí vysoké nároky na jakékoliv snahy kodifikovat jednotnou úpravu ochrany kulturních statků za ozbrojeného konfliktu, výsledek je tedy jakýsi kompromis, který nehmotné statky zcela pomíjí a kulturní statky se snaží postihnout vymezením jejich kategorií. Ačkoliv si Haagská úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu klade za cíl být univerzální, je z jejích ustanovení patrný západní přístup ke kultuře a chráněným statkům, což je vzhledem k vysokému zastoupení a vlivu západních států na její utváření a nižšího zájmu východních států včetně velmocí, logický důsledek.

Přístup, který se prolíná celou mou prací je rozlišení mezi kulturním nacionalismem a internacionalismem podle Johna Merrymana. Podle kulturního internacionalismu existuje pouze jedno společné dědictví celého lidstva a jedno pojetí kultury, která má sice různé regionální elementy a odlišnosti, avšak v souhrnu tvoří celek. Z tohoto principu vychází Haagská úmluva o ochraně kulturních statků za ozbrojeného konfliktu z roku 1954, která ničení kulturních statků jednoho státu považuje za ztrátu pro celé mezinárodní společenství. Druhý přístupem je kulturní nacionalismus, který lpí na souvislosti kulturního dědictví s určitým národem, což je mnohdy neudržitelné, obzvláště proto, že moderní národy nejsou pokračovateli starověkých států a civilizací v přesném významu. Původní velké útvary se v historii rozdrobily na dnešní menší státy, je proto složité, pokud jeden z nich nárokuje určité kulturní statky jako své dědictví, když tyto mohou hrát roli v historii mnoha dalších dnešních států. Tento přístup zastávají zejména archeologicky bohaté národy, které bojují proti snahám zpřístupnit své

kulturní statky pomocí vývozu do zahraničí, ať již legálního či nelegálního v rámci černého trhu. Tomuto přístupu též odpovídá například Úmluva o opatřeních k zákazu a zamezení nedovoleného dovozu, vývozu a převodu vlastnictví kulturních statků. Pochopení těchto dvou přístupů může sloužit jako zdroj poznání a identifikace nedostatků současné úpravy a inspirace pro jejich nápravu.

Problematicke ochrany kulturních statků za ozbrojeného konfliktu se mezinárodní humanitární právo věnuje celkem podrobně. Z historického hlediska se jejich ochraně dostávalo stále větší pozornosti. Původní stav od dob antických až po devatenácté století, se vyznačoval tím, že vítěz války byl oprávněn ničit a plenit poražené či okupované území, právo na kořist bylo přirozeným právem dobyvatele a akt ničení kulturních památek a náboženských míst znamenal konečnou demonstraci vítězné síly a pokoření poraženého národa. Ke změně v přístupu docházelo pozvolna v souvislosti se snahou kodifikovat právo ozbrojeného konfliktu v rámci Haagských úmluv na počátku 20. století. Kulturní statky byly v rámci ozbrojeného konfliktu původně chráněny pouze v souvislosti s jinými civilními objekty, samostatné pozornosti a ochrany se jim dostalo až v polovině 20. století, v souvislosti s nezměrnými škodami, které kulturní dědictví utrpělo během druhé světové války.

V roce 1954 byla přijata Haagská úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu, první mezinárodní smlouva, která problém ochrany kulturních statků za ozbrojeného konfliktu postihuje na celosvětové úrovni a je použitelná na mezinárodní i vnitrostátní konflikty i na stav okupace. Vedle povinností během ozbrojeného konfliktu ukládá státům i povinnosti pro dobu míru, zejména povinnost zabezpečit šetření svých kulturních statků, označit je a zvýšit povědomí o jejich ochraně i v rámci svých ozbrojených sborů. Její první protokol je zaměřen na ochranu kulturních statků za okupace, což představuje první samostatnou úpravu tohoto problému. Z hlediska historického vývoje se totiž pro účely ochrany kulturních statků příliš nerozlišovalo mezi ozbrojeným konfliktem a okupací, jelikož ochrana nedosahovala takové úrovně, aby bylo nutno členit její rozsah pro různé podoby a fáze ozbrojeného konfliktu.

Druhý protokol k Haagské úmluvě z roku 1999 se snažil reagovat na její nedostatky a uspokojit požadavky odborné (zejména kulturně zaměřené) veřejnosti. Druhý protokol zpřesnil požadavky na státy týkající se předběžných ochranných opatření, podrobněji vymezuje použití vojenské nezbytnosti a zavádí individuální trestní odpovědnost za porušení ochrany kulturních statků. Ustanovení Druhého protokolu jsou pokroková a adresují největší problémy původní úmluvy, avšak požadavky, které Protokol klade na státy, jsou příliš vysoké, a proto zatím nemá tolik smluvních stran jako původní úmluva. Druhý protokol se zaměřuje i na okupaci a upřesňuje povinnosti okupanta, které souvisí s nezákonným vývozem a nově i

s archeologickými vykopávkami, které mohou být prováděny jen v nezbytném případě a za součinnosti s vnitrostátními orgány okupovaného území.

Důležitými instrumenty pro ochranu kulturních statků jsou též mírové úmluvy, zejména Úmluva o ochraně světového dědictví UNESCO či Úmluva o opatření k zákazu a zamezení nedovoleného dovozu, vývozu a převodu vlastnictví kulturních statků. Obzvláště druhá zmíněná úmluva může hrát významnou roli při ochraně kulturních statků za okupace, jelikož právě nezákonný vývoz může být většího rozsahu než samotné ničení kulturních statků. Mezinárodní trh s uměleckými předměty stále roste a poptávka po vzácných památkách, či kulturních objektech je vysoká. Nepřehledná situace v okupované zemi může sloužit jako snadný cíl pro zloděje a pašeráky uměleckých objektů; tato situace nastala v Iráku v roce 2003 a rabování muzeí a archeologických nalezišť dosáhlo nebývalých rozměrů. Problém, ke kterému jsem se nakonec dostala, spočívá v tom, že ač spolu různé úmluvy tematicky souvisí, nejsou nijak propojené a to ani pomocí odkazů či pouhého zmínění paralelní úpravy. Tento problém by bylo vhodné do budoucna překonat alespoň poskytnutím společné definice kulturního statku. Paralelní úprava ochrany kulturních památek v sobě skrývá možný potenciál pro další využití, například by bylo teoreticky možné využít seznam chráněných objektů v rámci kulturního dědictví UNESCO a spojit jej s úpravou za ozbrojeného konfliktu. Takový seznam by mohl například dobře sloužit jako výčet zakázaných cílů vojenského útoku, které jsou dnes označeny ochranným statutem podle Haagské úmluvy. Dochází tak k duplicitě ochranných statusů a nabízí se otázka, zda by nebylo logicky i ekonomicky výhodnější jejich spojení do jednoho instrumentu.

Pro účely pojednání o ochraně kulturních statků za okupace bylo nutné vymezit stav okupace, což bylo složité, jelikož okupace nemá jednotný charakter. Liší se ve svém začátku, průběhu i na svém konci a je vždy jiná v rámci konkrétních konfliktů. Záleží na postavení okupující mocnosti i okupovaného, na postoji mezinárodního společenství a stále významněji i na stanovisku Rady bezpečnosti OSN. Okupace leží na dvou hlavních zásadách – zaprvé uchování statusu quo, kdy je zakázáno měnit vnitřní uspořádání země a zasahovat do právního systému, a za druhé na ochraně místních obyvatel tak, aby je okupace zasáhla co nejméně. Tyto tradiční zásady jsou v moderním světě narušovány stále větší snahou intervenovat ve prospěch místních obyvatel, kteří jsou považováni za hlavní nositele suverenity národa. Jako důvod intervence a následné okupace jsou často využívána lidská práva a zájem prosadit demokracii a osvobodit lid od autokratického vládce, což je však mnohdy pouhou záminkou pro jiné ekonomické a hospodářské zájmy okupanta. Pro tyto účely je OSN tolerována tzv. transformativní okupace, která může narušit status quo a zavést v právním systému okupované

země významné změny, včetně změny režimu. Je však sporné, zda může OSN prostřednictvím Rady bezpečnosti takovou výjimku z okupačního práva povolit. Prameny okupačního práva a jeho podoba se stále vyvíjí, aby odpovídaly realitě a představovaly účinné instrumenty. Jejich účinnost však záleží v první řadě na státech samotných a na jejich ochotě respektovat právní rámec upravující okupaci.

Pojednání o ochraně kulturních statků za okupace se ukázalo být složitější, než jsem předpokládala. Na ochranu za okupace se specificky zaměřuje První protokol k Haagské úmluvě přijatý shodně s úmluvou, tedy v roce 1954. Úprava byla vyčleněna do zvláštního protokolu, protože mezi státy nepanoval jednotný názor na úpravu povinností okupujícího státu a některé státy, které samy okupují či jsou vojensky aktivní (jako např. USA, Turecko, Izrael) ustanovení o okupaci odmítly. Problém je, že tento Protokol, který je velmi stručný, pouze upravuje některé povinnosti nad rámec úpravy z Haagské úmluvy. Zaměřuje se na úpravu vývozu kulturních statků z okupovaného území, na povinnost uschovat je a navrátit po skončení okupace a na zákaz zadržet je z titulu válečných škod. Proto bylo složité udržet téma v rovině ochrany za okupace, jelikož tato ochrana je shodná s ochranou za ozbrojeného konfliktu, s výjimkou některých ustanovení, která jdou nad rámec obecné ochrany, avšak pouze v reakci na specifickou okupaci. Došla jsem tedy k závěru, že právní ochrana kulturních statků za okupace kopíruje právní úpravu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu a přidává další ochranná ustanovení reagující na problémy plynoucí pouze z okupace. Proto nebylo snadné pojednávat o ochraně kulturních statků za okupace v rámci historie, protože zde nebylo velkých rozdílů, stejně tak při Norimberských procesech nehrál kontext okupace pro konečný rozsudek určující roli. Proto jsem se ve své práci tak obsáhle věnovala pojednání o nástrojích ochrany kulturních statků a část věnovaná okupaci nepřinesla zásadní či nové odlišné nástroje pro ochranu kulturních statků.

V závěru práce jsem se věnovala odpovědnosti států a jednotlivců za porušení ochrany kulturních statků. Tato část není zaměřená specificky na okupaci, protože tato odpovědnost se neliší a posuzuje se podle obecné úpravy z Haagské úmluvy z roku 1954. Navíc není k dispozici žádný případ, který by stíhal pouze porušení ochrany kulturních statků za okupace. Důležité změny, kterými oblast prochází, se týkají zejména postupného zavádění individuální trestní odpovědnosti za porušení, což reflektuje zejména Druhý protokol z roku 1999. Na úpravu navazuje též Římský statut mezinárodního trestního soudu, který má na mezinárodním poli velké ambice. Jeho ustanovení pokrývají i ochranu kulturních statků podle civilistického přístupu. Jejich využitelnost a celkový dopad však bude možné posoudit až v řádu let, když se

objeví relevantní případ o porušení ochrany kulturních statků za ozbrojeného konfliktu či okupace.

Celkový trend v mezinárodním právu veřejném v oblasti ochrany kulturních statků se postupně přibližuje ideji kulturního internacionalismu, zejména zvýšeným zájmem celého mezinárodního společenství na ochraně kulturních statků celého světa. Vznik nového univerzálního mezinárodního trestního tribunálu, který může stíhat jednotlivce bez ohledu na jejich národnost, a zavádění univerzální jurisdikce v oboru tento směr jen potvrzují. Oproti tomu se mezinárodní právo soukromé drží spíše kulturně nacionalistického přístupu, jelikož problém ochrany vnímá prostřednictvím mezinárodního obchodu s uměleckými artefakty. U nelegálního obchodu je i nadále kladen hlavní důraz na navrácení kulturních statků, které jsou chápány jako vlastnictví jednoho státu, nikoliv jako společné kulturní dědictví lidstva. Mezinárodní ochrana kulturních statků za ozbrojeného konfliktu a za okupace je důležitý prvek mezinárodního práva a princip jejich ochrany by neměl být při vedení ozbrojeného konfliktu či při okupaci opomíjen. Konečné dodržování právní úpravy ochrany kulturních statků, která je dostatečně podrobná a poskytuje účinné zakotvení ochrany, však záleží na jednotlivých státech mezinárodního společenství a jejich prioritách. Pokud státy budou kulturní statky respektovat při plánování a provádění vojenských operací, bude to znamenat jejich zachování pro další generace. Pokud upřednostní vojenskou nezbytnost a zvolí zničení, bude nenahraditelná složka historie lidstva ztracena a kulturní dědictví bude navždy ochuzeno. Právní rámec pro ochranu kulturních statků zde existuje, konečné rozhodnutí o jeho účinnosti však zůstává ležet na jednotlivých státech.

Použitá literatura

Úmluvy:

Druhý protokol k Haagské úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu. Haag 26. března 1999.

OSN Všeobecná deklarace lidských práv. Paříž, 10. prosinec 1948.

Protokol k Haagské úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu. Haag 14. května 1954.

Řád války pozemní. Příloha k Úmluvě o zákonech a obyčejích pozemní války. Haag 14. října 1907.

Statut mezinárodního trestního soudu. Řím 17. červenec 1998.

Statut Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii. New York 25. května 1993.

Úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu. Haag, 14. května 1954.

Úmluva o ochraně světového a kulturního dědictví UNESCO. Paříž, 16. listopadu 1972.

Úmluva o opatřeních k zákazu a zamezení nedovoleného dovozu, vývozu a převodu vlastnictví kulturních statků. Paříž, 14. listopadu 1970.

Úmluva o zákonech a obyčejích pozemní války. Haag, 18. října 1907.

Vídeňská úmluva o smluvním právu. Vídeň, 23. května 1969.

Ženevské úmluvy o ochraně obětí ozbrojených konfliktů. Ženeva, 12. srpna 1949.

Dokumenty:

Civil affairs - arts, monuments and archives guide. GTA 41-01-002, Headquarters, Department of the Army. US únor 2007.

Mezinárodní vojenský soud pro bývalou Jugoslávii. Prokurátor proti Dusko Tadićovi. 15. července 1999. IT-94-1-A.

Military handbooks for active and retired US military personnels. Dostupné na <http://militaryhandbooks.com/>. Přístup dne 31. 5. 2015.

Rezoluce Rady bezpečnosti OSN S/RES/1483 (2003). 22. květen 2003.

The International Committee of The Blue Shield. The Seoul Declaration on the Protection of Cultural Heritage in Emergency Situations. Seoul, 9. prosinec 2011.

UNESCO Declaration Concerning the Intentional Destruction of Cultural Heritage. Paříž, 17. říjen 2003.

UNESCO zakládací listina, New York, listopad 1945.

UNESCO: Report on the Implementation of the 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its Two 1954 and 1999 Protocols. Report on the activities from 1995 to 2004. CLT-2005/WS/6.

US Tribunal of Nuremberg. Von List case. Law Reports of Trial of War Criminals. 1949, roč. 8, s. 59.

Monografie:

BOYLAN Patrick J. *Review of the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*. 1. vydání, London, City University, 1993.

MICEWSKI Edwin, SLADEK Gerhard. *Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: A Challenge in Peace Support Operations*. 1. vydání, Vídeň, Austrian Military Printing Press, 2002.

ONDŘEJ Jan, ŠTURMA Pavel, BÍLKOVÁ Veronika, JÍLEK Dalibor a kol. *Mezinárodní humanitární právo*. Praha, C.H.Beck, 2010.

TOMAN, Jiří. *The Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*. 1. vydání, Aldershot, Dartmouth Publishing Company Limited společně s UNESCO, 1996.

Články:

ARAI-TAKAHASHI Yutaka. Preoccupied with Occupation: Critical Examinations of the Historical Development of the Law of Occupation. *International Review of the Red Cross*. 2012, roč. 94, č. 885, s. 51-80.

BOS Adriaan. The Importance of the 1899, 1907 and 1999 Hague Conferences for the Legal Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. *Museum International*. 2005, roč. 57, č. 4, s. 32-40.

CLARKE Ben. Military occupation and the Rule of Law: The Legal Obligations of Occupying Forces in Iraq. *International Trade and Business Law Review*. 2006, roč. 10, s. 133-177.

CORN Geoffrey. „Snipers in the Minaret – What is the Rule?“ The Law of War and the Protection of Cultural Property: A Complex Equation. *The Army Lawyer*. 2005, s. 28-40.

FORBES Stephanie. Securing the Future of Our Past: Current Efforts to Protect Cultural Property. *The Transnational Lawyer*. 1996, roč. 9, s. 235-271.

FRULLI Micaela. The Criminalization of Offences against Cultural Heritage in Times of Armed Conflict: The Quest for Consistency. *The European Journal of International Law*. 2011, roč. 22, s. 203-217.

GERSTENBLITH Patty. Protecting Cultural Heritage in Armed Conflict: Looking back, Looking Forward. *Cardozo Public Law, Policy and Ethics Journal*. 2008, roč. 7, s. 677-708.

Global Policy Forum. War and Occupation in Iraq - Chapter 2 - Destruction of Cultural Heritage. Dostupné na <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/168-general/37146-war-and-occupation-in-iraq-chapter-2-english.html>. Přístup dne 25. 5. 2015.

GRAHAM Gael M. Protection and Reversion of Cultural Property: Issues of Definition and Justification. *Journal of International Law*. 1987, roč. 21, s. 755-793.

HAUNTON Marion. Peacekeeping, Occupation and Cultural Property. *University of British Columbia Law Review*. 1995, s. 217-228.

HENCKAERTS Jean-Marie. New rules for the protection of cultural property in armed conflict. *International Review of the Red Cross*. 1999, roč. 81, s. 593-620.

HLADÍK Jan. The Second Protocol to the 1954 Hague Convention and Progress in International Humanitarian Law. *Museum International*. 2003, roč. 55, s. 44-53.

IASIELLO Luis. Jus Post Bellum – The Moral Responsibility of Victors in War. *Naval War College Review*. 2004, roč. 57, č. 3, s. 33-52.

JACKSON Dick. Cultural Property Protection in Stability Operations. *The Army Lawyer*. 2008, s. 47-57.

JOHNSON John. Protecting Cultural Property Under New Management: The Obligation to Protect Cultural Property during Military Occupation. *Military Law Review*. 2006, č. 191, s. 111-152.

JUKL Marek. Čím je Mezinárodní trestní soud? Český červený kříž. Dostupné na <http://www.cervenkykruz.eu/cz/mezinarsoud.aspx>.

JUKL Marek. Ženevské úmluvy a dodatkové protokoly (stručný přehled). Praha, 2005, dostupné na <http://www.cervenkykruz.eu/cz/mhp/konvence.htm>. Přístup dne 16. 3. 2015.

KILA Joris, HERNDON Christopher. Military Involvement in Cultural Property Protection – An overview. *Joint Force Quarterly*. 2014, roč. 74, č. 3, s. 116-123.

LIAN Xi. A Contemporary Observation on International Protection of Cultural Property. *Contemporary Readings in Law and Social Justice*. 2012, roč. 4, č. 2, s. 855-865.

LUBELL Noam. Human Rights Obligations in Military Occupation. *International Review of the Red Cross*. 2012, roč. 96, č. 885, s. 317-337.

MERON Theodor. The Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict within the Case-law of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. *Museum International*. 2005, roč. 57, s. 41-60.

MERRYMAN, John Henry. Two Ways of Thinking About Cultural Property. *American Society of International Law*. 1986, roč. 4, č. 80, s. 831-853.

O'KEEFE Roger. Protection of Cultural Property under International Criminal Law. *Melbourne Journal of International Law*. 2010, roč. 11, s. 1-54.

PARSONS Breven C. Moving the Law of Occupation into the Twenty-first Century. *Naval Law Review*. 2009, roč. 57, s. 1-48.

PAULOSE Regina. Cultural Property Protections in International Criminal Law. A Contrario – International Criminal Law. 2013. Dostupné na <http://acontrarioicl.com/2013/08/09/proprietas-culturalis/>. Přístup dne 10. 6. 2015.

Portál UNESCO, dostupné na <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/armed-conflict-and-heritage/the-states-parties/#P1>. Přístup dne 29. 5. 2015.

POULOS Anti Heleni. The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: An Historic Analysis. *Journal of International Law*. 2000, roč. 28, č. 1, s. 1-44.

RIVKIN David, BARTRAM Darin. Military Occupation: Legally Ensuring a Lasting Peace. *The Washington Quarterly*. 2003, roč. 26, č. 3, s. 87-103.

RÜDIGER Wolfrum. Cultural Property, Protection in Armed Conflict. *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Dostupné na Oxford Public International Law (<http://opil.oup.com>). Přístup dne 8. 3. 2015.

SHENG Gao. International Protection of Cultural Property: Some Preliminary Issues and the Role of International Conventions. *Singapore Year Book of International Law and Contributors*. 2008, roč. 12, s. 57-79.

STONE Peter, BAJJALY Joanne Farchakh. The Destruction of Cultural Heritage in Iraq (Heritage Matters). Boydell Press, 2008, s. 94.

TECHERA Erika J. Protection of Cultural Heritage in Times of Armed Conflict: The International Legal Framework Revisited. *Macquarie Journal of International and Comparative Environmental Law*. 2007, roč. 4, s. 1-20.

VAN DER AUWERA, Sigrid. UNESCO and the protection of cultural property during armed conflict. *International Journal of Cultural Policy*. 2013, roč. 19, č.1, s. 1-19.

WORKERT Katrin, JUBY Candicem. Protection of Iraqi cultural property since the war 2003: The international legal framework, failures and implications for the future. *International Journal of Contemporary Iraqi Studies*. 2011, roč. 5, s. 131-147.

Abstrakt

Ochrana kulturních statků v případě okupace

Kulturní dědictví tvoří nedílnou součást každého národa, dokresluje identitu jedince i lidstva jako celku. Díky své specifické povaze představuje zdroj nenahraditelné hodnoty pro historii, poznání i utváření sounáležitosti ke komunitě, ať již v národním či celosvětovém měřítku. Kulturní statky mají pro společnost, její podobu, existenci a trvání nezastupitelný význam a jako takové musí být chráněny. Rizika, kterým kulturní objekty čelí, jsou různého druhu: ať nezávislé na lidské vůli či související s lidskou činností. K nebezpečím pro kulturní statky dochází běžně i v době míru. Na druhé straně představují kulturní památky zranitelné objekty za doby válečného stavu, ozbrojeného konfliktu či za stavu okupace. Přestože je za takového stavu primární ochrana lidských životů, obzvláště osob nezapojených do bojů, je důležité poskytnout přiměřenou ochranu i kulturním statkům. Cílem mé práce je právě poskytnout přehled mechanismů pro ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu, konkrétně za okupace.

Práce je rozdělena do dvou hlavních částí. Jednu část tvoří obecné pojednání o kulturních statcích, jejich povaze a významu, a druhou právní zakotvení a vymezení okupace. Obě části jsou nakonec spojeny ve stěžejní kapitole o ochraně kulturních statků za okupace.

Struktura mé práce je následující: první kapitola popisuje ideové základy a přístupy k ochraně kulturních statků včetně konceptu kulturního nacionalismu a internacionalismu. Cílem první kapitoly je vymezit předmět právní ochrany, jelikož pojem kulturních statků nepochází z práva, nýbrž z jiných historických a společenských věd.

Ve druhé kapitole následuje stručný exkurz do historie ochrany kulturních statků za ozbrojeného konfliktu od dob antických, přes druhou světovou válku až po současný stav.

Třetí kapitola se zaměřuje na právní zakotvení ochrany kulturních statků, její podkapitoly se zabývají tzv. válečnými a mírovými smluvními mechanismy a mezinárodním obyčejovým právem. Klíčová je role Haagské úmluvy o ochraně kulturních statků za ozbrojeného konfliktu a jejích dvou protokolů. Význam Haagské úmluvy je porovnáván s jinými úmluvami, které se tématu okrajově dotýkají. Dále je popsána role Haagských a Ženevských úmluv, tvořících rámec klasického humanitárního práva a též i role mezinárodního obyčejového práva.

Ve čtvrté kapitole je vymezen právní základ okupace v rámci mezinárodního humanitárního práva včetně jeho filozofických základů. Čtvrtá kapitola popisuje hlavní zásady okupačního práva, jakými jsou zachování statusu quo a princip co nejmenšího zasažení místního obyvatelstva a jeho ochrany. Jsou zde též rozebrány jednotlivé prameny práva, kterými se okupace řídí, a jejich proměny v současné době.

Pátá kapitola pojednává o ochraně kulturních statků za okupace, principy jsou následně popsány na příkladu zničení iráckého minaretu ve městě Samarra. Práce se zaměřuje zejména na roli Prvního protokolu k Haagské úmluvě z roku 1954 a rozebírá specifická ustanovení ostatních úmluv, zaměřené na zvláštní případ okupace.

Závěrečné kapitoly se týkají odpovědnosti států a jednotlivce za porušení ochrany kulturních statků. Důležitou roli zde hraje Druhý protokol k Haagské úmluvě z roku 1999. Závěr je věnován jurisdikci, zejména roli Mezinárodního trestního soudu a jeho Římskému statutu.

Abstract

The Protection of Cultural Property during Occupation

Cultural property represents an integral part of every nation, it completes the identity of the individual as well as that of humanity as a whole. Because of its specific character, it represents a unique and valuable source for the understanding of history, and creates a sense of belonging to a community, either in its national or in its worldwide sense. Cultural property has a special, irreplaceable meaning for society; its character, existence and continuity and must therefore be protected. The risks that cultural property faces are of two different kinds: either independent of human will or, on the other hand, connected with human activity. Dangers for cultural property are naturally present even during the time of peace. On the other hand, cultural property represents especially vulnerable objects during the time of armed conflict or occupation. Even though during the time of armed conflict the protection of human lives, especially of persons not involved in actual fighting, plays the paramount role, it is nevertheless important to provide protection to cultural property as well. The aim of my thesis is to provide an overview and framework of existing mechanisms for the protection of cultural property in the event of armed conflict, specifically during occupation.

The thesis is divided into two main parts: firstly it gives a general overview of the perception of cultural property, its character and meaning, and secondly it presents the legal base and definition of occupation. Both of these parts are finally connected in a central chapter about the protection of cultural property during occupation.

The structure of the thesis is organised in the following way: the first chapter identifies the notional background and different approaches to the protection of cultural property, including the concept of cultural nationalism and internationalism. The aim of the first chapter is to define the object of legal protection, as the term „cultural property“ does not come from law, but from other historical and social sciences.

In the second chapter I present a brief overview of the history of protecting cultural property in the event of armed conflict from antiquity, through the Second world war to present days.

The third chapter focuses on the legal framework for the protection of cultural property. Its subsections include wartime treaties, peacetime treaties and international customary law. As the centre of attention is the Hague Convention on the protection of cultural property in the

event of armed conflict of 1954 and its two protocols. The role and influence of the Convention is compared with other conventions, which are related to the subject. The chapter then deals with the role of the Hague and Geneva Conventions, which represent classical humanitarian law, as well as with international customary law.

The fourth chapter defines the legal basis of occupation within international humanitarian law, including the philosophical background. It focuses on the main principles of occupation, which are maintenance of the status quo with minimum intervention in the lives of local people and their protection. The chapter further describes the sources of law which govern the state of occupation, as well as their changes and present-day challenges.

The fifth chapter concentrates on the protection of cultural property during occupation - the principles are then demonstrated on the case of the minaret in the city of Samarra, Iraq. The chapter is mainly concerned with the role of the First Protocol to the Hague Convention of 1954, and further deals with specific provisions of other conventions, related to the special case of occupation.

The final chapter concerns itself with the responsibility of states and individuals for breaches of protection of cultural property. In this the Second Protocol to the Hague Convention of 1999 plays the paramount role. The concluding part is dedicated to the role of the International Criminal Court and of the Rome Statute.

Klíčová slova

Ochrana kulturních statků, ozbrojený konflikt, okupace.

Key Words

Cultural property protection, armed conflict, occupation.